Turkish Studies
International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/9 Spring 2016, p. 349-422
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9425
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: 04.03.2016 **Accepted/Kabul:** 07.06.2016
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ – Doç. Dr. Şevkiye KAZAN

This article was checked by iThenticate.

MESNEVÎ'DE TAHKİYEYE DAYALI DEĞER EĞİTİMİ*

*Gülşah DURMUŞ***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, (ilk 14 cildini Tâhirü'l-Mevlevî ve son 4 cildini Şefik Can'ın yaptığı 18 ciltlik) Şerh-i Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinleri ve bu metinler vasıtasıyla aktarılmak istenilen iletileri tespit etmek ve Mevlana tarafından bilinçli bir şekilde kurgulanan bu metinlerin bir değer eğitimi yöntemi olarak nasıl kullanıldığını sorgulayarak metinler vasıtasıyla benimsenmesi ve sakınılması istenilen temel değerleri tespit etmektir.

Çalışmada betimsel tarama modeli ve yakın okuma yaklaşımı kullanılarak metin –kısmen toplum ve yazar- merkezli bir okuma yapılmış ve eserde 370'i ana, 80'i mesel getirme maksatlı ara olmak üzere toplam 450 metin, eserde yer aldığı beyit numaralarıyla birlikte tespit edilmiştir. Tespit edilen tahkiyeye dayalı metinler, en küçük eylem birimi kabul edilen epizotlarına ayrılmış ve her metnin "aktarılmak istenilen iletiler"i tespit edilmiştir.

Çalışmanın esasını teşkil eden Mesnevî'de Tahkiyeye Dayalı Metinlerde Değer Eğitimi bölümünde ise verilerin analiz edilmesinde sistematik tahlil yöntemine başvurulmuş, aynı değeri işleyen tahkiyeye dayalı metinlerden hareketle o değerin Mevlana'da nasıl işlendiği ve ne anlama geldiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Şerh-i Mesnevî'de dinî ve tasavvufî değerler aşk, çalışkanlık, sır saklama, bilgi ve akıl, pişman olmak, tevazu ve cömertlik gibi benimsenmesi istenilen 26 değer ile kibir, dünya malına aldanma, zulüm, kin ve intikam; hırs, açgözlülük ve hile gibi sakınılması istenilen 43 değer tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonunda Şerh-i Mesnevî'deki tahkiyeye dayalı metinlerin Türkçe Eğitimi'nde dört temel dil becerisi, dilbilgisi ve drama etkinlikleri ile temel evrensel ve insani *değerlerin* kazandırılmasında kullanılması önerilmiştir.

---

* Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Prof. Dr. Hasan KAVRUK danışmanlığında hazırlanan "Mevlana'da Eğitici Değerler ve Dil" başlıklı yüksek lisans tezinden özetlenerek hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: gulsahd@bilkent.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Mevlana, *Mesnevî*, Tahkiye, Epizot, Değer Eğitimi.

VALUES EDUCATION BASED ON NARRATION IN THE *"MASNAVI"* OF MEVLANA

ABSTRACT

The aim of the study, (18 volume Şerh-i Mesnevî, first 14 of which were done by Tahirü'l Mevlevi and the last 4 volumes by Şefik Can) is to determine the texts based on narration in Şerh-i Mesnevî and the messages wanted to be expressed by these texts and finding out the basic values which are wanted to be avoided and adopted by scrutinizing how these texts which are consciously assembled by Mevlânâ, are used as a teaching values method.

In the study by using descriptive scanning model and close reading aproach, text is read based on –partly society and the author-centered and totally 450 texts, as 370 main and the rest 80 of them for saying parable, are determined with their coupled numbers that placed in the work. The determined texts based on narrate were parted to episodes which is accepted as the smallest action unit and 'the messages wanted to be expressed' of each text is found out. In the Teaching Values in Texts based on Narration in Mesnevî part constituting the base of the study, for analyzing the data systematic analyzing method is applied, and by starting out from the texts discussing the same values based on narration and it is tried to be determined how this values were taught and what their means were.

In Şerh-i Mesnevî 26 values which are wanted to be adapted as religious and sufistic values, love, diligence, secrecy, knowledge and wisdom, regret, modesty and munificence, and 43 values which are wanted to be avoided as haughtiness, being blind with wordly goods, cruelty, hate and revenge; greed and trick.

At the end of the study it is suggested to use the texts based on narration in Şerh-i Mesnevî, for acquisition of the four basic language skills in Turkish education, grammar, drama activities and basic universal and humane values.

STRUCTURED ABSTRACT

In XIII. century, Mevlana Celaleddin Rumi, a great sufi, poet, professor, preacher and a love person, whose mystical journey started in Balkh and completed in Konya has Masnavi written due to his caliph's offer and insistence to give his Mevlevi dervishes as a bedside book gift and he used the texts edited deliberately to pass his messages more effectively and lasting long based on narration as a value education method. This great work was annotated up to 17.309 couplets in fourteen volumes by Tahir-ul Mevlevi and after his death; the annotation of the remaining 8.023 couplet is completed by Şefik Can with an addition of four volumes in 20 years. Whereby, the

commentary of 25.332 couplets which is the whole of Masnavi was published in eighteen volumes by Şamil Publishing.

In the literature review particularly made starting from the national thesis center, it is seen that scientific and academic researches about the texts based on narration in Masnavi are the partial studies not covering the whole texts based on the narration from the work and how artistic creation process based on narration and isolation is used by Mevlana has not been questioned so far. Three innovations this study brought to the studies conducted in this area are accepting all texts based on narration in Masnavi as sampling, determining these texts not from the books published before but together with episodes from Şerh-i Masnavi during the working process and questioning how narration is used by Mevlana as a value education method deliberately. In this regard, the study is new and important in literature.

In the first stage of the study formed in the basis of partially author and society-centered reading where descriptive research model along with close reading approach are used, volume and couplet numbers of the texts based on narration in the work and the messages made via these texts are determined according to their processing order in the work by reading Şerh-i Masnavi.

In the second stage, by reading Şerh-i Masnavi again, episodes, the smallest action and meaning units of the texts based on narration in the work and "messages wanted to be transferred" via these texts are determined according to their processing order in the work. Via texts, Mevlana's explanations at the beginning, middle and/or at the end of the texts have become guides for the determination of "messages wanted to be transferred". In this section, titles which are appropriate to the contents are given to all texts based on narration in the work by the researcher.

In the third stage of the study, analysis of Necati Bey Divan by Mehmet Çavuşoğlu, examination of Şeyhî Divanı by Ali Nihat Tarlan, Harun Tolasa's analysis on Ahmet Paşa's Poetry world, Nejat Sefercioğlu's analysis on Nev'î Divanı (Kurnaz, 1996: 15) and the systematic analysis method used by Cemal Kurnaz on the analysis of Hayalî Bey Divan are used. By evaluating the texts based on the narration processing the same value, what this value means for Mevlana is questioned.

Kurnaz (15) stated the following about the (systematic) text publication and analyze works started by Tarlan and bringing the modern science understanding along with it: "According to him [Tarlan], 'Literature history should be the history of literature. The main thing to be examined should be the artist's work. Thus, as a result of a scientific and objective examination, the determination of the factors creating the artist's feelings and imagination world would be possible" (15).

Scanning model, one of the descriptive research types is used in the study (Büyüköztürk, 2010: 21). Scanning models are the research approaches aiming the description of an old or an existing situation as is. An event, person or an object is tried to be defined in its own conditions or as is. No effort is shown on altering or affecting them in any way. The thing wanted to be known already exists and is there. The

important thing is to determine it in an appropriate manner by "observation" (Karasar, 1994: 77). In the determination, classification in terms of value education and breaking up into episodes processes of the volume and couplet numbers of the texts based on narration in 18 volumes Masnavi Şerhi prepared by Tahiru'l-Mevlevi, descriptive scanning model is used.

Moran (2005: 9-11) who evaluated Literature Theories in four main titles as criticisms according to the artist, work, readers and community-oriented stated that it is not possible to separate them in definite lines by solidifying first three by nested rings and the last one by a rectangle covering the other three. Moran (214) stated that the structure providing the understanding and producing the meaning of the work should be considered instead of artist in order to criticize the work since the thing giving the meaning to the work spoken in the constructive criticism leaning to Saussure's language understanding. In this study, a text based structural reading accepting the work as a whole is applied as well as considering the properties of the author and the time period when the work is created in order to clarify some points about the value education of the work.

Alptekin (2002: 87) who classified the motive structure of 70 folk tale texts according to Stith Thompson's Motif Index stated that folk tales can be studied according to two methods according to their "episodes" and their "motives". In his work named as "Morfologija Skazki: 1928" which were translated into Turkish as "Investigation and Structure of Tales" or "Morphology of Tales", Vladimir Propp explained the factors he determined as the structure systematic in a narration and the properties of the examination he made about Russian fairy tales. Propp's method is basically built on two main concepts. The first one is the "function" and the second one is "role". According to Propp, functions are the main elements of a fairy tale. Each function is an action of a character in the tale meaning an action having certain results and an action emerged depending on a certain reason. A function is sorted according to the importance state in the flow of the actions of the tale" (Ekici, 2007: 82).

10 episodes found by Alptekin from folk tales and 31 functions from the structural analysis method found by Propp for tales have been a guide in the separation of the texts based on the detected narration.

Orhan Koçak stated in the introduction section of Todorov's book of the Introduction to Poetics (2001: 7-13) that the author has three traditional approach for his literature criticisms named as "projection", "exploratory commentary" and "poetic" and prefers to stay in instead of going beyond the structure of "exploratory commentary" named also sometimes as "close reading". The top case where the effort explaining the structure by again itself can reach is defined as "writing it one more time word for word".

By using "close reading approach" in this study, the messages wanted to be transferred and the texts based on narration in Masnavi are accepted in the evaluation and interpretation of the texts itself in terms of value education and with the help of the classification of the researchers worked on value education subject with values, a new value

classification for texts based on narration in Masnavi has been constructed.

Among the constructions found in episodes of Masnavi, *"having memory properties", "the ones with heavy fairy tale elements", "animal stories/fables", "formed based on assumptions", "Prophets' tales", "telling the real events experienced by historical people", "anecdotes"* and *"depicting the afterlife scenes"* are stated to be found, since it is thought that *"story"* word cannot reflect their meaning nuances of these constructions completely, the usage of *"text based on narration"* term is preferred to be used for all constructions, using only *"text"* word is preferred to ease the expression.

Total of 450 texts including 370 main and 80 minor for giving examples are determined, it is concluded after the classification of these texts according to the episode number that 196 of them are short, 186 of them are in medium length and 68 of them are long texts.

In the sections where texts based on narration are studied in terms of value education, 26 values wanted to be known and adopt according to their location order are: religious and spiritual values (nostalgia to the origin, knowing Allah; Prophet Muhammed (saw), other prophets, taking examples of saints and perfect people; the importance of prays and dua, melting the presence in Allah, fate and faith, other religious and spiritual values), love, diligence, confidentiality, knowledge and wisdom, regret, humility, generosity, drawing a lesson, patience, patient visits, justice, friendship and wisdom advice, satiation, giving up bad habits, loyalty, fidelity and accuracy, courage, finding the middle path, compassion, foresight, sacrifice; decency, chastity and modesty; responsibility and measures; sweet language, eating less and good thinking.

43 values that needs to be known and avoided are; arrogance, delusion of the world, cruelty, hatred and revenge; ambition, greed, uncouthness and not thanking to the blessings; cruelty to animals, deceit, ignorance, lying, suicide, anger/rage, lust, chasing useless works, denying Allah and polytheism, prejudice, rebelling to the ruler, selfishness, safety betrayal, gossip and slander, jealousy, counterfeiting, theft, call flaws in others, complaint; speaking too much, eating a lot, sleeping a lot, bad thinking, lust and desires, miserliness, expecting impossible works from others, apprehension, not keeping promises/breaking swears, negligence, laziness, haste, having bad habits, overlook, premature talks, not showing respect to elderlies, believing satan and self, arouse suspicion, wasting and woman who is considered as a nuisance factor.

Only considering the texts based on narration from Masnavi not including the texts based on narration used frequently in Mevlana's other works, excluding how texts based on narration are commentated by only using Şerh-i Masnavi among the commentaries made for Masnavi are the limitations of the study.

Adding the memories including Mevlana as the Narrative and the conditional texts based on assumptions into the narration text coverage, excluding the necessity of the evaluation coverage of these

texts by considering the content and shape factors are the other limitations of the study.

Leaving the technical properties of the texts outside of the work scope is another limitation of the study.

In the results and suggestion sections, the usage of narration as a value education in the texts based on narration from Mevlana Masnavi by evaluating the whole study together, the results and suggestion for the importance in terms of Turkish education are put forward.

Results: Mevlana who is a professor, preacher, poet, mysticism and love person of XIII. century gives the messages to his readers from almost all texts in his Masnavi in which he aimed to show the real truth beyond the seen and unseen meaning by melting tangible and intangible assets in Allah, "nothing is same as it seen", " everybody sees their surroundings with their own mirror", "human should stand at the same distance to sadness and happiness", "important thing is to breath the peace in a heart filled with Allah", "it is necessary to escape from past thoughts and future worries caused by the thinking and value the instant time".

It is determined as a result of the study that there is an opposite parallel dual relationship among the values that should be avoided and purified and the values that should be known and adopted and the values considered as sacred in Islam with the values that are wanted to be adopted and avoided. Mevlana who starts his works with a tolerance hugging all religions and humanity on the earth carries the nostalgia to the origin and the value of knowing Allah to Islam; he showed Prophet Muhammed and other prophets, perfect humans as the guides of this context and listed the basic characteristics needed for people to purify themselves. Thus, he used a value education in order to make the message he intended to give the reader the artistic production phase based on both isolation and narration to be more effective and long lasting , and solidified both how a universal human type and a good Muslim should be.

Since there is a possibility to die as a muslim, Mevlana who suggested not looking others in contempt, not giving up searching for the friends of Allah even though the chance of not finding is high, forgiving, truthiness, giving up the material and spiritual existence in the path to Allah and Mevlana suggested not to lie, cheat, arrogance, hatred and hate, persecuting people, bad thinking, eating a lot, talking a lot and sleeping a lot and Mevlana show the two worlds' happiness to all humanity. Most of the values processed in the texts based on narration from Masnavi are the main qualities that todays' people should carry and stay away from. Including the texts that would be chosen by considering these values carefully into the Turkish textbook in the elementary school will play a guidance role for the students from today's world.

Keywords: Mevlana, *Mesnevî*, Narration, Episode, Teaching Values.

1. Giriş

XIII. yüzyılda Belh'te başlayan tasavvufî seyahatini Konya'da tamamlayan büyük mutasavvıf, şâir, müderris, vaiz ve aşk ehli Mevlana Celâleddin Rûmî, Mesnevî'yi halifesi Hüsameddin Çelebi'nin teklif ve ısrarı üzerine Mevlevî dervişlerine bir başucu kitabı armağan etmek üzere yazdırmış ve bu eserinde aktarmak istediği iletileri etkili ve kalıcı kılmak için de bilinçli bir şekilde kurguladığı tahkiyeye dayalı metinleri bir değer eğitimi yöntemi olarak kullanmıştır. Bu dev eser, Tâhir'ül-Mevlevî tarafından on dört cilt halinde 17.309. beyte kadar şerh edilmiş ve onun ölümünün ardından, kalan 8.023 beytin şerhi, Şefik Can tarafından dört ciltlik bir ilave yapılarak 20 yılda tamamlanmıştır. Bu suretle Mesnevî'nin tamamı olan 25.332 beytin şerhi on sekiz cilt halinde Şamil Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Başta ulusal tez merkezi olmak üzere yapılan alan yazın taramasında, Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinlerle ilgili yapılan bilimsel ve akademik araştırmaların eserde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerin tamamını kapsamayan kısmî çalışmalar olduğu ve tahkiye ile tecride dayalı sanatsal yaratım sürecinin bir değer eğitimi yöntemi olarak Mevlana tarafından nasıl kullanıldığının bugüne kadar sorgulanmadığı görülmüştür. Çalışmanın, bu alanda kendisinden önce yapılan çalışmalara getirdiği üç yenilik, Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı bütün metinlerin örneklem kabul edilmesi, bu metinlerin daha önce yayımlanmış kitaplardan temin edilmeyip çalışma süreci içinde Şerh-i Mesnevî'den epizotlarıyla birlikte tespit edilmesi ve tecride dayalı sanatsal yaratım süreci ile tahkiyenin Mevlana tarafından bir değer eğitimi yöntemi olarak bilinçli bir şekilde nasıl kullanıldığının sorgulanmasıdır. Çalışma, bu bakımdan alan yazında yeni ve önemlidir.

Betimsel tarama modeli ile yakın okuma yaklaşımının kullanıldığı, metin –kısmen yazar ve toplum- merkezli bir okumaya dayanılarak oluşturulmuş çalışmanın birinci aşamasında Şerh-i Mesnevî okunarak eserdeki tahkiyeye dayalı metinlerin cilt ve beyit numaraları ile bu metinler vasıtasıyla yapılan göndermeler eserdeki işleniş sırasına göre tespit edilmiştir.

İkinci aşamada Şerh-i Mesnevî tekrar okunarak eserde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerin en küçük eylem ve anlam birimi olan epizotları ve bu metinler vasıtasıyla "aktarılmak istenilen iletiler" eserdeki işleniş sırasına göre belirlenmiştir. Metinler vasıtasıyla "aktarılmak istenilen iletiler"in tespitinde Mevlana'nın metinlerin başında, ortasında ve/ya sonunda yaptığı açıklamalar yol gösterici olmuştur. Bu bölümde aynı zamanda eserde yer alan tahkiyeye dayalı bütün metinlere araştırmacı tarafından içeriklerine uygun başlıklar verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü aşamasında Ali Nihat Tarlan'ın Şeyhî Divânını Tetkik, Mehmet Çavuşoğlu'nun Necati Bey Divanı'nın Tahlili, Harun Tolasa'nın Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Nejat Sefercioğlu'nun Nev'î Divanı'nın Tahlili (Kurnaz, 1996: 15) ve Cemal Kurnaz'ın Hayalî Bey Divanı'nın Tahlili'nde kullandıkları sistematik tahlil yöntemi kullanılmıştır. Aynı değeri işleyen tahkiyeye dayalı metinler bir arada değerlendirilerek o değerin Mevlana için ne anlam ifade ettiği sorgulanmıştır.

Kurnaz (15) Tarlan'ın başlattığı ve modern ilim anlayışını da beraberinde getirdiğini belirttiği [sistematik] metin neşri ve tahlili çalışmaları hakkında şunları söylemiştir: "Ona [Tarlan'a] göre, 'Edebiyat tarihi edebiyatın tarihi olmalıdır. Esas incelenmesi gereken sanatçının eseridir. Böylece, ilmî ve objektif bir inceleme sonucunda sanatçının his ve hayâl dünyası ile fikrî muhtevasını meydana getiren unsurların tespiti mümkün olabilecektir" (15).

Çalışmada betimsel (descriptive) araştırma türlerinden biri olan tarama modeli (Büyüköztürk, 2010: 21) kullanılmıştır. "Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları,

herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde 'gözleyip' belirleyebilmektir" (Karasar, 1994: 77). Tâhirü'l- Mevlevî tarafından hazırlanan 18 ciltlik Mesnevî Şerhi'ndeki tahkiyeye dayalı metinlerin cilt ve beyit numaralarının tespit edilmesi, epizotlara ayrılması ve değer eğitimi açısından tasnif edilmesi sürecinde betimsel tarama modeline başvurulmuştur.

Edebiyat Kuramları'nı sanatçıya, esere, okura ve topluma dönük eleştiri olmak üzere dört ana başlıkta değerlendiren Moran (2005: 9-11) ilk üçünü iç içe geçmiş halkalar içinde ve dördüncüsünü de diğerlerini kapsayan dikdörtgen bir evren kümesi şekliyle somutlaştırarak onları birbirinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını vurgulamıştır. Moran (214), Saussure'ün dil anlayışına yaslanan yapısal eleştiride söylenen söze anlamını veren dil sistemi olduğuna göre eseri yorumlamak için sanatçıya değil, eserin anlamını üreten, anlamayı sağlayan yapıya eğilmek gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada eseri bir bütün (structure) kabul eden metin merkezli yapısal bir okumaya başvurulmakla birlikte eserin değerler eğitimiyle ilgili bazı noktalarının aydınlatılmasında yazarının ve yazıldığı dönemin özellikleri de dikkate alınmıştır.

70 halk hikâyesi metninin motif yapısını Stith Thompson'ın Motif Index'ine göre tasnif eden Alptekin (2002: 87) halk hikâyelerinin "epizotlarına" ve "motiflerine" göre olmak üzere iki metotla incelenebileceğini belirtmiştir. "Vladimir Propp, 'Masalların Yapısı ve İncelenmesi' veya 'Masalların Biçimbilimi" olarak Türkçeye çevirisi yapılan 'Morfologija Skazki; 1928' adlı eserinde Rus peri masalları hakkında yaptığı incelemenin özelliklerini ve bir anlatıda yapı sistematiği olarak belirlediği unsurları açıklamıştır. Propp'un yöntemi temelde iki ana kavram üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi "fonksiyon", ikincisi de "rol"dür. Propp'a göre fonksiyonlar bir masalın temel parçalarıdır. Her fonksiyon, masaldaki bir karakterin bir aksiyonu, yani belli bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan ve belli sonuçları olan bir harekettir. Bir fonksiyon masalın aksiyonlarının akışı içindeki önem durumuna göre sıralanır" (Ekici, 2007: 82).

Tespit edilen tahkiyeye dayalı metinlerin epizotlarına ayrılmasında Alptekin'in halk hikâyeleri için tespit ettiği 10 epizot ve Propp'un masallar için ortaya koyduğu yapısal çözümleme yönteminde yer alan 31 fonksiyon/ işlev yol gösterici olmuştur.

Orhan Koçak, Todorov'un Poetikaya Giriş kitabının sunuş bölümünde (2001: 7-13) yazarın edebiyat eleştirilerinde "projeksiyon", "açımlayıcı şerh" ve "poetika" olarak adlandırılan üç geleneksel yaklaşım olduğunu belirterek "yakın okuma"yı "Bazen 'yakın okuma' olarak da adlandırılan 'açımlayıcı şerh', yapıtın ötesine geçmek yerine içinde kalmayı yeğler. Yapıtı yine kendisiyle açıklama çabasının varabileceği uç durum, onu sözcüğü sözcüğüne bir kez daha yazmaktır" şeklinde tanımlar.

Çalışmada, "yakın okuma yaklaşımı" kullanılarak Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinlerin değer eğitimi açısından değerlendirilip yorumlanması sürecinde yol gösterici ve belirleyici olarak yine metnin kendisi ve aktarılmak istenen temel iletileri kabul edilmiş ve değerler ile değer eğitimi konusunda çalışma yapan araştırmacıların tasniflerinden de yararlanılarak Mesnevî'deki tahkiyeye dayalı metinler için yeni bir değerler tasnifi oluşturulmuştur.

Mesnevî'de epizotları tespit edilen kurgulanışlar arasında "anı niteliği taşıyanlar", "masal unsurları ağırlıkta olanlar", "hayvan hikâyeleri/ fabllar", "varsayıma dayanılarak oluşturulanlar", "peygamber kıssaları ve menkıbeler", "tarihî kişilerin başından geçen gerçek olayları anlatanlar", "fıkralar" ve "ahiret sahnelerini canlandıranlar"ın bulunduğu belirtilmiş, "hikâye" kelimesinin bu kurgulanışların tamamını anlam nüanslarıyla bir bütün olarak yansıtamayacağı düşünüldüğü için eserde tespit edilen eyleme dayalı bütün kurgulanışlar için "tahkiyeye dayalı metin" ifadesinin kullanılması uygun görülmüş, bu ifadeye bir anlatım kolaylığı sağlamak amacıyla da sadece "metin" kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Eserde 370'i ana, 80'i mesel getirme maksatlı ara olmak üzere toplam 450 metin tespit edilmiş, epizot sayısına göre de gruplandırılan bu metinlerin 196'sının kısa, 186'sının orta uzunlukta ve 68'inin uzun metin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tahkiyeye dayalı metinlerin değer eğitimi açısından incelendiği bölümde metinlerde yer alış sırasına göre bilinmesi ve benimsenmesi istenilen 26 değer: dinî ve tasavvufî değerler (asla duyulan özlem, Allah'ı bilmek; Hz. Muhammed, diğer peygamberler, veliler ve insan-ı kâmili örnek almak; dua ve ibadetin önemi, varlığı Allah'ta eritme, kaza ve kadere iman, diğer dinî ve tasavvufî değerler), aşk, çalışkanlık, sır saklama, bilgi ve akıl, pişman olmak, tevazu, cömertlik, ibret alma, sabır, hasta ziyareti, adalet, arkadaşlık ve akıl danışma, tokgözlülük, kötü huylardan arınma; sadakat, vefa ve doğruluk; cesaret, orta yolu bulma, merhamet, ferâset, fedakârlık; edep, haya ve iffet; sorumluluk ve tedbir; tatlı dil, az yemek ve hüsnü zandır.

Bilinmesi ve sakınılması istenilen 43 değer ise kibir, dünya malına aldanma, zulüm, kin ve intikam; hırs, açgözlülük, görmemişlik ve nimete şükretmemek; hayvanlara eziyet etmek, hile, cehalet, yalan söylemek, intihar etmek, öfke/ gazap, şehvet, boş işler peşinde koşmak, Allah'ı inkâr ve şirk, önyargı, yöneticiye isyan, bencillik, emanete ihanet, gıybet ve iftira, kıskançlık, taklitçilik, hırsızlık, başkalarında kusur arama, şikâyet; çok konuşmak, çok yemek, çok uyumak; suizan, heva ve heves, cimrilik, başkalarından olmayacak işler yapmalarını beklemek, vesvese, sözünde durmamak/ yemin bozmak, gaflet, tembellik, acelecilik, kötü alışkanlıklar edinmek, nazar değdirmek, vakitsiz konuşmak, beddua etmek, yaşlılara hürmet göstermemek, nefis ve Şeytan'a aldanmak, şüphe uyandırmak, israf etmek ve bir belâ unsuru olarak değerlendirilen kadındır.

Çalışmada Mevlana'nın diğer eserlerinde de sık sık kullandığı tahkiyeye dayalı metinlere yer verilmeyerek sadece Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinler üzerinde durulması ile Mesnevî'ye yapılan şerhler arasından sadece Şerh-i Mesnevî'nin kullanılarak diğer şerhlerde tahkiyeye dayalı metinlerin nasıl şerh edildiğinin çalışmanın kapsamı dışında bırakılması çalışmanın sınırlılıklarıdır.

Tahkiyeli metin kapsamına metin kişisi olarak Mevlana'nın dâhil olduğu anıların ve varsayıma dayalı şartlı metinlerin de dâhil edilmesi, bu metinlerin muhteva ve şekil unsurları dikkate alınarak hangi kapsamda değerlendirilmesi gerektiğinin çalışmanın kapsamı dışında bırakılması çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Metinlerin teknik özelliklerinin çalışmanın kapsamı dışında bırakılması da çalışmanın sınırlılıklarından birisidir.

Sonuç ve Öneriler bölümünde çalışmanın tamamı bir arada değerlendirilerek Mevlana Mesnevîsinde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerde tahkiyenin bir değer eğitimi olarak kullanımı ve Türkçe eğitimi açısından taşıdığı öneme yönelik sonuç ve öneriler ortaya konulmuştur.

2. Bulgular ve Yorum

Çalışmada Şerh-i Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı 370'i ana, 80'i mesel getirme maksatlı ara metin olmak üzere toplam 450 metin tespit edilmiştir. Bu metinlerden içerisinde ara metin geçen toplam 45 ana metin ve bu metinlerin ara metinleri şunlardır:

1. **Hasta cariyeye âşık olan padişahın hikâyesi (2. metin)**
   Gökten inen sofralar,
   Kuyruğunun altına diken konulan eşeğin hikâyesi.
2. **Hristiyanları öldüren Yahudi padişah ve vezirinin hikâyesi (4. metin)**
   Usta ile şaşı çırak hikâyesi,
   Ashabın Hz. Muhammed'e nefsin hilelerine dair sorular sormaları,
   Halifenin Leylâ'yı görmesi hikâyesi,

Uçan kuşun gölgesini avlamak için koşan "budala"nın hikâyesi,
Bir kadının yüzü sararınca Allah'ın onu mesh ederek Zühre yapması.

3. **Arslan ve av hayvanlarının hikâyesi (8. metin)**
   Azrail'den korkan adamın hikâyesi,
   Sineğin kibri.
4. **Hz. Süleyman, Hüthüt ve karganın hikâyesi (9. metin)**
   Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi.
5. **Hz. Mûsâ ve sihirbazların hikâyesi (13. metin)**
   Zeyd ve Amr.
6. **Cömert halife ve yoksul karı kocanın hikâyesi (19. metin)**
   Nahiv âlimi ile gemicinin hikâyesi.
7. **Arslan kurt ve tilkinin hikâyesi (27. metin)**
   "Ben"im "Sen"sin hikâyesi.
8. **Bir sağırın hasta komşusunu yoklamaya gitmesi (33. metin)**
   Hz. Muhammed'in huzurunda namaz kılan adam,
   Şeytan'ın kendisini Hz. Âdem'le kıyaslaması.
9. **Hz. Ali'nin yüzüne tüküren düşman (39. metin)**
   Ölüm istemekle imtihan edilen Yahudiler.
10. **Efendisinin Lokman'ı imtihanı (62. metin)**
    Şah ile şeyh fıkrası,
    Efendi ile köle fıkrası.
11. **Muaviye'yi sabah namazına kaldıran Şeytan (85. metin)**
    Hintli ve ayna,
    Bahçıvan ve kuru ağaç.
12. **Münafıklar ve Mescid-i Dırar hikâyesi (90. metin)**
    Hz. Musa'ya seslenen ağaç.
13. **Devesini kaybeden adamın hikâyesi (91. metin)**
    Kendi evini soyan hırsız.
14. **Çok konuşan dervişin hikâyesi (106. metin)**
    Çok yediği için suizan edilen şeyh.
15. **Sebe ahalisinin başına gelenler (120. metin)**
    Ay'dan file elçi olarak gönderilen tavşan.
16. **Dağda inzivaya çekilen zahidin hikâyesi (137. metin)**
    Bâyezid-i Bestâmî,
    Firavun'un sihirbazları.
17. **Âşık öldüren mescitte konaklayan âşığın hikâyesi (166. metin)**
    Gazneli Mahmut ve sırtında kös çalan deve hikâyesi,
    Öküzü döven adam.
18. **Karısını yabancı biriyle bulan sûfînin hikâyesi (178. metin)**
    Hz. Ömer dönemindeki hırsızın hikâyesi.
19. **Attar ile kil yiyen müşterisinin hikâyesi (185. metin)**
    Kılavuz kadınla genç talip hikâyesi.
20. **Şairlere caize veren hükümdar ve vezirin hikâyesi (191. metin)**
    Firavun'un veziri Hâmân.
21. **Padişah ve kölesinin hikâyesi (195. metin)**
    Leylâ ile Mecnûn.
22. **Göl, balıkçılar ve üç balığın hikâyesi (205. metin)**
    Tuzağa düşen kuşun nasihatleri,
    Hz. Ali'nin kuyunun içine âh etmesi.

23. **Hz. Musa ve Firavun (207. metin)**
    Zenci ve ayna,
    Ev sahibi-kiracı,
    Hz. Muhammed'in öleceği âna âşık olması,
    Padişahın doğanı ile kocakarının hikâyesi.
24. **Padişah ile önce gazap edip sonra affettiği nediminin hikâyesi (213. metin)**
    Hz. İbrahim ve Cebrail.
25. **Hz. Musa'nın Allah'a sorusu (214. metin)**
    Hz. İsa'nın annesini iftiradan kurtarmak için konuşması.
26. **Hz. Musa'nın duası (223. metin)**
    Bolluk zamanında darlık vaktinin unutulacağına dair bir misal,
    Cehennemdeki aç mahlûkatın Allah'a yalvarmaları.
27. **Hz. İbrahim'in kestiği kuşlar (228 metin)**
    Kâfir yedi barsakla mümin ise bir barsakla yer" hadisinin buyurulduğu kıssa,
    Suyun hikâyesi,
    Tavus kuşu ile hakîmin hikâyesi.
28. **Gazneli Mahmut ve kölesi Ayaz'ın hikâyesi (259. metin)**
    Cinayet işleyen sarhoş,
    Allah, huriler ve has kullar.
29. **Çiftçi ve eşeğinin hikâyesi (264. metin)**
    Ahde vefa etmediği için maymun şekline sokulan Yahudiler,
    Küflenmiş ekmek yiyen adamın hikâyesi,
    Müridinin gönlünden geçenleri bilen şeyhin hikâyesi,
    Öküzün açlığı.
30. **Oduncunun eşeğinin hikâyesi (265. metin)**
    Tevekkül için dağ eteğine çekilen zahidin hikâyesi.
31. **Bir Mecusi'yi İslam'a davet eden Müslüman'ın hikâyesi (274 metin)**
    Saraydan manastıra,
    Kaftan ve şalvar,
    Tarla ve dikenler.
32. **Beklenmedik misafir (302. metin)**
    Hz. Eyüp'ün sabrı.
33. **Resimdeki cariyeye âşık olan halifenin hikâyesi (307. metin)**
    Bir adamın konuşmasını bilen birisine sorusu.
34. **Otlara çimenlere bürünen avcının hikâyesi (313. metin)**
    Ruhlar âleminden gelen mektup,
    Oyuna dalıp elbiselerini çaldıran çocuk.
35. **Hilal'in hikâyesi (325. metin)**
    Misafirine yaşını soran ev sahibi temsili,
    Bir beyden at isteyen adamın hikâyesi,
    Köye ulaşan kervan,
    Minare, kuş, tüy ve balçık.
36. **Doktorun iyileşmesinden ümit kestiği hasta (330. metin)**
    Terzi ile Türk'ün hikâyesi.
37. **Biri Müslüman, biri Hristiyan, biri Yahudi üç yolcunun hikâyesi (341. metin)**
    Ot bulan deve, öküz ve koçun hikâyesi,
    Camiye giden padişah ve halkı dağıtmak için sopa vuran çavuşları.
38. **Farenin kurbağa ile arkadaş olması (343. metin)**
    İhsan sahibi bir zengin ile sûfî,

Kâbe tarafına bir adım atmayan fil,
Hz. Yusuf'un kardeşleriyle gezmeye gitmesi,
Yolda bir arpa tanesi bulan karınca,
Hz. İsa'nın göğe yükselmesi.

39. **Hz. İdris'in Zühal yıldızında kalması (347. metin)**
Hârût ve Mârût.
40. **Borçlanan adam hikâyesi (348. metin)**
Hz. Musa'nın elinden kaçan koyun.
41. **Harzemşah ve gönlünün aktığı misli görülmemiş atın hikâyesi (354. metin)**
İmadülmülk'ün gönlünden geçenler.
42. **Padişah ve üç oğlunun hikâyesi (355. metin)**
Yılan ve kuş temsili,
Timsah ve kuşlar temsili,
Tilki temsili.
43. **Cuha ve kadı hikâyesi (365. metin)**
Peygamberler ve karıları.
44. **Ad kavmi, Hz. Hûd ve rüzgâr (367. metin)**
Dişi ağrıyan adam temsili.
45. **Tembel oğul hikâyesi (370. metin)**
Annenin çocuğuna öğütleri.

Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinler, epizot sayılarına göre üç ana gruba ayrılarak değerlendirilebilir. 1-3 epizota sahip olanlar kısa, 4-10 epizota sahip olanlar orta uzunlukta ve 11-üstü epizota sahip olanlar uzun metin olarak kabul edildiğinde bu gruplandırma sonucu eserde 196 kısa, 186 orta uzunlukta ve 68 uzun metin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eserde en fazla epizota sahip olan metin 40 epizottan oluşan 8. metindir (arslan ile av hayvanlarının hikâyesi). Eserde tek epizottan oluşan toplam 35 metin vardır. Bunlar, 1, 25, 47, 62.1, 62.2, 63, 65, 70, 73, 84, 89, 91.1, 106.1, 113, 139, 173, 207.2, 214.1, 219, 234, 236, 238, 240, 264.1, 271, 279, 282, 283, 286, 288, 289, 307.1, 326, 331, 340. metinlerdir.

Bu bölümde üzerinde durulması gereken esas konu, "sanat" ve "Mevlana'nın tahkiyeye [tecride] dayalı metinlerinde sanat" kavramıdır. İslâm sanatı veya İslâm'da sanat deyince akla tasvir yasağı ve tecrit (soyutlama) geldiğini belirten Yakıt (2002), Hz. Süleyman'ın cinlere heykeller yaptırdığını anlatan âyetleri örnek göstererek Kur'an'da tasvir yasağının olmadığını belirtmiş ve çalışmasında sanat felsefesinin "belli başlı kavramları" olarak değerlendirdiği "Katharsis (arınma)", "Poiesis (yaratma)", "Mimesis (taklit)" ve "Abstractus (Soyutlama)" üzerinde durmuştur. İlk defa Aristoteles tarafından ortaya atılan "Katharsis (arınma)" kavramı, sanatın gayesini vermekte ve Türk-İslâm düşüncesinde güzelden duyulan hazzın bütün maddî alakalardan arınmış olmasını gerekli kılmaktadır. "Poiesis ve Mimesis" için ise Platon, nesnelerin ideanın, sanat eserinin de nesnelerin, yani taklidin taklidi olduğunu öne sürmüş ve bundan dolayı sanatı küçümsemiştir. Aristoteles ise, idealar teorisini reddettiği için sanatı nesnelerin taklidi olarak görmüş ve sanatı insan tabiatının bir gereği olarak kabul etmiştir. Yakıt, "Yaratma" kavramının Kur'an'da Allah tarafından kendisi dışındakileri de kapsayacak şekilde "bir şeyden bir şey yapmak" anlamında kullanıldığını "Yaratanların en güzeli Allah (…)" ifadesiyle örneklendirmiştir. "Abstractus (soyutlama)" ise sanat için söz konusu olduğunda varlığın görünüşten kurtarılması olarak değerlendirilmiş, Türk-İslam sanatlarında ise duyulur nesnelerin resmedilmesi ile başlayıp oradan tecride (soyutlamaya) oradan da mücerrede (soyuta) ulaşan bir tabakalaşma süreci olarak anlam kazandığı vurgulanmıştır.

Destan, masal, mesnevî, hikâye ve roman gibi edebî eserleri tarih, biyografi, seyahat yazısı, hatıra ve benzeri eserlerden ayıran hususiyetin dikkatlere sunulan vakanın itibari oluşu olduğunu

vurgulayan Aktaş da (2000: 14) itibari âlemin "harici âlemin bir düşünce sistemi etrafında sanatkâr tarafından yorumlanması neticesinde vücut bulduğunu belirtmiş (15) ve itibari âlem yaratma faaliyetinde mimesis/ taklit ve tecrid olmak üzere iki yaratma tarzı olduğunu vurgulamıştır (18). Harici âlemden alınan unsurlarla üzerinde yaşadığımız dünyaya benzer ama ayrı bir âlem yaratma işi "mimesis"in esaslarına göre gerçekleştirilir. Bu durumda ortada bir model vardır, bu dış dünyadır, itibari âlem bu modele benzer tarzda yaratılır (18). Mimesise göre daha üst seviyede olan tecritte ise dış dünyadaki varlık, hadiselerin kendileri değil insan üzerinde bıraktığı intibalardan hareketle itibari âleme vücut verilir. Bunda, varlık ve hadiselerin sebep olduğu hâller, dilin bünyesine giren sembollerle ifade edilir. Sanatkâr bu sembolleri kullanarak daha üst seviyede bir âlem yaratır. İkincisinde bir tecrid düşüncesiyle teferruatın ayıklandığı dikkati çekmektedir. Mesnevî ve Şark hikâyesi ile Avrupaî hikâye ve roman arasındaki temel farkı burada aramak yerinde olur (18- 19).

Mesnevî'de tecride dayalı bir soyutlama yoluna sık sık başvuran Mevlana, kurguladığı metinlerin sonunda harici âlemden aldığı maddî unsurların, kendi ruhu ve zihni üzerinde bıraktığı izlenimlerle geçirilen hayâli sanatsal yaratım sürecinin ardından, kurguladığı itibari âlemde neye karşılık geldiklerini yine kendisi açıklamıştır. Örneğin 135. metinde "sığır sahibi"nin "nefs"i, "sığırı kesen tembel adam"ın "akl"ı, "Hz. Davud"un ise "şeyh-i kâmili" temsil ettiği (C. 10, Beyit: 10184- 10248)belirtildikten sonra tecride dayalı bu metin kurgulanışı, bir değer eğitimi/ aktarımı yöntemine dönüştürülerek metnin temel mesajının "aklı, nefsin esaretinden kurtarmak gereklidir" olduğu metnin yazarı tarafından ifade edilmiştir.

Eserde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerin hemen hepsi, tecride dayalı sanatsal yaratım sürecinin değer eğitiminde ve verilmek istenilen mesajların kalıcı hâle getirilmesinde kullanılması açısından incelenmeye değerdir.

Mesnevî'deki Tahkiyeye Dayalı Metinlerin Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi

Tahkiyeye dayalı metinlerin değer eğitimi açısından incelendiği bu bölümde yer alan iki ana başlık ve bu iki ana başlığın alt başlıkları metinlerde yer alış sırasına göre bilinmesi ve benimsenmesi istenilen 26 değer: *dinî ve tasavvufî değerler (asla duyulan özlem, Allah'ı bilmek; Hz. Muhammed, diğer peygamberler, veliler ve insan-ı kâmili örnek almak; dua ve ibadetin önemi, varlığı Allah'ta eritme, kaza ve kadere iman, diğer dinî ve tasavvufî değerler), aşk, çalışkanlık, sır saklama, bilgi ve akıl, pişman olmak, tevazu, cömertlik, ibret alma, sabır, hasta ziyareti, adalet, arkadaşlık ve akıl danışma, tokgözlülük, kötü huylardan arınma; sadakat, vefa ve doğruluk; cesaret, orta yolu bulma, merhamet, ferâset, fedakârlık; edep, haya ve iffet; sorumluluk ve tedbir; tatlı dil, az yemek ve hüsnü za*ndır.

Bilinmesi ve sakınılması istenilen 43 değer ise *kibir, dünya malına aldanma, zulüm, kin ve intikam; hırs, açgözlülük, görmemişlik ve nimete şükretmemek; hayvanlara eziyet etmek, hile, cehalet, yalan söylemek, intihar etmek, öfke/ gazap, şehvet, boş işler peşinde koşmak, Allah'ı inkâr ve şirk, önyargı, yöneticiye isyan, Bencillik, emanete ihanet, gıybet ve iftira, kıskançlık, taklitçilik, hırsızlık, başkalarında kusur arama, şikâyet; çok konuşmak, çok yemek, çok uyumak; suizan, heva ve heves, cimrilik, başkalarından olmayacak işler yapmalarını beklemek, vesvese, sözünde durmamak/ yemin bozmak, gaflet, tembellik, acelecilik, kötü alışkanlıklar edinmek, nazar değdirmek, vakitsiz konuşmak, beddua etmek, yaşlılara hürmet göstermemek, nefis ve Şeytan'a aldanmak, şüphe uyandırmak, israf etmek ve bir belâ unsuru olarak değerlendirilen kadın*dır.

Tahkiyeye dayalı metinlerde işlenen değerlerin tespit edilmesinde metin merkezli bir yaklaşıma başvurularak Mesnevînin tamamı bir bütün [yapı, structure] kabul edilmiş bu metinlerin epizotları ve aktarılmak istenilen iletileri değer başlıklarının belirlenmesinde yol gösterici olmuştur.

Metinlerin değer eğitimi açısından incelenmesinde tekrara düşmemek ve konudan sapmamak amacıyla metinlerin epizotları verilmemiş, metin numarası ile epizotlara gönderimlerde bulunularak yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Tahkiyeye dayalı metinlerin epizotları ve bu metinlerde yer alan değerler Mesnevî'deki işleniş sırasına göre ele alınmıştır. Mevlana, Mesnevî'de teknik olarak duruma uygun düşen yerlerde yeni metinlere başlamış böylece mesel getirme amacıyla hikâye içinde hikâye [tahkiyeye dayalı metin içinde tahkiyeye dayalı metin] yöntemini kullanmıştır.

"Tahkiyeye Dayalı Metinlerde Değer Eğitimi" başlığında verilen benimsenmesi ve sakınılması istenilen değerler arka arkaya sıralandığında [bunlarla sıralı ya da bağlı bir cümle kurularak bir paragraf oluşturulduğunda] Mesnevî'nin ana dokusu, işleniş tarzı ve temel mesajı/özü ortaya çıkar. Mesnevî'ye "asla duyulan özlem" değeri ile başlayıp herkese hitap eden evrensel bir "iman" anlayışıyla başlayan Mevlana, Allah'ı bilmek, Hz. Muhammed, diğer peygamberler, veliler ve insan-ı kâmile hürmet göstermek başlıklarıyla bu iman anlayışını belirgin kılarak "İslam" anlayışına dönüştürmüştür. İkinci basamakta kalbî duygulanıştan İslam'a yürüyen bu ilerleyişte İslam'ın asla duyduğu özlemin ve ona dönüşme arzusunun kendi varlığını Allah'ta eritme ile eşdeğer oluşu etkili olmuştur. Dinî ve tasavvufî değerleri, İslam'daki önem ve kutsallık derecesine paralel olarak sıralayan Mevlana (Allah, Hz. Muhammed, diğer peygamberler, veliler, insan-ı kâmil) bu sıralanışın ardından günah ve sevapları ile ayakları yere basan insana gelir ve onu iyi kötü bütün yönleriyle gözler önüne sererek onda bulunmasını ve bulunmamasını istediği temel nitelikleri işler. Mevlana Mesnevîsinde eserin kurgulanışıyla paralel bir yapı arz eden ontolojik sıralanış şöyledir:

1. Allah
2. Hz. Muhammed
3. Diğer peygamberler
4. Veliler
5. İnsan-ı kâmil
6. Günah ve sevaplarıyla ayakları yere basan insan.

Bu sınıflamanın en alt basamağında yer alan "günah ve sevaplarıyla ayakları yere basan insan", Mevlana'da karakter değil tip olarak işlenmiştir. Metin kişileri arasında iyiler hep iyi, kötüler hep kötüdür. İki tarafın çatışma hâlinde olduğu metinlerde kazanan hep iyiler, felakete uğrayanlarsa hep kötüler olmuştur.

Metinlerde işlenen benimsenmesi ve sakınılması istenilen değerler aynı zamanda Mevlana'nın ideal insan tipinin (iyi bir insan ve iyi bir Müslüman) sahip olması ve arınması istenilen temel nitelikleridir. Bu temel nitelikler arasında zıt paralel bir ikili karşıolum mevcuttur:

Allah'ı bilmek →Allah'ı inkâr ve şirk

Dua ve ibadetin önemi → Beddua etmek

Aşk → Kin ve intikam

Çalışkanlık, sorumluluk ve tedbir → Tembellik

Bilgi ve akıl, ferâset → Cehalet

Tevazu → Kibir

Cömertlik → Cimrilik

Sabır → Acelecilik

Adalet → Zulüm

Tokgözlülük → Hırs, açgözlülük, görmemişlik, nimete şükretmemek

Kötü huylardan arınma → Kötü alışkanlıklar edinme

Sadakat, vefa ve doğruluk → Yalan, sözünde durmama, yemin bozma, hile

Merhamet → Hayvanlara eziyet

Edep, hayâ ve iffet → Şehvet

Az yemek, orta yolu bulmak → Çok konuşmak, çok yemek, çok uyumak

Hüsnüzan → Suizan

A. BİLİNMESİ VE BENİMSENMESİ İSTENİLEN DEĞERLER

1. Dinî ve Tasavvufî Değerler

a. Asla duyulan özlem

Mesnevî'sine "Şu ney'in nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle/ Onun nevâsı ayrılık hikâyesidir"(Tâhirü'l-Mevlevî, C.1, 49) mısralarıyla başlayan Mevlana, bu mısralarda Mesnevî'nin özünü teşkil eden üç kelimeyi bir arada kullanmıştır. Bunlardan ilki Mesnevî'nin ve bu çalışmanın özünü teşkil eden "hikâyet" kelimesi, diğerleri ise birbiri içinde eritilen "ayrılık" ve "şikâyet" kelimeleridir.

Uludağ (2002: 60- 168) "Hicran/ayrılık" kavramını "Âşıkın sevgilisinden ayrı ve uzak düşmesi ki, son derece acı ve dayanılması güç bir hâldir" şeklinde tanımlamış, Aziz Mahmud Hüdâî'nin "Canları hasret oduna yandırır ayrılık âh ayrılık/ Lezzetinden âlemin usandırır ayrılık âh ayrılık" mısralarıyla örneklendirmiştir.

Tahkiyeye dayalı 1. metinde[1] -sembolik olarak- asıl vatandan ayrılarak dünyaya gönderilen "insan"ı temsil ettiği vurgulanan "ney"in, aslına duyduğu "özlem" ve çektiği "ıstırap"lar işlenmiştir. Allah'ın yanından "dünya gurbeti"ne gönderilen insan, "sıla hasreti" çekmekte, teselli olma ümidiyle de sürekli ağlayıp inlemektedir. "Sevgiden ağlar eğer ağlarsa ney/ Sevgiden çağlar eğer çağlarsa ney" (Hacıtahiroğlu, 1972: 31-32) diyen Mevlana, "özlem" duygusunun asıl kaynağı olarak "sevgi"yi göstermiş ve onu "hüzün" duygusu içinde eritmiştir. Burada "sevgi" kelimesi ile kastedilen onun aşkın boyutu olan "Allah aşkı", bu aşkın "ağlamak" fiiliyle ortaya çıkan nesnesi de hasretle dökülen "gözyaşları"dır. Metinde açıkça belirtilmeyen bu "gözyaşları" neyle kastedilen insanın dünyaya gönderiliş yolunun, arkasına gizlendiği vasıtalar gibi, "sevgi" ismi ile "ağlamak" fiilinin arkasına gizlenmiş, Allah'tan ayrılıp dünyaya ulaşılan gizli yol, Allah'a karşılık gelen "sevgi" kelimesinden, dünyaya karşılık gelen "ağlamak" fiiline doğru akan bir başka gizli yolla, gözyaşlarıyla birleştirilmiştir. Ölümü ayrılığın ve bütün ıstırapların sona erişi olarak değerlendiren Mevlana, "dünya gurbeti"nden ayrılıp "Allah sılası"na kavuştuğu geceye bu yüzden "Şeb-i Arus/ Düğün Gecesi" adını vermiştir.

Varlık ve eşyaya yüklenen değerin kişiden kişiye değiştiğini vurgulayan Mevlana, 161. metinde ölümü yaklaşan Hz. Bilal'e, karısının "ölüm" algısı karşısında kendi "memnuniyet"ini ortaya koyma zemini hazırlanmıştır. Karısı "Eyvahlar olsun!" derken o, "Hayır.. Ne hoş! Ne güzel!", "Ayrılık zamanı" derken "Vuslat zamanı", "Gurbete gidiş, asıl vatandan ayrılış" derken

[1] **1. *"Ney"* hikâyesi: C. 1**; 1-18, (19-35)

"Gurbetten asıl vatana kavuşma", "Vah yazık, bu ev harap oldu" derken "Yoksulken artık padişah oldum. Padişah için de köşk ve saray lazım" diyerek asıl vatan algısını ve ona kavuşma arzusunu dile getirmiştir.[2]

171. metinde insan vücudunda bulunan dört temel unsurun (anasır-ı erbaa: hava, su, toprak, ateş), kendileriyle aynı cinsten olan dünyadaki dört temel unsur tarafından çekilmesinin hastalıklara yol açtığını belirten Mevlana, arşa mensup olan ve âlem-i ervahtan gelen ruhun gurbet acısının, asıl vatanına duyduğu hasretin bedene ait olan dört maddi unsurun hemcinslerine duydukları hasretten daha büyük ve yoğun olduğunu belirtmiştir.[3]

313.1. metinde ruhlar âleminde bulunan ve henüz maddî varlığa bürünmemiş olan "tertemiz" ruhlardan, dünyaya gelip tene yerleşen ruha "Ey aslını unutan vefasız!" hitabıyla başlayan bir mektup gelmiş ve ona "Şu madde dünyasına geldin, beş günlük sefil, uygunsuz dostlar buldun, eski dostlardan yüz çevirdin" denilerek "unutkanlığı", "vefasızlığı" ve "maddeye düşkünlüğü" hatırlatılmıştır. Mevlana'ya göre tene gönderilen ruhu değerli ve anlamlı kılan, onu iki cihan saadetine eriştirecek olan, geldiği asıl vatanın farkında oluş, ona hasret çekiş, ona ait oluş ve kendini onda yitiriştir.[4]

b. Allah'ı Bilmek

Tahkiyeye dayalı metinler yoluyla Allah'ı tanıtmak, sevdirmek ve onun kullarına nasıl muamele ettiğini göstermek isteyen Mevlana, bu amaçla kurguladığı 15. metinde Allah'ın, kullarının başına gelen sıkıntılardan kaynaklanan gam ve kederi teskin etmek amacıyla gayb yağmuru yağdırdığını belirtmiştir.[5] 47. metinde Allah'ın, Hz. Âdem'i yaratacağı zaman meleklerle yaptığı konuşma işlenerek onun her şeyi hakkıyla bildiği, yaptığı her işi hikmetle yaptığı vurgulanmıştır.[6] 65. metinde yaşlandığı halde kendisinden çocuk isteyen Hz. Zekeriya'dan üç gün hiç konuşmamasını isteyen Allah, "her şeye gücü yeten" olarak işlenmiştir.[7] 88. metinde Allah, "kâinattaki tecellilerinden hareketle kendisine ulaşılması beklenen"dir.[8] 90.1. metinde Allah, Hz. Musa'ya bir ağaç vasıtasıyla ses ve nur olarak tecelli etmiştir.[9] 102. metinde Allah'ın Settar olduğu vurgulanmış[10], 141. metinde Hz. Üzeyir'i öldürdükten yüz yıl sonra tekrar dirilten Allah, onun zihnindeki şüpheyi ortadan kaldırmak için gözleri önünde kemikleri çürümüş olan eşeğini de diriltmiştir.[11]

178.1. metinde Allah'ın ilk defa işlenen suçları hemen cezalandırmadığı, fazlını göstermek için onu defalarca örttüğü vurgulanmış, daha sonra adaletini göstermek amacıyla suçluyu cezalandırdığı belirtilmiştir. Mevlana, Allah'ın böylelikle iki sıfatının ortaya çıkmasını, lütfunun müjdeleyici, kahrının korkutucu olmasını dilediğini belirtmiştir.[12] Kâinattaki unsurların, latif ve güzel olduğu ilk hâllerine değil, bozuldukları son hâllerine bakılması gerektiğinin belirtildiği 197. metinde Mevlana, baki olanın sadece Allah olduğunu vurgulamıştır.[13] 198. metinde Hz. Musa'nın endişesini gidermek için halka sihir ve mucizeyi ayırt etme yeteneği vereceğini söyleyen Allah,

[2] **161. Hz. Bilal'in sevinerek ölmesi: C. 11**, 11176- 11194, (11195- 11224)
[3] **171. Anasır-ı erbaa ve ruh arasında geçen konuşma: C. 11**, 12071- 12090, (12091- 12097)
[4] **313.1. Ruhlar âleminden gelen mektup: C. 16**, 20854- 20855
[5] **15. Hz. Muhammed'in elbisesinin yağmurda ıslanmamasının hikâyesi: C. 4**, 2009- 2011, 2025-2032, 2058- 2068
[6] **47. Allah'ın meleklerle istişaresi: C. 6**, 4158-4179
[7] **65. Hz. Zekeriyyâ ve Hz. Yahya: C. 7**, 5624- 5627, (5628- 5668)
[8] **88. Ev sahibi ve hırsızın hikâyesi: C. 8**, 6738- 6755, (6756-6760)
[9] **90.1. Hz. Mûsâ'ya seslenen ağaç: C. 8**, 6824- 6825
[10] **102. "Allah beni günahlarımdan ötürü eleştirmiyor" diyen adama Hz. Şuayb'ın cevabı: C. 8**, 7299- 7331
[11] **141. Hz. Üzeyir'in parçaları çürüdükten sonra dirilen eşeğinin hikâyesi: C. 10**, 9459- 9466
[12] **178.1. Hz. Ömer dönemindeki hırsızın hikâyesi: C. 12**, 12629- 12633
[13] **197. Dünyanın çeşitli unsurlarıyla insanlığa nasihat vermesi: C. 12**, 14024- 14070

"vaadini yerine getiren" olarak işlenmiştir.[14] 255. metinde sıfatlarını açıklamaya kimsenin gücünün yetmeyeceği vurgulanan Allah'ın, gafilleri, ariflerin vücudu tecelli ateşinden yanmasın diye birer kar dağı olarak yarattığı anlatılmıştır.[15] 226. metinde kâğıt üzerine yazılanların sırasıyla kalem, parmaklar, kol; akıl, ruh ve kalp vasıtasıyla ortaya konulduğunu söyleyen karıncalara Mevlana, "Allah'ın kudret ve tevfiki olmayınca bu akıl ve kalbin de cemâd gibi cansız kalacağından karınca beyi de haberdar değildi" diyerek görünen ve görünmeyenin, madde ve mânânın ötesindeki hakikatin Allah olduğuna işaret etmiştir.[16] 228.2. metinde Allah, "suyu su ile yıkayan evliya ruhları vasıtasıyla insanların bulanıklığını temizleme döngüsünü sürekli işleten"[17], 230. metinde "varlıklarını kendi varlığında eritip eritmeyeceklerini –Hz. İbrahim'e benzeyip benzemediklerini- tespit etmek için kullarını imtihan eden"dir.[18] 234, 235 ve 236. metinlerde Allah dışındaki her şey için işleyen bir "yeme-yenilme", "av-avcı" döngüsünün var olduğu belirtilmiştir.[19] 254. metinde Hz. Âdem yaratıldığında sırasıyla Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail'i yeryüzüne gönderen Allah, ilk üçünün yeryüzünün feryadına kapılarak emrini yerine getirmemelerini de onların gönüllerine ilham edendir. Metnin sonunda emre itaat eden Azrail, Allah tarafından insanların canlarını almakla görevlendirilmiş ve Allah'ın gözünde onun da hastalık ve kaza gibi bir sebep olduğu vurgulanmıştır.[20] 258. metinde Allah'ın kulu kendisini nasıl algılıyorsa ona öyle muamele edeceği vurgulanmıştır.[21] 344. metinde nerede olursa olsun kullarının her hâlinden haberdar olan Allah, Hz. Muhammed'in gözünü ondan alamadığı ve kendisinden ümmetini isteyeceği padişah olarak işlenmiştir. Mevlana, bu padişah için "Hüküm günü geceleyin yüzünü gören, onu tanıyan kişiden utanır" diyerek kendisini tanıyan ve gecelerini onu düşünerek, onu anarak geçiren kullarını Allah'ın mutlaka affedeceğini vurgulamıştır.[22] 355. metinde kalede gördükleri hoş suretlere hayran olan şehzadeler karşısında Mevlana, "Faili mutlak olan, dilediği gibi eser yaratan Hakk, sûretsizdir. Sûret onun kudretli elindeki bir alete benzer" diyerek Allah'ın sûretten münezzeh oluşunu somutlaştırmıştır.[23] 370.1. metinde Şeytan'a da insana da telkinde bulunanın tek ve eşsiz olan Allah olduğu belirtilerek zayıf, kuvveti ve gücü olmayan kişilerin bile onun lütfu ve yardımı ile düşmanlarına galip geldiği vurgulanmıştır.[24]

Tahkiyeye dayalı üç metinde İsm-i Âzam'a yer veren Mevlana, 148. metinde ahmaklığı İsm-i Âzam'ın bile tedavi etmekte yetersiz kaldığı "kahr-ı ilahî" bir hastalık olarak değerlendirmiş ve Hz. İsa'nın ahmaklardan dağa kaçmasını hikâye etmiştir.[25] 183. metinde Belkıs'ın kalbini incitmek istemeyen Hz. Süleyman, o ülkesine gelmeden tahtını getirtmek istemiştir. Bu iş için cinnilerden biri sihir kullanmayı teklif ederken Hz. Süleyman veziri Âsaf'ın teklifini kabul ederek

[14] **198. Hz. Mûsâ'nın sihirbazlardan korkması: C. 12**, 14098- 14103
[15] **255. Hz. Yunus'un ağlayarak belayı defeden kavmi: C. 15**, 17769- 17777
[16] **226. Karıncaların hikâyesi: C. 13**, 16081- 16089
[17] **228.2. Suyun hikâyesi: C. 14**, 16405- 16412
[18] **230. Allah'ı görme konusunda sohbet eden iki derviş: C. 14**, 16609- 16622, (16623- 16662)
[19] **234. Kurdu yiyip kedi tarafından yenilen kuşun hikâyesi: C. 14**, 16894- 16895; **235. Hırsız ve zabıta: C. 14**, 16896- 16898; **236. Hem yiyen hem yenilen ot: C. 14**, 16899- 16900
[20] **254. Hz. Âdem yaratıldığında Allah'ın sırasıyla Cebrail'i, Mikail'i, İsrafil'i ve Azrail'i yeryüzüne toprak almaya göndermesi: C. 15**, 17717- 17768; 17778- 17887 (17888- 17920)
[21] **258. Kıyamet günü sahnesi: C. 15**, 17933- 18017
[22] **344. Sultan Mahmut ve arasına düştüğü hırsızlar: C. 18**, 23221- 23264, (23265- 23310), 23311- 23326
[23] **355. Padişah ve üç oğlunun hikâyesi: C. 18**, 23988- 23990, (23991- 24004), 24039- 24045, (24046- 24058), 24059- 24074, (24075- 24107), 24108- 24116, (24117- 24168), 24169- 24202, (24203- 24207), 24296- 24322, 24389- 24394, 24409- 24416, (24417- 24462), 24463- 24614, 24795- 24857, 25001- 25019, (25020- 25026), 25027- 25060, (25061- 25170), 25171- 25204, (25205- 25208), 25256- 25259, 25277- 25289
[24] **370.1. Annenin çocuğuna öğütleri:C.18**, 25316- 25324, 25325- 25332
[25] **148. Hz. Îsâ'nın ahmaklardan dağa kaçışı: C. 10**, 10249- 10277

tahtı İsm-i Âzam vasıtasıyla getirtmiştir.[26] 45. metinde Hz. İsa'ya İsm-i Âzam hakkında bilgi almak üzere ısrarla soru soran adam, bu adın kemiklerine okunmasıyla dirilen bir aslan tarafından parçalanmıştır.[27]

c. Hz. Muhammed, Diğer Peygamberler, Veliler ve İnsan-ı Kâmili Örnek Almak

Hz. Muhammed'i güzel ahlâklı bir insan ve bir peygamber olarak tanıtmak ve sevdirmek isteyen Mevlana, bu amaçla kurguladığı 4. metinde Allah'ın İncil'in Hz. Muhammed hakkında bilgi verilen kısımlarına hürmet gösteren Hristiyanları, Yahudi padişah ve vezirinin hilelerinden emin kıldığını belirtmiştir. Mevlana için Hz. Muhammed, insanları fitne ve fesattan koruyan bir kalkandır.[28]

Hz. Muhammed'i sahabelerin akıl danıştığı bir "bilgi kaynağı" olarak değerlendiren Mevlana, bu amaçla kurguladığı 4.2. metinde ona nefsin hilelerine dair soru sordurmuştur.[29] 103. metinde Hz. Ayşe'nin kirli olup olunmadığına bakmaksızın neden her yerde namaz kıldığını sorduğu Hz. Muhammed, Allah'ın kendisinin secde ettiği yeri yedinci kat göğe kadar temiz kıldığını belirtmiştir. Burada üzerinde durulması gereken iki önemli husus, Hz. Muhammed'in merak edilen konulara açıklık getiren bir bilgi kaynağı oluşu ve İslam dininin ibadetlerde temizliğe verdiği önemdir.[30] 320. metinde kendisine kıyametin ne zaman kopacağını soran sahabelere "Ne tuhaf şey, birisi mahşerden haşrı soruyor" cevabını vererek onlara "ölmeden evvel ölmeyi" hatırlatmıştır.[31]

Hz. Muhammed'e hürmet gösterilmesi gerektiğini vurgulayan Mevlana, onunla alay edenlerin mutlaka cezasını bulacağını göstermek amacıyla kurguladığı 6. metinde onun ismini maskaralık yoluyla okuduğu için ağzı çarpılan adamı, bu davranışından ötürü pişman bir şekilde Hz. Muhammed'e göndermiş ve ona suçunu itiraf ettirerek özür diletmiştir.[32]

16. metinde Hz. Muhammed, ayrılığı ve hasreti bir direği -bile- ağlatan peygamber olarak işlenmiştir.[33] 17. metinde peygamberliğine Ebu Cehil'in elindeki çakıl taşlarının şahitlik ettiği Hz. Muhammed, bu mucizeye rağmen inat ve inkârda haddi aşan Ebu Cehil tarafından bir "sihirbaz" olarak algılanmaya devam etmiştir.[34] 20. metinde, Hz. Muhammed'e bakan Ebu Cehil'e "Çirkin bir suret", Hz. Ebu Bekir'e ise "Ey manevî güneş, hoşça parla" dedirten Mevlana, Hz. Muhammed'e her ikisinin de doğru söylediğini tasdik ettirmiş ve Hz. Muhammed'i herkesin baktığında kendisini gördüğü bir ayna olarak değerlendirmiştir.[35]

25. metinde Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye içten pazarlıklı bir düşman olan nefsin elinden kurtulması ve bütün ileri gitmiş olanları geçebilmesi için -hiç kimsenin yolundan çevirmeye gücünün yetmeyeceği âkil ve insan-ı kâmil- bir zatın gölgesine sığınmayı vasiyet etmiş ve bunu yapılabilecek bütün ibadetlerden üstün görmüştür.[36] 145. metinde Mevlana, bir dervişe kâinatta her şeyin Allah'ın emrine tabi olduğunu böylece yaradılışı güzel olan insan-ı kâmilin de kâinatı emri

[26] **183. Belkıs'ın Hz. Süleyman'a hediye göndermesi: C. 12**, 13018- 13048, (13049- 13052), 13069- 13074, 13108- 13111, (13112- 13132), 13172- 13178, 13231- 13233, (13234- 13247), 13248- 13277, 13288- 13295, (13296- 13307), 13308- 13337, (13338- 13351),13352- 13357, 13488- 13491, 13538- 13555
[27] **45. Hz. Îsâ ve yol arkadaşı: C. 6**, 4129- 4143, 4290- 4291, 4431- 4435, 4436-4450, (4451-4481)
[28] **4. Hristiyanları öldüren Yahudi pâdişah ve vezirinin hikâyesi: C. 1**, 321- 370, (371- 405), 436-497; **C. 2**, 519, (520-546), 547- 601, 641- 666, (667- 688), 689- 700, (701- 720), 721- 733
[29] **4.2. Ashabın Hz. Muhammed'e nefsin hilelerine dair sorular sormaları: C. 1**, 363- 367
[30] **103. Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'e sorusu: C. 8**, 7358- 7362, (7363- 7365)
[31] **320. Hz. Muhammed'e kıyametin ne zaman kopacağının sorulması: C. 17**, 21156- 21158, (21159- 21180)
[32] **6. Hz. Muhammed'in ismiyle alay eden şahsın ağzının çarpık kalması: C. 2**, 809-811, (812- 819)
[33] **16. Hz. Muhammed ve inleyen direk hikâyesi: C. 4**, 2112-2120
[34] **17. Ebu Cehil'in avucundaki çakıl taşlarının şahadet getirmesi mucizesi: C. 3**, 2154- 2162
[35] **20. Ebu Cehil ve Hz. Ebubekir (Herkes her şeyi kendince görür): C. 4**, 2370-2375
[36] **25. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye vasiyeti: C.5**, 2958-2967, (2968-2979)

altına alabileceğini söyletmiştir.[37] 352. metinde hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığını vurgulayan Mevlana, kâmil insanı "Attığın zaman sen atmadın' sırrına mazhar olmuştur. Onun görüşü, Hakk'ın, yaratanın görüşüdür" şeklinde tanıtmıştır. Metin vasıtasıyla Hz. Muhammed, Hz. Ali ve insan-ı kâmili öven Mevlana, onlara uymak ve hürmet göstermek gerektiğini vurgulamıştır.[38]

41. metinde Mekke fethedileceği zaman göğün bütün hazineleri kendisine sunulan Hz. Muhammed'in gözü Allah'tan başka hiçbir şeyi görmemiş, gök ve akıl hazineleri onun gözünde çer çöpün ötesine geçmemiştir.[39] 341. metinde Hz. Muhammed'in, Allah'tan ümmetini dileyeceği ve şefaat isteyeceği vurgulanmıştır.[40]

71. metinde Allah ahlâkı ile ahlâklandırılma süreci işlenen Hz. Muhammed, kendisine gelen bir körden yüz çevirdiği için vahiyle uyarılmıştır.[41]

112. metinde Hz. Muhammed, aralarında düşmanlık bulunan Evs ve Hazrec kabilelerini İslâm nuru ile barıştıran bir kardeşlik ve sevgi köprüsü olarak işlenmiştir.[42]

154. metinde Enes bin Malik, cariyesinden Hz. Muhammed'in elini ağzını sildiği havluyu ateşe atmasını istemiş, havlunun yanmaması karşısında kendisinde hiç şaşkınlık görülmeyen ve tam bir teslimiyet içerisinde olan cariye, Allah'ın has kullarına duyduğu güvenle gerekirse kendisini bile ateşe atabileceğini belirtmiştir.[43]

155. metinde Hz. Muhammed'i sihirbaz ve şair olarak değerlendiren ve kendisini zorla onun yanına götürmek isteyenlere söven zenci köle, onun herkesi tulumundaki suyla ferahlatma mucizesi karşısında hayran kalmış ve Hz. Muhammed'in ellerini yüzüne sürmesiyle beyazlaşıp nurlanarak asıl mucizeyi yaşamıştır.[44]

156. metinde Hz. Muhammed'in, içinde yılan olan mesti, bir tavşancıl kuşu tarafından kapılıp havalandırılmış ve içindeki yılan aşağı düşürülmüştür. Bu küstahlığı mecburen yaptığını, niyetinin asla haddi aşmak olmadığını itiraf eden tavşancıl kuşuna Hz. Muhammed "Biz bunu cefa sanıyorduk, hâlbuki vefanın ta kendisi imiş" diyerek Mesnevî'deki hemen bütün metinlerde vurgulanan "Hiçbir şey göründüğü gibi değildir" mesajını vermiştir.[45]

172. metinde Hz. Muhammed, fidye, altın ve şefaati kabul etmediği ve hâllerine gülümsediği için kalbinin çok sert olduğunu düşünen esirlere onların bu hâllerinden elest bezminden beri haberi olduğunu ve onları cehennemden ebedî cennete çekip götürdüğü için gülümsediğini belirtmiştir. Burada Hz. Muhammed, kendisine inananları cehennem ateşinden emin kılan ve ellerinden tutup cennete götüren bir kurtarıcı olarak işlenmiştir.[46]

"Aklın yaşta değil başta olduğunu" vurgulamak üzere kurgulanmış 203. metinde bir "komutan" olarak ele alınan Hz. Muhammed, yaşlılardan oluşan bir orduya bir genci komutan tayin

[37] **145. Behlül ve dervişin hikâyesi: C. 10**, 9577- 9615
[38] **352. Deredeki elma ağacı: C. 18**, 23599-- 23624
[39] **41. Mekke'nin fethi ve Yahudiler: C. 5**, 3937- 3951
[40] **341. Biri Müslüman, biri Hristiyan, biri Yahudi üç yolcunun hikâyesi: C. 17**, 22781- 22861, 22889- 22903, (22904- 22914)
[41] **71. Hz. Muhammed ve âmâ: C. 7**, 6014- 6030, (6031- 6041)
[42] **112. Ensar arasındaki muhalefetin Hz. Muhammed hürmetine ortadan kalkması: C. 8**, 7638- 7653,(7654- 7689)
[43] **154. Enes bin Mâlik'in yanmayan havlusu: C. 10**, 10782- 10797, (10798-10799)
[44] **155. Hz. Muhammed'in yolda susuz kalmış kervanın imdâdına yetişmesi**
C. 11, 10800- 10821, (10822- 10829), 10830- 10861
[45] **156. Kâfir kadın ve bebeğinin hikâyesi: C. 11**, 10889- 10904, (10905-10906)
[46] **172. Hz Muhammed'in esirlere bakıp tebessüm etmesi: C. 11**, 12123- 12230, (12231- 12250)

etmiş ve bu yüzden eleştirilince de genci defalarca tecrübe ettiğini belirterek bu konuda ona güvendiğini vurgulamıştır.[47]

207.3. metinde öleceği ana âşık olan Hz. Muhammed, Allah'a kavuşacağı ayın girdiğini haber veren Ukkaşe'yi cennetle müjdelemiştir. Metinde öleceği ana âşık olan Hz. Muhammed, bu özelliğiyle örnek alınması gereken bir yüce bir yol gösterici olarak çizilmiştir.[48]

210. metinde Hz. Muhammed, kendisinden memleketi paylaştırmasını ve hissesini alarak çekilmesini isteyen Arap beylerine sel suyu üstünde duran asasıyla mucize göstermiş ve doğruluğunu tasdik ettirmiştir. Aralarından inat ve inkârda ısrar ederek haddi aşan üç kişi, Hz. Muhammed'in sihirbaz olduğunu iddia etmeye devam etmiştir.[49]

228.1. metinde Hz. Muhammed, çok yemek yiyen bir adamı evinde misafir etmiştir. Ona hiddetlenen halayığın kapıyı zincirlemesi yüzünden gece tuvalet ihtiyacını gidermek için dışarı çıkamayan adam uykuya dalarak kendinden geçince odaya pislemiş, onun kendisini fark edip utanmasına engel olmak isteyen Hz. Muhammed ise, kapının zincirini açarak adamın gitmesini sağlamıştır. O gittikten sonra ibrik isteyerek odadaki pisliği temizleyen Hz. Muhammed, kendisine engel olmak isteyen sahabelere izin vermemiş ve bu durumda bir hikmet olduğunu belirtmiştir. Utancından geri dönen adam, Hz. Muhammed'in mütevazılığı karşısında çok mahcup olduğunu belirterek Müslüman olmuş ve çok yemek yemeyi de bırakmıştır.[50]

341. metinde bir Yahudi ve Hristiyan'la yolculuğa çıkan bir Müslüman, rüyasında gördüğü Hz. Muhammed'in tembihini dinlemiş ve diğer ikisiyle girdiği bahsi kazanarak helvayı yemiştir.

Mesnevî'de Hz. Muhammed yanında diğer peygamberleri de tanıtmayı, sevdirmeyi ve onlara hürmet gösterilmesini sağlamayı amaçlayan Mevlana, kurguladığı 13. metinde Hz. Musa'ya hürmet göstererek asasını önce onun atmasını isteyen sihirbazlara bu hürmetleri dolayısıyla Allah'ın din bahşettiğini vurgulamış ancak bir peygamberle giriştikleri kindarane mücadelenin onların el ve ayaklarının kesilmesine yol açtığını belirtmiştir.[51]

28. metinde kavmini kendisiyle uğraşmanın Allah'la uğraşmak olduğunu belirterek tehdit eden Hz. Nuh, onların imanından ümidi kesince Allah'ın gazabı olan tufan erişmiştir.[52] 37. metinde daha önce karşılaştığı kişinin Hz. Süleyman olup olmadığı konusunda emin olamayan adamın, peygamberlik işareti olan yüzüğü görünce bu konudaki tereddüdü ortadan kalkmıştır.[53]

63. metinde Hüthütle Belkıs'a mektup göndererek onu imana davet eden Hz. Süleyman'ın mektubu Belkıs tarafından çok güzel karşılanmış, Hz. Süleyman'a duyulan hürmet gönderdiği mektuba aktarılmıştır.[54]

107. metinde annesinin karnında bulunan Hz. Yahya'nın, karşılaştıklarında yine annesinin karnında bulunan Hz. İsa'ya -manevî bir sultan olduğu için- secde ettiği belirtilmiştir. Mevlana, halk arasında bu kıssanın yalan olduğunun iddia edildiğini belirterek Hz. Yahya'nın annesi ile Hz. Meryem'in birbirlerinden uzakta da olsalar basiret gözü ile karşılaşmış olabileceklerini belirtmiş,

[47] **203. Hz. Muhammed'in yaşlılardan oluşan bir orduya bir genci komutan tayin etmesi: C. 13**, 14409- 14411 (14412- 14446); 14447- 14448 (14449- 14462), 14463- 14473 (14474- 14477); 14478- 14479 (14480- 14493); 14494- 14496 (14497- 14513); 14566- 14567 (14568-14570); 14571- 14573 (14574- 14597)
[48] **207.3. Hz. Muhammed'in öleceği ana âşık olması: C.13**, 14981- 14989 (14990- 14991)
[49] **210. Hz. Muhammed ve Arap beylerinin hikâyesi: C. 13**, 15168- 15187 (15188- 15198)
[50] **228.1. *"Kâfir yedi barsakla mümin ise bir barsakla yer"* hadisinin buyurulduğu kıssa: C.14**, 16275- 16344 (16345- 16374); 16375- 16388 (16389- 16458); 16459- 16482/ 16585, 16584- 16589 (16590- 16608); 17107- 17110
[51] **13. Hz. Mûsâ ve sihirbazların hikâyesi: C. 3**, 1613-1617, (1618- 1645)
[52] **28. Hz. Nûh ve kavmi: C. 5**, 3122- 3126, (3127-3146); C. 6 4335
[53] **37. Hz. Süleyman ve dere kenarındaki genç: C. 5**, 3612-3618, (3619-3628, 3674- 3675)
[54] **63. Hz. Süleyman, Hüthüt ve Belkıs'ın hikâyesi: C. 7**, 5554- 5557, (5558- 5583)

böyle bir şey gerçekleşmemiş bile olsa önemli olanın kıssadan alınması gereken mesaj olduğunu vurgulamıştır.[55]

120. metinde Sebe halkının kendilerine verilen nimete şükretmemeleri, nasihat etmek için gelenleri öldürmeleri "gaflet hastalığı" ve "manevî hastalık" olarak adlandırılmış ve bu hastalığın en önemli belirtisi olarak Sebe halkının ruhları endişelerden uzakken peygamberlerin gelerek onları gam, keder ve sıkıntıya soktuklarını söylemeleri ile ibadet, şükür ve senadan ürkmeleri gösterilmiştir.[56]

121. metinde her sabah Hz. İsa'nın ibadethanesinin önünde toplanan hastalar, Hz. İsa tarafından kendilerine Allah tarafından dualarının kabul edildiği bildirilerek sağ esen uğurlanmışlardır.[57]

128. metinde Hz. Musa'nın yaptığının sihir olup olmadığını öğrenmek için babalarının mezarına gidip ona akıl danışan iki sihirbaz, asasının uyurken de Hz. Musa'ya itaat ettiğini görünce Hz. Musa'dan özür dilemiş ve Hz. Musa onları affettiğini belirterek cehennemin artık onlara haram olduğunu bildirmiştir.[58]

223.2. metinde Allah, Hz. Musa'ya iman lütfundan nasibi olmayan ümmetini kendisine tabi olmadıkları için hüsrana uğratacağını bildirmiştir.[59]

258. metinde yer alan padişah, Hz. Muhammed'in "Ne giyiyorsanız kölelerinize de onu giydirin" hadisine uyarak –içkinin tesiriyle aklı başında olmadığı bir zamanda-cariyesine sahip olan âlime kızı hediye etmiştir.

Mevlana'nın Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerden sonra hürmet gösterilmesini arzu ettiği üçüncü grupta evliyalar yer almaktadır. 146. metinde Şeyh Dekûkî, Allah'a ettiği bir duayı onun kazasına müdahale olarak değerlendirdikleri için arkasında namaz kılan ve Mevlana tarafından "evliyalar"ı temsil ettiği belirtilen yedi kişilik cemaat tarafından terk edilmiştir. Bu durum karşısında Mevlana, şeyhten bir daha görme ihtimali olmasa da onlar için ağlamaya ve onları aramaya devam etmesini istemiştir.[60]

77. metinde hacca gitmek için yola çıkan ve gittiği her şehirde o şehrin azizleriyle görüşen Bâyezid-i Bestâmî, şehirlerden birinde sözleri nurlu ve kalbi güneş gibi birine rastlamış ve onunla sohbet etmiştir. Bu sohbet esnasında Bâyezid-i Bestâmî'ye kendi etrafında tavaf etmesinin, Kâbe'yi tavaf etmesinden daha hayırlı olduğunu belirten bu zat, bunun nedeninin de kendi gönlüne Allah'tan başkasının girmemesi olduğunu belirtmiştir.[61] 204. metinde müritlerinden, cezbe anında yanlış bir şey söylediği zaman kendisini bıçaklamalarını isteyen Bâyezîd-i Bestami, hiçbir bıçak darbesi almamış, ona yöneltilen kılıçlar ters dönerek müritlerini yaralamıştır. Bunun üzerine şeyhin huzuruna gelen binlerce insan, onun teninin insan teni olmadığını, ona zarar vermek isteyenin kendi gözüne diken soktuğunu itiraf etmiştir.[62]

---

[55] **107. Hz. Yahya'nın annesinin karnındayken Hz. Îsâ'ya secde etmesi: C. 8**, 7530- 7533, (7534- 7537), (7538- 7550)
[56] **120. Sebe ahâlisinin başına gelenler (masal unsurları dikkat çekici): C. 9**, (8012- 8015), 8016- 8017, (8018- 8028), 8095- 8124, (8125-8141), 8143; **C. 10**, 10278- 10305, (10306- 10334), 10335- 10473, 10481- 10514, 10573- 10655
[57] **121. Hz. Îsâ'nın ibadethanesinde toplanan hastalar: C. 9**, 8029- 8037, (8038- 8055)
[58] **128. Firavun'un rüyası ve Hz. Mûsâ'nın doğmaması için aldığı tedbirler: C. 9**, 8558- 8689, 8774- 8819, 8863- 8900, 8919- 8924, (8925- 8931), 8932- 8953, (8954- 8961)
[59] **223.2. Cehennemdeki aç mahlûkatın Allah'a yalvarmaları: C. 13**, 16030- 16039, (16040- 16070)
[60] **146. Şeyh Dekûkî'nin kerâmetleri: C. 10**, 9615- 9625, 9634-9651, (9652- 9653), 9664- 9669, (9670- 9673), 9674- 9776,(9777- 9830), 9831- 9833, (9834- 9865), 9866- 9910, (9911- 9964), 9965- 9988
[61] **77. Bâyezid-i Bestâmî'ye "Kâbe benim etrafımda, tavaf et" diyen adamın hikâyesi: C. 7**, 6167- 6169, (6170- 6175), 6180- 6201
[62] **204. Bâyezîd-i Bestami'nin "Kendimi tenzih ederim.. Şanım ne uludur" demesi ve müridlerinin onun bu sözüne itiraz etmeleri: C. 13**, 14514- 14521 (14522- 14534); 14535- 14549 (14550- 14565)

343.2. metinde Kâbe'ye zarar vermek için bir adım bile atmayan filin durumu gözler önüne serilerek "Fil böyle olursa ilhama mazhar olan veli nice olur" yorumunda bulunulmuştur.[63]

d. Dua ve İbadetin Önemi

Duayı "yakarış, yalvarış, niyaz, dilek dileme, hâlini arz etme, kulun Hakk'a yakarışı" şeklinde tanımlayan Uludağ (2002: 111), halkın duasının lisanla, zahitlerin fiille, ariflerin ise hâl diliyle olduğunu belirterek duanın sevgiliye özlem duymak, Hakk'ın huzuruna utanarak çıkmak olduğunu vurgulamıştır.

Tam bir teslimiyet ve samimiyetle gözyaşları içinde edilen dualaların Allah'ın rahmet denizini coşturarak kabul edildiğini vurgulayan Mevlana, 2. metinde hastalığı karşısında bütün doktorların aciz kaldığı cariyesinin durumuna çok içerleyen padişahı mescide koşturmuş, secdeye kapanarak gözyaşları içinde dua ettirmiş ve dua ederken daldığı uykuda kendisine gösterilen ilahî hekim vasıtasıyla cariyesini tamamen iyileştirmiştir.[64]

49. metinde aldığı borçlarla fakirlere yardım eden ve borçlarını ödeyemeden ölüm döşeğine düşen Şeyh Ahmet'in içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması ve Allah'ın rahmet denizinin coşarak dualaların kabul edilmesi, helva borcu ödenmeyen bir çocuğun gözyaşlarına bağlanmıştır.[65]

Sözün etki gücüne dikkat çekerek edilen dualara çok dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayan Mevlana, bu amaçla kurguladığı 74. metinde bir sahabeye hasta ziyaretine giden ve bu hastalığın sebebini araştıran Hz. Muhammed'e, hastaya nefsine uyarak münasebetsiz bir dua edip etmediğini sordurmuştur. Sahabenin Allah'a kendisine âhiret azabını dünyada çektirmesi için dua ettiğini öğrenince ondan bir daha böyle dua etmemesini, Allah'a hem bu dünyada hem âhirette iyilik vermesi için dua etmesini söylemiştir. Mevlana'ya göre dua ederken çok dikkatli olması gereken insan, Allah'tan kendisi için hem bu dünyada hem âhirette iyilik istemelidir.[66] Dua edilirken çok dikkatli olunması gerektiğini, Allah'ın her şeyi hakkıyla bilip her işi hikmetle yaptığını göstermek amacıyla kurguladığı 146. metinde batmak üzere olan bir gemide kopan kıyameti görerek merhamete gelen ve gemidekilerin kurtulması için ettiği dua kabul edilen Şeyh Dekuki, Allah'ın kazasına müdahale ettiği gerekçe gösterilerek evliyaları temsil ettiği belirtilen arkasında namaz kılan yedi kişilik cemaat tarafından terk edilmiştir. Mevlana, şeyhi bulma ümidi olmasa da şeyhi ömrünün sonuna kadar ağlayıp sızlayarak o yedi kişiyi aramaya yönlendirmiş, böylelikle Allah'ın kazasına müdahale konusunda şeyhi terk eden yedi kişinin tarafında olduğunu göstermiştir. Mevlana'ya göre Allah'ın kazasına müdahale mahiyetinde dua etmekten kaçınılmalı, Allah'ın kullarına karşı çok merhametli olduğu unutulmamalıdır.

114. metinde çöl sıcağında yüzünün gözünün abdest suyuyla ıslak oluşuna kendisini hayran bırakan zahit, bu durumun sırrını açıkça öğrenmek isteyen hacıların duasının kabul olması için Allah'a dua etmiş ve bu dua esnasında bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başlamıştır. Varlık ve eşya algısının ve aynı durum karşısında insanlarını durumunun birbirinden farklı olduğunu vurgulayan Mevlana, bu mucize karşısında da hacılardan bir bölümünün inkârdan kurtulup Müslüman olduğunu, bir bölümünün imanının daha da arttığını, bir bölümünün ise bu kerameti kabul etmeyerek ebediyen nasipsiz kaldığını belirtmiştir.[67]

[63] **343.2. Kâbe tarafına bir adım atmayan fil: C. 18**, 23150- 23154
[64] **2. Hasta câriyeye âşık olan padişahın hikâyesi: C.1**, 36- 78, 94- 113, 143- 216, (217- 240); **C. 18**, 24081- 24088 (24089- 240107)
[65] **49. Şeyh Ahmed Hadreveyh'in helva satın alması hikâyesi: C. 6**, 4357- 4423; **C. 18**, 24594- 24596
[66] **74. Hz. Muhammed'in hasta ziyareti: C. 7**, 6089- 6090, (6091- 6103), 6161- 6166, 6202- 6210, (6211- 6216); **C. 8**, 6408- 6434, (6435- 6503), 6504- 6506
[67] **114. Hacıların kerametine hayran kaldıkları zâhidin hikâyesi: C. 8**, 7710- 7732

Müminlerin birbirleri için ettikleri duaların Allah katında makbul olduğunu belirten Mevlana, bu duaya "günahsız ağızla edilen dua" adını vermiş ve Allah'ın Hz. Musa'dan kendisine günahsız bir ağızla dua etmesini istediği 117. metni bu amaçla kurgulamıştır.

121. metinde halkın, bir peygamber olarak hürmet gösterdiği ve çeşitli yerlerden gelerek ibadethanesi önünde toplandığı Hz. İsa, her sabah evradını okuduktan sonra onlara hepsinin duasının kabul olunduğunu söylemiş ve onları sağ esen uğurlamıştır. Bu metinde bir peygamber, kendisine gelen hastaların iyileşmesi için dua eden bir vasıta olarak gösterilmiştir.

Kâinatta canlı cansız her unsurun kendi lisanıyla Allah'a dua ettiğini göstermek amacıyla kurguladığı 127. metinde Mevlana, sakalını bıyığını yağlayarak halkı güzel yemekler yediği konusunda aldatmak isteyen adamın karnına aç olduğu için dua ettirmiş ve Allah, karnın bu duasını kabul ettiği için adamdaki ihtiyaç ateşini dışa vurmuştur.[68]

İbadet etme arzusu ile yanıp tutuşmanın duaların kabul edilmesine vesile olduğunu göstermek amacıyla kurguladığı 143. metinde Mevlana, gözleri görmeyen ancak Kur'an okuma arzusuyla yanıp tutuşan adamın duasını kabul ederek Kur'an okuyacağı zaman onun gözlerine nur vermiştir.[69]

162. metinde aşk ile göklere yükselen bir âh, Sadrı Cihan'ın kalbine merhamet getirerek kendisine âşık olan vekilini affettirmiş, âşık için vuslat vesilesi olmuştur.[70]

206. metinde taharetlenirken burun yıkanırken okunması gerek duayı okuyan kişinin durumu, aptal kişilere karşı mütevazı, manevi padişah durumundaki kişilere karşı ise azametli davranan kişilerin hâllerindeki tersliğe benzetilmiştir. Buradan hareketle Mevlana'ya göre herkese hak ettiği değer verilmelidir.[71]

Duanın belâ ve felâketten kurtarıcı rolünü göstermek amacıyla kurgulanmış 255. metinde Hz. Yunus'un ağlayan, yalvaran ve feryat eden kavmi, fırtınaya yol açan bulutun dağılmasıyla tehlikelerden emin kılınmıştır.

256. metinde gece rüyasında cennet bahçelerinde güller arasında dolaşan adam, Allah'a kendisini tekrar tene göndermemesi için dua etmiş ve kabul edilen bu dua vasıtasıyla ölümü görmeden cennete girmiştir.[72]

354. metinde ise Harzemşah'ın hayran olduğu attan vezirinin onu çirkin gösteren cümleleri yüzünden soğuduğu belirtilse de attan soğumaya asıl vesile olanın at sahibinin ettiği samimi dua olduğu vurgulanmıştır. Mevlana, bu metinde duayı dünya malına aşırı düşkünlükten kurtarılma vesilesi olarak kullanmıştır.[73]

361 ve 362. metinlerde Allah'ın, mümin kullarının duasını geç kabul etme gerekçesi, onların hatırından çıkmama ve mümin kullarıyla daha uzun süre birlikte olma arzusu olarak gösterilmiştir.[74]

---

[68] **127. Kuyruk parçası ile sakalını bıyığını yağlayan adamın hikâyesi: C. 9**, 8453- 8467, 8469- 8476, (8477- 8478), 8479- 8485

[69] **143. Gözleri görmeyen bir ihtiyarın Kur'an okurken gözlerinin açılması: C. 10**, 9528- 9534, 9548- 9565, (9566- 9570)

[70] **162. Sadr-ı Cihân'ın vekilinin hikâyesi: C. 11**, 11343- 11345, (11346- 11355), 11443- 11461, 11466-11574, 12027- 12040, (12041- 12070), 12098- 12102, (12103- 12111), 12251- 12256, (12257- 12265), 12266- 12270, (12271- 12273), 12314- 12317, (12318- 12326), 12327- 12368, (12369- 12397), 12428- 12429

[71] **206. Taharetlenen adamın ettiği dua: C. 13**, 14630- 14633 (14634- 14638)

[72] **256. Zindan kuyusunda rüya gören adam: C. 15**, 17883- 17883 (17884- 17920)

[73] **354. Harzemşah ve gönlünün aktığı misli görülmemiş atın hikâyesi: C. 18**, 23750- 23804

[74] **361. Müminin duasının geç kabul olması hususunda Allah-melekler diyalogu: C. 18**, 24626- 24646; **362. Güzellerden hoşlanan ekmekçi ve iki müşterisi (Varsayıma dayalı, şartlı hikâye): C.18**, 24639- 24645, (24646)

367.1. metinde yer alan dişi ağrıyan adam vasıtasıyla dert, ıstırap ve hastalıkların Allah'ı inkâr edenlere bile "Aman Allah" dedirttiği vurgulanmıştır.[75]

Allah'ın, gurura ve kibre kapılarak "inşallah" demeyi ihmal eden insanlara acizliklerini ve kendi izni olmadan bir şey yapamayacaklarını gösterdiğini vurgulayan Mevlana, bu amaçla kurguladığı 2. metinde padişahın hasta cariyesini iyileştirmek için bir araya gelen hekimlerin kullandıkları bütün tedavi yöntemlerini boşa çıkarmış ve cariyenin durumu gün geçtikçe kötüye gitmiştir. 137. metinde dağda inzivaya çekilerek Allah'a rüzgârın düşürdüğü meyveler dışında bir şey yemeyeceğine dair söz veren zahit, bu sözün ardından "inşallah" demeyi unutmuş bunun üzerine hırsızlık iftirasına uğrayarak eli kesilmiştir. Ancak daha sonra Allah, ona iki eliyle zembil örmeyi nasip ederek hakkındaki suizannı ortadan kaldırmıştır.[76] 355. metinde padişahın ülkeyi dolaşmakla görevlendirdiği üç oğlunun onun nasihatinden dışarı çıkmayacaklarını belirttikten sonra "inşallah" demeyi unutmaları, babalarının gitmelerini yasakladığı Hüşrüba kalesine giderek Çin padişahının kızına âşık olmalarına ve bu yüzden iki şehzadenin ölümüne neden olmuştur.

İslam dininde yerine getirilmesi gereken ibadetler konusunda bilgi vermek amacıyla da hikâyeler kurgulayan Mevlana, 33.1. metinde Hz. Muhammed'in, huzurunda namaz kılan bir adama namazının dosdoğru bir namaz olmadığını söylediğini belirterek namazı bozan bütün hâllerden kurtulmak amacıyla Fatiha suresinin okunduğunu ve (ihdinassıratal müstekim) denildiğini vurgulamıştır.[77]

43. metinde ramazan hilalini görebilmek için çok titiz davranan Hz. Ömer'in, ağarmış kaşını hilal zanneden adamdan kaşını ıslatarak düzeltmesini istemesi işlenmiştir.[78]

50. metinde gözlerinin bozulmaması için ibadet esnasında çok ağlamaması gerektiği belirtilen zahit, Allah'ın nurunu görecek olan gözün bozulmasının bir kayıp olmadığını söyleyerek o nuru görmeyecek olan gözün de zaten kör olması gerektiğini vurgulamıştır. Buradan hareketle Mevlana'ya göre insan, bütün uzuvlarını Allah yolunda kullanmalıdır.[79]

78. metinde bir şeyh, yeni yaptırdığı eve "Aydınlık girsin" diye pencere açtırdığını belirten müridine, bütün niyetlerde ibadet maksadının gözetilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.[80]

87. metinde namaz cemaatini kaçırması üzerinde derinden bir âh çeken sahabeden kıldığı namaz karşılığında âhını isteyen bir başka sahabe, gördüğü rüyada bu alış veriş hürmetine bütün halkın namazının kabul edildiğini öğrenmiştir.[81]

102. metinde Mevlana, günahları örten (Settar) ismiyle işlediği Allah'ın, kullarında gördüğü kusurların başında yaptıkları ibadetlerden zevk almamalarının geldiğini belirtmiştir.

103. metinde Hz. Muhammed, kendisine namazın şartlarından biri olan necasetten taharet hakkında bir soru yönelten Hz. Ayşe'ye Allah'ın büyük kulları için pisi temiz hâle getirdiğini ve kendisinin secde ettiği yeri yedinci kat göğe kadar temiz kıldığını söylemiştir.

122. metinde Hz. Muhammed, bir kıtlık zamanında ucuza alış veriş yapabilmek için Cuma namazını terk eden sahabelere "Ticaret davulunun sesi nasıl oldu da sizi peygamberin huzurundan ayırdı" diyerek sitem etmiştir.[82]

[75] **367.1. Dişi ağrıyan adam temsili: C. 18**, 25100- 25102, (25103)
[76] **137. Dağda inzivaya çekilen zâhidin hikâyesi: C. 10**, 9312-9314, (9315- 9321), 9332- 9337, (9338- 9348), 9370-9390, (9391- 9395), 9400- 9417, 9567
[77] **33.1. Hz. Muhammed'in huzurunda namaz kılan adam: C. 5**, 3385- 3386
[78] **43. Hz. Ömer ve hilâli gören adam: C. 6**, 4100-4107, (4108-4121)
[79] **50. Çok ağlayan zahidin hikâyesi: C. 6**, 4424- 4435
[80] **78. Ev yaptıran müridin hikâyesi: C. 7**, 6176- 6179
[81] **87. Cemaati kaçıran sahabe: C. 8**, 6717- 6724
[82] **122. Cuma namazını terk eden sahabelerin hikâyesi: C. 9**, 8151-8161

137.1. metinde namaz kılma konusunda kendisinde tembellik gören Bâyezid-i Bestâmî, bu durumdan kurtulmak için az yemeye başlamış, bunun asıl nedeninin fazla su içmek olduğunu anlayınca da bir sene su içmemeye yemin etmiş ve Allah'ın ihsan ettiği bir sabırla yeminde sadık kalmıştır.[83]

152. metinde namaza çok düşkün olan kölesini bu ibadetten alıkoyamayan emir, ondan köleye çok namaz kıldıranla kendisini namazdan alıkoyanın aynı Allah olduğunu, kaza kilidini ancak Allah'ın açabileceğini öğrenmiştir.[84]

246. metinde kendisine namazda ağlama konusunda soru sorulan bir müftü bunun gözyaşlarının dökülme nedenine bağlı olduğunu belirtmiş, öte âlemi düşünerek ağlayan birinin namazının daha kıymetli olduğunu buna karşılık bir acı ya da matemden kaynaklı ağlamanın hiçbir işe yaramayacağını vurgulamıştır.[85]

369. metinde Allah, Cuma namazını rahatça kılabilmesi için Şeyh Şeyban-ı Rai'nin -sürüsünün etrafına çektiği çizgiyi gören gözler için bir vasıta kılarak- koyunlarını kurt tehlikesinden korumuştur.[86]

124. metinde Darvan'da yaşayan salih bir zatın malının zekâtını düzenli olarak verdiği ve bunu oğullarına vasiyet ettiği belirtilmiş, baba nasihatini dinlemeyerek cimrilik eden oğulların bu yüzden bağlarının harap olduğu vurgulanmıştır.[87]

270. metinde insanın gönlünde Allah'tan ve onun aşkından başka bir şey bulunmaması gerektiği belirtilerek ibadetlerin cennet arzusuyla da cehennem kaygısıyla da yapılmaması gerektiği, ibadetlerden maksadın Cemalullah ve Allah rızası olması gerektiği vurgulanmıştır.[88]

274.1. varsayıma dayalı metinde Mevlana, "işi yaptığı varsayılan özne"ye bir saray yaptırarak onu nakışlarla süsletmiş ve Allah'ın bu güzel sarayın hayır yurdu olmasını, mescit olarak kullanılmasını istediğini belirtmiştir.[89]

298. metinde ibadetin verdiği varlık ve benlik vehminden kurtulamayan zahitlerin, başlarına kendilerine zararı dokunacak işler açma ihtimallerinin çok yüksek olduğu vurgulanmıştır.[90]

Mevlana'nın Mesnevî'de kurguladığı hikâyelerle önemini vurgulamak istediği duygulardan birisi de imanda vefâ ve sadakattir. İman ehlinin zalimin her türlü zulmüne meydan okuyarak doğru yoldan asla dönmemesi gerektiğini vurgulayan Mevlana, 5. metinde bir kadının çocuğunu zalim Yahudi hükümdarın yaktırdığı ateşe attırmış, bunun ardından kadından puta secde etmesini istetmiştir. Tam kadın puta secde edecekken ateşin içinden seslenen çocuk vasıtasıyla anneye ateşin içinde hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığını söyleterek onu ateşin içine davet ettirmiş ve imanını kurtarmıştır. Bu durumu gören halk kendisini tek tek ateşe atmaya başlamış, hükümdarın memurları ateşe girmemeleri konusunda halka engel olmak zorunda kalmıştır. Bunun hikmetini ateşten soran Yahudi hükümdar ondan Allah'ın emri doğrultusunda hareket ettiğini öğrendiği hâlde ateşin nasihatlerine kulak vermemiş, haddi aşarak küfürde ısrar etmeye devam etmiştir. Sonunda

[83] **137.1. Bâyezid-i Bestâmî: C.10**, 9396- 9399
[84] **152. Bir emir ile namaza çok düşkün olan kölesinin hikâyesi: C. 10**, 10728- 10748
[85] **246. Bir kimsenin müftüye "namazda ağlama" konusunda soru sorması: C. 15**, 17426- 17493
[86] **369. Şeyh Şeyban-i Rai'nin kerametleri: C. 18**, 25227- 25228, (25229- 24242)
[87] **124. Ashab-ı Darvan kıssası: C. 9**, 8201- 8205, (8206- 8221)
[88] **270. Şeyh Muhammed Gaznevî'nin hikâyesi: C. 15**, 18828- 18977
[89] **274.1. Saraydan manastıra (varsayıma dayanan şartlı hikâye): C. 15**, 19081- 19082
[90] **298. Hz. Îsâ- kırılan testi hikâyesi: C. 16**, 19600- 19632; 19641- 19667; 19677- 19695, 19710- 19748 (19749- 19751)

alevlenerek yükselen ateş, zalim hükümdarı ve ona uyanları yakıp kül etmiş, küfür ve iman arasındaki mücadeleyi "anasır-ı erbaa"dan olan ateşin hakemliği vasıtasıyla iman kazanmıştır.[91]

7. metinde "anasır-ı erbaa"dan rüzgârı insanların imanı konusunda hakem tayin eden Allah, Hz. Hud'un çizdiği bir hat vasıtasıyla iman ehlini rüzgârın paramparça etmesinden emin kılmış, küfürde ısrar edenleri ise helak etmiştir.[92]

39.1. metinde Allah tarafından Hz. Muhammed vasıtasıyla gerçekten iman sahibi iseler ölüm talebinde bulunmaları istenen Yahudiler, Hz. Muhammed'e mal ve haraç getirerek ondan kendilerini rüsva etmemesini istemişlerdir.[93]

84. metinde mümin ve kâfir herkesin geçeceği cehennemin, müminler için geçerken gördükleri yeşil bir bahçe şeklinde tecelli edeceği belirtilmiştir.[94] 137.2. metinde Firavun'un el ve ayaklarını kestirmekle ve astırmakla tehdit ettiği sihirbazlar, içlerindeki iman kuvvetiyle ona kendisinden korkmadıklarını söylemiş ve elinden geleni ardına koymamasını haykırmışlardır.[95] 283. metinde aynı sihirbazlar Firavun'a el ve ayaklarını kestirmesinden korkmadıklarını yirmi defa söylemişlerdir.[96] 289. metinde el ve ayaklarından vazgeçen sihirbazların göstermiş oldukları bu fedakârlık ve sadakat, elli yıllık ibadet ve kulluktan kıymetli bulunmuştur.[97]

156. metinde yaşadıkları takdirde bulundukları mertebeden düşerek tekrar kâfir olmaktan korkan iman ehli bir anne çocuk, cennetten kendilerine gönderilen güzel kokuyu duya duya can vermişlerdir.

172. metinde Allah'a Lat, Menat ve Uzza önünde secde ederek kimin hak kimin batıl olduğunu ortaya çıkarması için yalvaran Mekke mişrikleri, sonunda bu duanın cevabı olarak kendilerinin zulmet, Hz. Muhammed'in nur olduğunu itiraf etmişlerdir.

211. metinde tartışan bir mümin ve filozof, imtihan için ateşe girmeye karar vermiş, ateşe girince mümin kurtulmuş, filozof ise yanarak can vermiştir.[98]

215. metinde iman ehlinin birer kurtarıcı olan enbiya ve evliyaya sığınarak dünyaya aldanmaktan kurtulabileceği vurgulanmıştır.[99]

221. metinde Nil nehri kendisine kan olarak görünen Kıbti, nehrin kendisine su olarak tecelli ettiği bir Sıbti tarafından Hz. Musa'ya iman etmeye davet edilip bunu kabul edince Sıbti'nin kendisine uzattığı suyu reddederek "Allah müminleri satın aldı" sırlarından bir şerbet içtiği için mahşere kadar susamayacağını belirtmiştir.[100]

274. metinde bir Mecusi, kendisini İslam'a davet eden bir Müslüman'a ancak Allah isterse iman edebileceğini söylemiştir. Müslüman, Mecusi'ye Allah'ın onu cehennemden kurtarmak için imana, nefsin ise kâfirlik tarafına ve ateşe çektiğini belirtince Mecusi bu ikili çekişmede güçlü olan kimse onun tarafında olacağını belirtmiştir. Bu metinde iman ve küfür kuvvetleri ölçüsünde insanları kendilerine çekmek için savaşan, birbirine karşıt iki güç olarak değerlendirilmiştir.[101]

---

[91] **5. Hristiyanlığı yok etmek isteyen bir diğer Yahudi hükümdârın hikâyesi (Ateşe atılan çocuk): C. 2**, 733-736, 763-764, (765- 780), 781- 808, 820-830, (831-850), 866- 872, (873- 892)
[92] **7. Hz. Hud ve rüzgâr hikâyesi: C. 2**, 851-856, (857- 865)
[93] **39.1. Ölüm istemekle imtihan edilen Yahudiler: C. 5**, 3955- 3962
[94] **84. Müminler ve melekler: C. 8**, 6507- 6521
[95] **137.2. Firavun'un sihirbazları: C.10**, 9418- 9425, (9426- 9438), 9439- 9442
[96] **283. Firavun ve sihirbazlar: C. 16**, 19270- 19271
[97] **289. Firavun'un yüzünü kara eden sihirbazlar: C. 16**, 19323- 19324 (19325), 19498- 19501
[98] **211. Bir mümin ile bir filozofun tartışması: C. 13**, 15221- 15251 (15252- 15268)
[99] **215. Padişah ve şehzadesinin hikâyesi: C. 13**, 15468- 15570 (15571- 15623)
[100] **221. Kıbtî ile Sıbtî'nin hikâyesi: C. 13**, 15804- 15830 (15831- 15864); 15865- 15885 (15886- 15912)
[101] **274. Bir Mecûsi'yi İslam'a davet eden Müslüman'ın hikâyesi: C. 15**, 19073- 19097

295 ve 296. metinlerde insanları imana davet konusunda Hz. Muhammed'in "Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz. Sevdiriniz, nefret ettirmeyiniz." mesajı verilmiştir.[102]

324. metinde efendisi tarafından dövülen ve işkenceye maruz bırakılan Hz. Bilal, kendisini imanını gizli tutması konusunda uyaran Hz. Ebu Bekir'in nasihatlerine rağmen "Allah birdir" demekten vazgeçmemiş ve metnin sonunda Hz. Ebu Bekir tarafından efendisinden satın alınarak kurtarılmıştır.[103]

325. metinde gerçek iman ehli olan Hilal, çok hasta olduğu bir zamanda pislikler içerisinde kaldığı ahırda Hz. Muhammed tarafından ziyaret edilmiştir.[104]

340. metinde Hz. Hud döneminde kâfirleri kahretmek amacıyla gönderilen rüzgâr, müminlere zarar vermemiş, Allah onları azaptan emin kılmıştır.[105]

355. metinde Çin padişahının okuyla şehit edilen ikinci şehzade, bu okun cismine saplanarak ölümüne sebep olduğunu ancak mana ve imanına dokunmadığını vurgulayarak hâline şükretmiştir.

Mevlana'nın dua ve ibadet anlayışı değerlendirilirken üzerinde durulması gereken kavramlardan birisi de tövbedir. 14. metinde ömrünü çeng çalarak geçiren, ihtiyarlayıp gözden düşünce kalbi kırık bir şekilde ücretini sadece Allah'tan bekleyerek çeng çalan çalgıcı, Allah tarafından ahlâken Hz. Ömer'e methedilmiştir. Kendisine Hz. Ömer vasıtasıyla çaldığı şarkının ücreti gönderilen çalgıcı, bunun üzerine ömrünü boşa harcadığı için utanarak Allah'a tövbe etmiş ancak bu durum karşısında Hz. Ömer, idrakin Allah ile kul arasına perde çeken bir günah olduğunu vurgulayarak ondan geçmiş ve gelecek kayıtlarından kurtulmasını, ettiği tövbeye de tövbe etmesini istemiştir. Buradan hareketle Mevlana'ya göre zamanın nefeslenen andan ibaret olduğu, geçmiş düşüncesinin ile gelecek kaygısının ve bunlardan kaynaklanan tövbenin, kul ile Allah arasına giren bir perde, bir günah olduğu sonucuna ulaşılabilir.[106]

85. metinde Şeytan, kaçıracağı bir namaz sonucu duyacağı pişmanlık ve edeceği tövbenin arşı titreteceğini düşündüğü Muaviye'yi sabah namazına kaldırmayı yeğlemiştir.[107]

263. metinde şehvetin eline düşmüş bir genç olan Nasuh, kadın kılığına girerek hamamda tellaklık yapmaya başlamış, hamamda kaybolan mücevherin aranması esnasında sırrının açığa çıkması konusunda yaşadığı korku ona Allah'ın o zamana kadar örttüğü günahını itiraf ettirmiş ve ona bir daha dönülmemek üzere yapılan sadık bir tövbe nasip etmiştir.[108]

288. metinde bir yol kesici olan Fuzeyl, ettiği tövbeye candan ve gönülden sadık kalmıştır.[109]

311. metinde pişman olarak tövbe edenlerin işledikleri günahlara tekrar dönmemeleri için canlarının çok yanması ve yaptıkları o işten nefret etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.[110]

[102] **295. Bayezid zamanında Müslüman olması istenilen Mecûsî: C. 16**, 19517- 19527, 19551, 19554- 19557, 19580- 19597; **296. Kâfir diyarında ezan okuyan çirkin sesli müezzinin hikâyesi: C. 16**, 19528- 19557 (19558- 19569)
[103] **324. Hz. Bilal ile Hz. Ebu Bekir: C. 17**, 21292- 21515
[104] **325. Hilal'in hikâyesi: C. 17**, 21515- 21517 (21518- 21521); 21535- 21590; 21594- 21626
[105] **340. Kahredici rüzgâr estiği zaman Hz. Hud'un mucize göstermesi: C. 17**, 22596- 22639
[106] **14. Hz. Ömer ve ihtiyar çenginin hikâyesi: C. 4**, 1909-1913, 2070- 2111, 2163-2220
[107] **85. Muaviye'yi sabah namazına kaldıran Şeytan: C. 8**, 6557- 6690, 6703- 6716, 6725- 6737
[108] **263. Nasuh tövbesi: C. 15**, (18387- 18388); 18389- 18486
[109] **288. Fuzeyl'in tövbesi: C. 16**, 19322
[110] **311. İşlediği günaha tövbe edenler ve pervane temsili: C. 16**, 20745- 20755

367.1. metinde katı kalpli ve ağlamayı bilmeyen birisinin dişi ağrıyınca gözyaşlarını yağmur gibi akıttığı ve Allah'tan günahlarını bağışlamasını dilediği belirtilerek başa gelen hastalıkların Allah'ın hatırlanmasına ve ondan af dilenmesine vesile olduğu vurgulanmıştır.

Mevlana'da nefis ve Şeytan'ın hileleri ile mücadele ederek kötü huylardan arınma yöntemlerinden birisi olarak işlenen seyr u sülûk, 26. metinde bir Kazvinlinin vücuduna dövme yaptırması[111], 168. metinde ise olgunlaşma sürecini tamamlayan nohudun bir ev hanımı tarafından tencereye konularak kaynatılmasıyla somutlaştırılmış ve her iki metinde de kötü huylardan arınabilmek için seyr ü sülûkun sıkıntılarına katlanılması gerektiği vurgulanmıştır.[112]

195.1. metinde aklı temsil ettiği belirtilen ancak Leylâ'nın aşkından dolayı onu kullanamaz hâle gelen Mecnûn, deve üstünde yaptığı ve kendisini sürekli geriye götüren bir yolculuğa çıkmış, Mevlana'nın seyr ü sülûk olduğunu ifade ettiği bu yolculuktan kurtulabilmek için de kendisini deveden aşağı atmış ve bu esnada bacağını kırmasına rağmen "Top olurum da onun çevganı önünde yuvarlanarak giderim" demeye devam etmiştir. Bu süreci "Beden merkebinden inip seyr ü süluk devesi önünde top olma"ya benzeten ve gelinen bu aşamadan sonraki gidişin artık" ilahî çekişle" olduğunu vurgulayan Mevlana, saliklere aşk çevganının darbesiyle yuvarlanmayı tavsiye etmiştir.[113] 223.1. metinde Mevlana, bir kalbi olduğunu düşündüğü ruhun, geldiği asıl vatanı ve varacağı menzili hakiki mahiyetiyle görebilmesi için "mücahede"yi bir yöntem olarak göstermiştir.[114] 194. metinde gittiği gül bahçesinde başını dizlerine koyarak "murakabe"ye dalan sûfî, bir adam tarafından etrafındaki yeşil çimenlere ve çiçek açmış ağaçlara bakarak ibret alması için uyandırılınca ona "murakabe" esnasında ilahi rahmetin asıl eseri olan gönülde gördüğü bağların ve yeşilliklerin bu dünyadakilerden kat kat üstün olduğunu belirterek bu dünyadaki güzelliklerin gönül âlemindekilerin ancak bir yansıması olduğunu vurgulamıştır.[115]

İslâm dinindeki helal ve haramları "şarap içme" bağlamında ele alan Mevlana, kurguladığı 101. metinde bir kimsenin aleyhinde konuşarak iftira attığı bir şeyhi, işret meclisindeyken müridine elinde içki şişesiyle yakalatmıştır. Tahkiyeye dayalı metinlerinin neredeyse tamamını "Hiçbir şey göründüğü gibi değildir" mesajını vermek için kurgulayan Mevlana, şeyhin elindeki kadehin ve meyhanedeki bütün küplerin şeyhin hürmetine balla doldurulduğunu göstermiş ve meyhanedeki bütün sarhoşları ağlayarak şeyhin yanına göndererek ondan şarabı bala döndürdüğü gibi kendi ruhlarını da kötülük ve pisliklerden arındırmasını istetmiştir.[116]

118. metinde zikrullah üzerinde duran Mevlana, geceleri Allah'ı çokça zikreden bir adama zikrin tadını aldırmış ve bunun ardından Şeytan tarafından vesvese verdirerek Allah'ın kendisine neden "Lebbeyk" cevabıyla karşılık vermediğini düşündürtmüştür. Kalbi kırık bir şekilde uyuyan adama rüyasında görünen Hızır, adamdan zikrullahı terk etme nedenini öğrenince Allah'ın adamın söylediği her "Allah" kelimesine binlerce "Lebbeyk"le karşılık verdiğini belirtmiştir. Buradan hareketle Mevlana, Şeytan'ın vesvesesine kapılarak zikrullahı terk etmemek gerektiğini ve Allah'ın kendisini anan kullarına binlerce "Lebbeyk"le karşılık verdiğini vurgulamıştır.[117]

Mevlana'nın dua, zikir ve ibadet konusunda önemini özellikle vurguladığı kavramlardan birisi de gönüldür. 69. metinde gözlerin görmemesi, sesin kötü olması kalp sesinin kötü olması

[111] **26. Dövme yaptıran Kazvinlinin hikâyesi: C. 5**, 2980- 3000, (3001-3011)
[112] **168. Ev hanımı ve nohudun hikâyesi: C. 11**, 11812- 11818, (11819- 11823), 11824- 11838, (11839- 11848), 11849- 11861, (11862-11863)
[113] **195.1. Leylâ ile Mecnûn: C. 12**, 13966- 13987, (13988- 13992)
[114] **223.1. Bolluk zamanında darlık vaktinin unutulacağına dair bir misal: C.13**, 15994- 16002
[115] **194. Gül bahçesinde murakabeye dalan sûfînin hikâyesi: C. 12**, 13796- 13810
[116] **101. Şeyhin aleyhinde konuşan yabancıya müridin cevabı: C. 8**, 7236- 7242, (7243- 7252), 7253- 7271, 7332- 7357
[117] **118. "Allah"ı çok zikreden adamın hikâyesi: C. 9**, 7919- 7928, (7929- 7930)

olmak üzere üç tür körlük olduğunu belirten Mevlana, bu üç körlüğün bir araya gelmesi durumunun, insanın ebediyen merhametten mahrum kalmasına neden olacağını vurgulamıştır.[118] 77. metinde Allah'tan başka kimsenin girmediği bir gönül, Kabe'den üstün tutulmuştur. 102. metinde çok günah işlenmesinin, kalbin kararmasına yol açtığı, bunun da kişinin içinde bulunduğu manevî seviyeyi ve Allah'ın kullarının her hâlinden haberdar olduğunu görmesine engel olduğu belirtilmiştir. 183. metinde kendisine altın gönderen Belkıs'ın elçilerini geri gönderen Hz. Süleyman, onlara "Altın sizin olsun bana gönül getirin" diyerek insan gönlünün kâinattaki bütün hazinelerden daha değerli olduğunu vurgulamıştır. Elçileri gönderirken bu reddedişin kabul edişten daha hayırlı olduğunu belirten Hz. Süleyman, böylece onların gönlünü almayı da ihmal etmemiştir. 239. metinde Allah'ın kullarından en büyük beklentisinin saf ve halis bir kalp olduğu vurgulanmıştır.[119] 343.3. .metinde kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kıra gezmeye götürmek istemeleri üzerine içine bir dert ve mahzunluk çöken Hz. Yakup, gönlünün kendisini hiç aldatmadığını, hiç yalan söylemediğini belirtmiş ve bunun nedeni olarak da onda arş nurunun parıltısı olmasını göstermiştir. Hz. Yakup'un gönlüne doğanın, bu işteki fesat ve kötülüğün kesin delili olduğunu belirten Mevlana, Hz. Yakup'un içine düşürülen bütün şüphelere rağmen Hz. Yusuf'u gönderdiğini belirterek kaza ve kaderin önüne geçilmesinin imkânsız olduğunu vurgulamıştır.[120]

e. Varlığı Allah'ta Eritme (Fenafillah)

Kâinattaki her şeyi Allah'ın birliğinin bir tecellisi olarak kabul eden Mevlana, Allah'a ulaşabilmek için varlık vehminden kurtularak maddî ve manevî varlığı Allah'ta eritmek, görünen ve görünmeyenin ötesindeki hakikate ulaşmak gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaçla kurguladığı 4.1. metinde Hz. İsa ile Hz. Musa'yı aynı ilahi kaynağı birleyen tecelliler olarak görmeyen Yahudi padişahın durumunu somutlaştırmak için şaşı çırağa iki tane görünen şişeyi kırdırmıştır.[121]

5. metinde Yahudi hükümdar tarafından çocuğu ateşe atılan anne kendi canını kurtarmak için puta secde etmeye niyetlenince anasırı erbaadan ateşin hakemliğinde varlığını Allah'ta eriten çocuk ateş içinden seslenerek annesini Allah'a kavuşmaya davet etmiştir. Hakiki kurtuluşun Allah'ın birliğine iman ederek maddi varlıktan kurtulmak olduğuna şahit olan halk, padişahın memurlarının engel olmasına rağmen kendisini ateşe atmıştır.

21. metinde Hz. Musa ve Firavun'un aynı mananın kulu, aynı Allah'ın birbirinden zahiren farklı iki tecellisi olduğunu belirten Mevlana, ezelde olduğu gibi bîrenklik (renksizlik) âlemine varıldığında bu ikisi arasında yapılan barış ve gerçekleşen birleşmenin anlaşılacağını vurgulamıştır.[122]

27. metinde aslanın kendisinden önce imtihan ettiği kurdun hâlinden ibret alan tilki, avlanan bütün hayvanları aslanın öğünlerine paylaştırınca "ben" ve "sen" davasını terk ettiği için parçalanmaktan kurtulmuştur. Kendi varlığından vazgeçerek aşkında fani olan tilkiyi, gösterdiği bu fedakârlıktan ötürü kendisiyle bir ve aynı gören aslan, avların üçünü de ona vermiştir. Bu metinde aslanla temsil edilen Allah, varlık vehminden kurtulan ve kendisinde yok olan kulunu hem kendisiyle bir tutarak hem de arzu ettiği şeylere kavuşturarak ödüllendirmiş, yoklukta var etmiştir.[123]

27. 1. metinde sevgilisinin varlığından ayrı bir varlığı olduğunu düşünen ve bu yüzden onun "Kim o?" sorusuna "Benim" cevabını veren âşık, bir yıl yanıp yakılarak olgunlaştıktan ve

[118] **69. Kör dilenci hikâyesi: C. 7**, 5940- 5948, (5949- 5956)
[119] **239. Sultan Muhammed Harzemşah ve Sebzvar şehrinden Ebu Bekir'in hikâyesi: C. 14**, (17015) 17016- 17037 (17038- 17075)
[120] **343.3. Hz. Yusuf'un kardeşleriyle gezmeye gitmesi: C. 18**, 23155- 23163, (23164- 23220)
[121] **4.1. Usta ile şaşı çırak hikâyesi: C. 1**, (323), 324- 329, (330- 332)
[122] **21. Hz. Mûsâ ve Firavun: C. 4**, 2449- 2487
[123] **27. Arslan, kurt ve tilkinin hikâyesi: C. 5**, 3012-3054, 3099-3114, (3115-3121), (3127-3146)

benliğini sevgilide tamamen erittikten sonra tekrar döndüğünde "Kim o?" sorusuna "Sensin" cevabını vererek sevgilisine kavuşmuştur.[124]

53. metinde üstünde bulunduğu duvardan kopardığı kerpiçleri suya atan ve böylece suya daha çok yaklaşan adam vasıtasıyla varlık duvarından kurtularak Allah'ta yok olmak gerektiği vurgulanmıştır.[125]

111. metinde dördünün de amacı üzüm almak olduğu hâlde dilleri farklı olduğu için anlaşamayan Arap, Fars, Türk ve Rum'u uzlaştıracak manevî bir Süleyman gelmediği için aradaki problemin çözülemediği vurgulanmıştır. Bu metinde Allah, aynı şeyi farklı dillerde söyleyen dört kişiyle tecelli etmiştir. Hâkim olduğu dört dille kişileri uzlaştırması için beklenen manevî Süleyman da Allah'ın tecellisidir.[126]

Doğan kuşunun kazı kıra davet ettiği 123. metinde Mevlana, vahdeti temsil etmek için bir emniyet kalesi olarak kazın içinde bulunduğu suyu göstermiş ve insanlara su kalesinden asla çıkmamalarını öğütlemiştir.[127]

146. metinde tek bir muma dönüşen yedi mum ve aynı an içinde hem bir ağaç hem yedi ağaç şeklinde görünen ağaçlar da Allah'ın kesretteki vahdetini sembolize etmektedir.

181. metinde Hz. Davud'a Mescid-i Aksa'yı oğlu Hz. Süleyman'ın bina edeceğini vahyeden Allah, ona oğlunun yaptığı binanın kendi yaptığı bina sayılacağını, her ikisinin bir olduğunu belirtmiştir.[128]

213.1. metinde Hz. İbrahim, ateşe atılacağı zaman kendisine hâlini Allah'a bildirmeyi teklif eden Cebrail'e Allah'la "ayân" mertebesinde buluştuğunu söyleyerek ondan aradan çekilmesini istemiştir.[129] 230. metinde Allah'ın kullarını Hz. İbrahim'e benzeyip benzememe derecelerini ölçmek için imtihan ettiğini vurgulayan Mevlana, akıllı insanları pervaneye, ateşi de onlar için suya benzetmiş pervanenin ruhunun ağzından yüz binlerce kanadı olsa hepsiyle ateşlerde yanmaya hazır olduğunu dile getirmiştir.

222. metinde varlık ve benlik vehmini üstüne çıkılınca varlık ve eşyayı olduğundan farklı gösteren bir armut ağacına benzeten Mevlana, ondan kurtulmanın fikir, göz ve sözü eğrilikten kurtaracağını vurgulamıştır.[130]

Ruhen ferahlamak için vehmi varlıktan kurtulmak gerektiğini belirten Mevlana, bu mesajı vermek için kurguladığı 229. metinde bir sûfînin iç sıkıntısı geçirdiği bir zamanda cübbesinin önünü yırtarak ferahlamasını sağlamış ve yırtık cübbenin adını ferecî (ferahlık) koymuştur.[131]

233. metinde mumcu tarafından yok olması için döküldüğü ifade edilen mum, mumcuya "Ben de yokluğa kaçtım" cevabını vermiştir. Bu metinle Allah'ın insanları maddî varlıklarından sıyrılıp kendisinde yok olmaları için yarattığını belirten Mevlana, mumla temsil edilen insanı yaradılış gayesine uygun hareket ettirmiştir.[132]

[124] **27.1. "Ben"im, "Sen"sin hikâyesi: C. 5**, 3055- 3062, (3075), 3076-3077, (3078-3099)
[125] **53. Parasız adamın hikâyesi: C. 6**, 4562- 4566, (4567-4590), 4591- 4605, (4606- 4618), 4619- 4654, (4655- 4713)
[126] **111.Üzüm kavgası: C. 8**, 7606- 7613, (7614- 7618), 7665- 7666
[127] **123. Doğan kuşunun kaz'ı kıra daveti: C. 9**, 8162-8168
[128] **181. Hz Dâvûd, Hz. Süleyman ve Mescid-i Aksa'nın yapılışı: C. 12**, 12845- 12866, (12867- 12922), 12923- 12927, (12928- 12938), 12939- 12940, (12941- 12942), 13556- 13558, (13559- 13596), 13725- 13731, (13732- 13738)
[129] **213.1. Hz. İbrahim ve Cebrail: C.13**, 15360- 15363
[130] **222. Kötü kadın ve kocasının hikâyesi: C. 13**, (15909- 15912), 15913- 15926 (15927- 16002)
[131] **229. Ferâce'nin Ferecî olması: C. 14**, 16546- 16547
[132] **233. Mum ve mumcu: C. 14**, 16852- 16860

f. Kaza ve Kadere İman

8. metinde[133] av hayvanları ile Cebrîleri aslanla Cehdîleri temsil eden Mevlana, av hayvanları vasıtasıyla aslanı çalışma ve gayreti bırakarak tevekkül etmeye davet etmiş, bu durumu desteklemek amacıyla da 8.1. metni[134] anlatarak insanın ne yaparsa yapsın Allah'ın kazasından kaçamayacağını, takdir olunanın mutlaka gerçekleşeceğini belirtmiştir. Aslanın gösterdiği deliller neticesinde cebrîlikten vazgeçip çalışmayı tevekkül etmeye tercih eden av hayvanları buna rağmen aslana daha önce verdikleri sözü tutmaya devem ederek her gün içlerinden birini aslana yem olarak göndermekten geri duramazlar. Onları çeliştikleri bu durumdan kurtaracak olan cehdîlik ve cebrîlik tartışmasında Mevlana'nın görüşlerini temsil eden tavşan olacaktır. Yem olma sırası kendisine geldiğinde bu cevr ü cefanın nereye kadar süreceğini haykırarak isyan eden tavşan "kendisine Allah tarafından ilham edilen bir hile" ile aslanı kuyuya düşürmüş ve oynayarak av hayvanlarına müjde vermeye gelmiştir. Kendisine zalim aslanı nasıl bir hile ile kandırdığı sorulduğunda ise "Allah'ın emir ve güvencesiyle" diyerek Allah'ın kendisine kuvvet ve kalbine de nur ihsan ettiğini belirtmiştir. Burada kaynağını Allah'tan alan kuvvet "çalışma ve gayret"i yani cehdîliği, Allah tarafından ihsan edilen nur ile "Allah'ın emir ve güvencesi" ise cebrîliği yani tevekkülü temsil etmekte ve ancak iki görüş arasında bir uzlaşı sağlandığında başarıya ulaşılabileceği vurgulanmaktadır. Ancak tavşan vasıtasıyla av hayvanlarına verilen bir nasihat daha vardır zafer sarhoşluğuna düşmemeleri ve bu durumla sevinmemeleri. Buradan hareketle çalışma ve gayretin de Allaha dayanıp güvenmenin de asıl kaynağının Allah olduğu, her ikisinin de onun bir tecellisi olduğu, iki yola başvurularak elde edilen zaferlerin de yine Allah'tan bilinerek benlik davasına düşülmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Çalışmayı ve gayreti (Cehdiyye) temsil ettiği hâlde av hayvanlarının ayakları ile kendisine yem olmaya gelmesini bekleyen aslan ve onun gayretleriyle Cebrîlikten vazgeçerek çalışmayı tercih etmeye başladıkları hâlde her gün içlerinden birisini aslana gönderen, koşulsuz bir teslimiyet içinde "ahde vefa göstermesi" beklenen av hayvanlarının temsil ettikleri görüşlerle davranışları arasında bir tutarsızlık söz konusudur. Ehlisünnet inancını temsil eden tavşanın ise hem gönlüne hile ile aslana galip gelme düşüncesi Allah tarafından ilham edilmiş, hem de bunu gerçekleştirmek için Allah tarafından kendisine kuvvet (cüz'i irade) verilmiştir. Tunç (1994: 167, 170, 172) Ehlisünnet, Mu'tezile ve Cebriyecilerin cüzi ve külli irade konusundaki görüşlerini mukayeseli olarak şöyle değerlendirmiştir:

> Ehlisünnetin çoğunluğuna göre ihtiyârî, yani isteğe bağlı fiillerin yaratıcısı diğer fiillerde de olduğu gibi Yüce Allah'tır. Başka bir deyişle kulların fiillerinin hepsi Allah'ın mahlûkudur, fakat ihtiyârî fiillerde kul zorlanmış ve çaresiz bırakılmış değildir. Kulların fiillerinde tealluk eyleyen ilâhî irade (Allah'ın iradesi), onların kendi ihtiyarlarına ve cüzi iradelerine tealluk edilmiş olmakla beraber, kullardan hayrı ihtiyar edenlere (seçenlere) hayrı, şerri ihtiyar edenlere de şerri yaratır. Bu suretle sözü edilen fiiller kula nispet olunup haklarında mükâfat veya mücazât gelir (167). (….) Mu'tezile mezhebine göre "kul ihtiyarî fiillerinin hâlıkıdır, yani yaratıcısıdır, kulların fiilleri Allah'ın mahlûku değildir" (170). (….) Cebriye mezhebi bu konuda, yukarıda işaret edildiği gibi Mu'tezile mezhebinin tam zıddı bir görüş beyan etmekle ifrat üzere bir yol tutmuşlardır. Çünkü onlar, insandan

[133] **8. Arslan ve av hayvanlarının hikâyesi (Kelile ve Dimne'den): C. 2**, 893-910, (911-922), 923- 925, (926- 941), 942- 945, (946- 949), 965, (966-984), 985-994, (995-997), (1002-1033), (1039- 1047), (1052- 1089), (1093- 1104), (1107-1148); **C. 3**, 1149-1186, (1200), 1262- 1265, (1266- 1294), 1295- 1302, (1303- 1337), 1338-1388; **C. 12**, 13892, **C. 15**, 18679; **C. 16**, 21139; **C. 18**, 23550- 23554, (23555- 23566)

[134] **8.1. Azrail'den korkan adamın hikâyesi: C.2**, 950- 962, (963- 964)

> kudret, irade ve ihtiyarı tamamen uzaklaştırıp, insanları cansız varlıkların durumuna indirmişlerdir. Onlara göre insanlar her türlü hareket ve hareketsizliklerinde, bütün işlerinde mecbur ve zorunludurlar, kendiliklerinden bir şey yapmazlar (172).

Kader konusunda ehlisünnet inancını tasavvufla uzlaştırmaya gayret gösteren Mevlana, Allah'ın gönle verdiği ilham ve kuvvet neticesinde elde edilen zaferlerden sonra sevinmemeyi, benlik davasına düşmemeyi, maddî ve manevî varlığı Allah'ta yok etmeyi, görünen ve görünmeyenin ötesine kendini teslim etmeyi savunmuştur.

Kuşların hünerlerini Hz. Süleyman'a anlattıkları 9. metinde sıra kendisine gelen Hüthüt'ün havada uçarken toprağın altındaki suyu görebildiğini belirtmesi üzerine ona haset ederek yalan söylediğini iddia eden ve bunu gerekçelendirmek için de daha önce fark etmediği bir tuzağı öne süren karga karşısında Hz. Süleyman, Hüthüt'e yalanın kendisine hiç yakışmadığını belirtmiştir. Bu duruma çok içerleyen Hüthüt, Hz. Süleyman'a vefa göstererek yalan söylediğine inanıyorsa başını kesmesini istemiş tuzağı görememe sebebi olarak da ilahi kazanın akıl gözünü kapatması olduğunu belirtmiştir. Bu durum karşısında kader üzerine teslimiyetçi bir tavır sergileyen Mevlana, kaza ve kaderi inkâr edenlerin bu inkârlarının da kaza ve kaderin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır.[135]

9.1. metinde her şeyin asıl mahiyetiyle ve Allah'ın ilmindeki şekliyle Hz. Âdem'in ruhuna ilham edildiği belirtilerek Hz. Âdem'in vermiş olduğu lakapların değişmeyeceği, onun "çevik" ve "atik" dediğinin "tembel" olamayacağı vurgulanmış ancak Hz. Âdem'in de sahip olduğu bu ilme rağmen kaza ve kaderin hükmüne karşı koyamayarak "şüphe", "tereddüt" ve "hayret" duygularıyla kendisine yasak edilen meyveyi yemek için koştuğu, bunun ardından da pişman olup af dileyerek "Ey Rabbimiz, biz nefsimize zulmeyledik, vah bize" dediği vurgulanmıştır.[136] 11. Metinde Allah, Hz. Âdem'e işlediği suçun kendi kaza ve kaderinin bir neticesi olduğu halde neden özür dilediğini sorunca Hz. Âdem, korkusundan dolayı edebi elden bırakmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Allah, Hz. Âdem'i edebi terk etmekten muhafaza edenin de kendisi olduğunu vurgulamıştır. Aynı metinde Şeytan'ın ebediyen lanetlenmesinin gerekçesi olarak işlediği suçu Allah'a izafe etmesi gösterilmiştir Buradan hareketle Mevlana'nın yaşanılan her şeyin Allah'ın kaza ve kaderinin bir neticesi olduğunu kabul ettiği sonucuna varılır.[137]

13.1. metninde Amr'ı okla vuran Zeyd'in bu davranışı karşısında "Oku atan Zeyd olsa da dertleri yaratan Allah'tır" mesajı verilmiş ve "Sizi de amellerinizi de yaratan Allah'tır" (37/96) âyetine gönderimde bulunulmuş, görünen ve görünmeyenin ötesindeki hakikatin Allah olduğu vurgulanmıştır.

135. metinde kendisini tembel yarattığı için Allah'ı suçlayan adam, ondan çalışmadan rızık istemiş ve dua ederken kapısının kilidini kıran öküzün Allah tarafından gönderildiğine inanarak onu hiç düşünmeden kesmiştir. Bu durumu Hz. Davud'a şikâyet eden sığır sahibi haksız bulunmuş ve başına gelen şeyin yıllar önce işlemiş olduğu bir cinayetten kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Metnin sonunda Allah'ın işlenen günahları örttüğünü vurgulayan Mevlana, hem hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığını hem de insanlara yapılan maddî ve manevî yardımların günahların örtülmesine vesile olduğunu vurgulamıştır.[138]

[135] **9. Hz. Süleyman, Hüthüt ve karganın hikâyesi: C.3**, 1201-1209, (1210- 1212), 1213- 1232
[136] **9.1. Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi: C.3**, 1233- 1236, (1237- 1238), 1239- 1253, (1254- 1261)
[137] **11.Hz. Âdem'in hatasını (Rabbenâ zalemnâ, 7/ 23) diyerek nefsine, Şeytan'ın da (Bimâ ağveyteni, 7/ 16) diyerek günâhını Allah'a izâfe etmesi: C. 3**, 1487- 1492
[138] **135. Hz. Dâvûd zamanında zahmetsiz rızık isteyen adamın hikâyesi: C. 9**, 9150- 9189; **C. 10**, 9989- 10015, 10039- 10183, (10184- 10248)

265.1. metinde Allah'a kayıtsız şartsız tevekkül edenlerin yanında bir tavır sergileyen Mevlana, rızık konusunda tevekkülün doğruluğunu anlamak isteyen bir dervişi bir dağa göndermiş ve açlıktan perişan olduğu bir zamanda kendisini fark eden bir kervan tarafından zorla doyurulmak istenmesi üzerine sırrın rızkı verenin Allah olduğunun farkında olmak olduğunu idrak ederek içine düştüğü imtihan ve deneme tuzağından kurtulmuştur. Mevlana, metnin sonunda rızkın sabredenlere ne hoş yetiştiğini vurgulamıştır.[139]

276. metinde bir Cebrî ve mümini tartıştıran Mevlana, her ikisine savunduğu görüşleri açıklatmış ve onlar bu görüşleri tutarlı bulup tatmin oldukça Cebriyeciler ile Kaderiyeciler arasındaki münakaşanın kıyamete kadar sürüp gideceğini vurgulayarak bunun gerekli bir durum olduğunu belirtmiştir.[140]

277. hikâyede yaptığı işin Allah'ın takdiri ile gerçekleştirildiğini söyleyen bir hırsıza bekçi tarafından yakalamasının da Allah'ın takdiri ile gerçekleştirildiğini söyleten Mevlana, kader konusunda insana verilen cüzî iradenin yok sayılmasının karşısında bir tavır sergilemiştir.[141] Aynı tavır, 278. metinde her ikisi de gerçekleştirdikleri şeylerin Allah'ın takdiri olduğunu söyleyen bir turp hırsızı ile ona iki üç yumruk vuran dükkân sahibi için[142]; 279. metinde okuyucunun bıyığını sakalını yolduğunda hoş görülüp görülmeyeceği sorgulanan adam için[143], 280. metinde iradesini arzu ve istekleri için devreye sokarken nimete şükür vakti geldiğinde onu inkâr eden kişiye cehennemin verdiği "kendi yakışının da Allah'ın takdiri ile olduğu" cevabı için[144], 281. metinde bir bağda hırsızlık eden adamın "Allah'ın bağından, Allah'ın kulu, Allah'ın lütfettiği elmayı yerse" savunmasına karşılık onu döven bağ sahibinin verdiği "Allah'ın kulu, başka bir kulu, Allah'ın sopasıyla güzelce dövüyor" cevabı için de geçerlidir.[145]

282. metinde insanın kendisine Allah tarafından verilen cüzî iradeden ötürü davranışlarından sorumlu olduğunu göstermek için boyunduruğa girmeyen bir öküzün bile dövülüp horlanmasını tecride dayalı olarak somutlaştıran Mevlana "Öküz bile hizmetten kaçarsa mazur sayılmıyor da öküzün sahibi kaçarsa mazur görülür mü?" diyerek kader ve insanın sorumluluğu konusundaki tavrını ortaya koymuştur.[146]

331. metinde Allah'a gönülden tevekkül eden bir saidin kendisini minareden attığı takdirde elbisesine dolan rüzgâr vasıta kılınarak Allah tarafından parçalanmaktan kurtarılacağını belirten Mevlana, bu tevekkül inancına sahip olmayanların kendilerini rüzgârın önüne atmamasını istemiştir. Mevlana'nın Allah'a tevekkül etme konusunda hassas olduğu nokta kişinin samimiyeti ve Allah aşkına yaslanmasıdır.[147]

g. Diğer Dinî ve Tasavvufî Değerler

Mesnevî'de kurgulanan tahkiyeye dayalı metinler vasıtasıyla işlenen diğer dinî değerler *"kanaat, şükür ve memnuniyet","hayır ve şer", "Kur'an", "Levh-i Mahfûz", "tebliğ", "ibn-i vakt olmak", "zaman ve ân", "terk", "yakîn", "inziva", "ecir", "ilahî nur"* ve *"sadece Allah'a dayanıp güvenmek"*tir.

[139] **265.1. Tevekkül için dağ eteğine çekilen zahidin hikâyesi: C. 15**, 18562- 18579
[140] **276. Mümin ile Cebri kâfir: C. 15**, 19124- 19137; **C.16**, 19138- 19218; 19371- 19411
[141] **277. Gece bekçisi ve hırsızın hikâyesi: C. 16**, 19219- 19271 (19272- 19325)
[142] **278. Turp aşıran adam (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 19221- 19222 (19223-19225)
[143] **279. Bıyık sakal yolunması (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**,19225- 19226
[144] **280. Cehennemin özrü: C. 16**, 19231- 19237
[145] **281. Bağcı ile hırsızın hikâyesi: C. 16**,19238- 19247, (19248- 19249)
[146] **282. Boyunduruğa girmeyen öküz (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 19263- 19264
[147] **331. Minareden düşen sait (varsayıma dayalı şartlı): C. 17**, 21754- 21787

2. Aşk

Ruhuna Allah tarafından verilen ilahî yanışla gönlü nar gibi parça parça olan Mevlana, aşkı bütün benliğiyle yaşamış ve metin kişilerine de hem mecazî hem ilâhî boyutuyla yaşatmıştır. Mevlana için aşk –vücûd/ vahdet konusundaki düşüncelerine paralel şekilde-, ister mecazî ister hakikî olsun, maddî ve manevî varlığı sevgilide eriterek tamamen O'nda yitmek, O'na dönüşmek ve araya giren hiçbir vasıtaya tahammül edememektir.

Aşk kavramı tasavvufta "mecâzî" ve "hakikî" olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Mecâzî aşk, "İnsanın insanı veya diğer yaratıkları sevmesi, beşeri aşk" (Uludağ, 2002: 237) şeklinde tanımlanırken hâkikî aşk, "İlâhî aşk, Allah'ın kulu sevmesi ve kulun Allah'ı sevmesi şeklinde iki türü vardır; Allah kulunu, kulu Allah'ı seviyorsa buna muaşaka (sevişme) denir" şeklinde ifade edilmiştir (Uludağ, 2002: 153). 2. metinde âşık olduğu kuyumcuya kavuşarak hastalıklarından kurtulan câriye, hekimin hazırladığı şerbetin etkisiyle maddî güzelliğini yitiren kuyumcudan tamamen soğumuş, böylelikle hastalık ve aşktan tamamen kurtulmuştur. Buradan hareketle Mevlana'nın tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak işlediği, maddî güzelliğe duyulan aşkın gelip geçici olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak Mevlana, bu metinde mecazî aşktan hakikî aşka geçiş sürecini işlememiş, okuyucuyu, "ilâhî aşk"a ulaşılarak tamamlanacak olan aşk yolculuğunun ilk durağı olan "mecâzî aşk"a kadar getirmiştir.

Mevlana'ya göre "aşk", "sevgili" ve "güzellik" kavramları kişiden kişiye değişmektedir. 4.3. metinde Leylâ'yı diğer güzellerden farklı bulmayan ve Mecnûn'u perişan etmesine şaşıran halifeye Leylâ'nın "Sen Mecnun olmadığın için sus!" demesi bu durumu somutlaştırmaktadır.[148] 125. metinde Leyla'nın mahallesinde yaşayan bir köpeği, Allah'ın çözülmez bir tılsımı ve Leyla'nın mahallesinin bekçisi olarak değerlendiren Mecnun, onu okşayıp öpmüş, etrafında tavaf etmiş ve ona gül şerbeti vermiştir. Buradan hareketle Mevlana'da aşk, insana sevgiliyle ilgili her şeyi değerli göstermekte ve onların mahiyetini değiştirmektedir.[149] Aynı durumun işlendiği 165. metinde bir âşık, en beğendiği, kendisine en hoş görünen şehrin içinde sevgilisinin bulunduğu şehir olduğunu itiraf etmiştir.[150]

134. metinde insanın "an"a hükmedememesi gerçeğinden hareket eden Mevlana, bir sevgiliyi âşığının kendisine aşk mektubu okumasına sitem ettirmiştir. Bunun üzerine âşık vuslata erdikleri hâlde sevgilisinde önceki senenin visâl hâlini göremediğini belirtmiş, sevgili de bunun üzerine âşığın kendisindeki bir hâle âşık olduğunu, hâle hükmedilmediğini, bu sebeple de kendisinin önceki yılki sevgiliyle aynı olmadığını vurgulamıştır. Mevlana'ya göre kâinatta her şey bir değişim ve dönüşüm içindedir ve bu yüzden sevgi ve aşka hükmeden "an"dır.[151]

139. metinde büyük bir adamın oğlu, kötü bir kadına âşık olmuş, malını mülkünü onun yolunda harcamış ve düştüğü bu felaketten kurtulabilmek için bir zahitten himmet bekleyerek herkesten dua istemiştir. Buradan hareketle Mevlana, insanı maddi ve manevi yıkıma sürükleyen bir aşktan kurtulmak gerektiğini vurgulamış, "temiz ağızla edilecek dua"yı bu felaketten kurtuluş yöntemi olarak göstermiştir.[152]

151. metinde âşık olanların –hem maddî hem manevî- varlık ve benlikle alış verişi kestikleri, aşk ve muhabbette sadık olanların varlığa bağımlı olmadıkları vurgulanmıştır.[153]

[148] **4.3. Halîfenin Leylâ'yı görmesi hikâyesi: C.1**, 406-407, (408- 435)
[149] **125. Mecnûn'un, Leylâ'nın mahallesinde oturan bir köpeği okşaması: C. 9**, 8291- 8300, (8301- 8303)
[150] **165. Âşığın sevgilisine cevabı (Sadr-ı Cihan'ın vekili hikâyesi içinde bir ara hikâye kabul edilebilir): C. 11**, 11462- 11465
[151] **134. Bir âşığın sevgilisine aşk mektubu okuması: C. 9**, 9106- 9145, (9146- 9149)
[152] **139. Kötü bir kadına âşık olan adamın hikâyesi: C. 10**, 9349- 9368
[153] **151. Boş bir sofraya âşık olan sûfînin hikâyesi: C. 10**, 10687- 10702

162. metinde suç işleyip gözden düştüğü, gizlenmeye mecbur kalarak diyar diyar dolaşmak zorunda kaldığı halde Sadr-ı Cihan'ı sevmekten ve özlemekten vazgeçmeyen vekili, onun kendisine duyduğu öfke ve intikam arzusuna rağmen onsuz yapamayarak huzuruna tekrar dönmüş, onu gördüğünde kendinden geçerek bütün halkı aşkına hayran bırakmıştır. Burada halkı kendisine hayran bırakan aşk, insanın iradesi dışında gönlünü yakan ve şartlar ne olursa olsun vazgeçilemeyen bir duygudur.

169. metinde Allah aşkıyla mest olan Hz. Davud, kendisinde ilâhî aşkın galip geldiği zamanlarda sarayını ve dostlarını terk ederek (terk-i dünya), dağlara Zebur okumaya gitmiş ve Allah, bu aşkın hürmetine dağlara Hz. Davud'la birlikte Zebur terennüm ettirmiştir.[154] 212. metinde Allah, Hz. Musa'ya onu çok sevdiğini vahyetmiş ve kendisine bu sevginin nedenini sorunca ona hayırda da şerde de hatırında Allah'tan başka bir şey bulunmamasını göstermiştir. Bu metinde Mevlana, Allah'ın bir kulu çok sevmesini onun hayra ve şerre eşit mesafede durmasına ve her iki durumda da Allah'ı unutmamasına bağlamıştır.[155] 259.2. metinde gözleriyle birbirine işaret eden huriler, Allah âşıklarının tertemiz olarak ona geri döndüklerini, dünya sürgününde çektikleri bütün ıstırapların mükâfatını alacaklarını söylemişlerdir.[156] 359. metinde Arap padişahı İmriülkays, saltanatı terk ederek "ülkeden münezzeh olan"ı aramaya koyulmuş, Tebük'e gelerek orada amelelik yapmaya başlamıştır. Bu durumu öğrenen Tebük padişahı onu bulup sohbet etmiş ve o da tahtından tacından soğuyarak saltanatı terk etmiştir. Bu durum karşısında aşkın böyle suçları bir kere işlemediğini belirten Mevlana, Allah aşkıyla saltanatlarını ve ülkelerini terk eden daha nice padişah olduğunu vurgulamıştır.[157] 366. Metinde Allah âşığından cennetin de cehennemin de korktuğunu belirten Mevlana, onun kurtuluşunun ne cennette ne cehennemde olduğunu vurgulamıştır. Mevlana'ya göre Allah âşığının tek maksadı Allah'tır.[158]

175. metinde namus konusunda Allah'ın kullarını koruyuculuğu üzerinde duran Mevlana, sevgiliye karşı edepli olunmasını vurgulayarak gösterilen sabır, sadakat ve vefanın insanı vuslata eriştireceğini vurgulamıştır.[159] 317. metinde sevgilisinin kendisine buluşmayı vadettiği âşık, vuslat saatinde uykuya dalmış ve uyandığında sevgilisinin cebine ceviz doldurarak gitmiş olduğunu görmüştür.[160] Buradan hareketle Mevlana, arzu edilen şeylere kavuşulacağı zaman dalınan gaflet uykusunun sonunun hüsran olduğunu vurgulamıştır.

213. metinde padişaha âşık olan ancak onun gazabına uğrayarak gözden düşen bir nedim, affedilmesi için araya giren şefaatçiyi bir fazlalık olarak değerlendirmiş ve onunla dostluğunu kesmiştir.[161]

217. metinde -herkesin kaybolduğunu düşündüğü- ancak öldürülerek yüz yıl sonra tekrar diriltilen Hz. Üzeyir, kendisi genç oğulları yaşlanmış olduğu hâlde onlarla karşılaşınca baba sevgisinden kaynaklanan bir "müjde"ye dönüşmüştür.[162]

[154] **169. Hz. Dâvûd ile terennüm eden dağlar ve kuşlar: C. 11**, 11920- 11933
[155] **212. Allah'ın Hz. Mûsâ'ya "Ya Mûsâ ben ki yaradanım, seni severim" diye vahyetmesi: C. 13**, 15308- 15316 (15317- 15319)
[156] **259.2. Allah, huriler ve has kullar: C. 16**, 20345- 20350
[157] **359. Arap padişahı İmriü'l-kays'ın hikâyesi: C. 18**, 24395- 24408
[158] **366. Sırat köprüsü ve cehennem/ Cennet- Allah âşığı diyalogu: C. 18**, 25020- 25026
[159] **175. Uzun bir ayrılığa ve pek çok imtihanlara maruz kalan bir âşığın hikâyesi: C. 11**, 12398- 12411, (12412- 12427), 12429- 12459; **C. 12**, 12499- 12507, (12508- 12513), 12514- 12526, (12527- 12542), 12581- 12588, (12589- 12616), 12617- 12620, 12760- 12764, 12765- 12776, (12777- 12778), 12779- 12810
[160] **317. Sevgilisine verdiği sözü tutarak buluşma yerine gelen âşığın uykuya dalması: C. 16**, 20996- 21045
[161] **213. Padişah ile önce gazap edip sonra affettiği nediminin hikâyesi: C. 13**, 15320- 15353 (15354- 15359); 15360- 15385
[162] **217. Hz. Üzeyir ve oğulları: C. 13**, 15651- 15657, (15658- 15664)

Aşkta önemli olanın vefalı olmak, maddî ve manevî varlıktan kurtularak sevgilide yok olmak olduğunu belirten Mevlana, 245. metinde sevgilisinin önünde onun için yaptığı hizmetleri sayıp döken bir âşığa, sevgilisi tarafından bunların tamamen teferruat olduğunu bildirerek sitem ettirmiştir. Âşık, sevgilisi kendisine asıl yapması gerekenin ölmek, yok olmak, aşk uğrunda ölümü göze almak olduğunu söyleyince şikâyet etmeden neşeli bir şekilde ölüp gitmiş, yüzündeki tebessüm ise ebedî kalmıştır.[163] 260. metinde tıkanıklık hastalığına yakalanan Mecnûn, öylesine Leyla'ya dönüşmüştür ki kendisini tedavi etmek için kan almak isteyen doktorun neşteri ansızın Leyla'ya batırarak onu yaralamasından korkmuştur.[164] 271. metinde kendi varlığından vazgeçip Leyla'ya dönüşen Mecnûn, dünya saltanatından da vazgeçmiş etrafına toplanan yırtıcı hayvanların tehlikesinden kendisini esirgemeyerek onlarla âdetâ akraba olmuştur.[165] 292. metinde Mecnûn, kendisine Leyla'dan daha güzel bir kız bulmayı teklif eden akrabalarına Allah'ın kendisine Leyla'nın suretiyle ilahî bir şarap sunduğunu söylemiştir. Mevlana, buradan hareketle Allah'ın insanlara aynı suretlerden farklı manalar sunduğunu, varlık ve eşya algısının kişiden kişiye değiştiğini vurgulamıştır.[166] Tecride dayanarak Hz. Yusuf'a babasının duyduğu şefkati şarapla, Zeliha'nın duyduğu aşkı, şeker ve afyonla, kardeşlerinin duyduğu öfkeyi zehirle somutlaştıran Mevlana, 293. metinde de aynı mesajı vurgulamıştır.[167]

261. metinde kendisine "Beni mi çok seviyorsun yoksa kendini mi?" diye soran sevgilisine bir âşık, tepeden tırnağa onunla dolu olduğunu, kendisi için bu iki sevgi arasında bir fark bulunmadığını söylemiştir.[168]

Varlık ve eşyanın mahiyetinin onlara yöneltilen duygunun mahiyetini de etkilediğini düşünen Mevlana, baki olana duyulan sevginin baki, fani olana duyulan sevginin ise fani olduğunu vurgulamak için kurguladığı 291. metinde ölen çocuğunun mezarına giden bir annenin çocuğuna duyduğu sevgi ve aşkın ebedi olamayacağını vurgulamıştır.[169]

307. metinde Türk halk hikâyelerine benzer şekilde (Alptekin, 2002: 37) resmini gördüğü bir cariyeye âşık olan Mısır halifesi, onu alıp getirmesi için komutanlarından birini Musul'a göndermiştir.[170] Cesaret ve yiğitlikte halifeden üstün durumdaki komutan da cariyeye âşık olunca durumu öğrenen halife -bu durumun başına daha evvel eşlerini ellerinden aldığı insanlar yüzünden geldiğini kendisine itiraf ederek- cariyeden pek hoşlanmadığını gerekçe gösterip onu komutana vermiştir. Buradan hareketle kişinin daha önce yapmış olduğu hataların özel hayatında başına gelecekler konusunda belirleyici rol oynadığı sonucuna ulaşılabilir.

310. metinde efendisinin kızına âşık olan Hintli kölenin aşk derdi, efendinin karısı tarafından anne şefkati gösterilerek ve tatlı dille öğrenilmiştir. Bir hastalık olarak değerlendirilen beşerî aşktan kurtarılmak istenen Hintli köle, âşık olduğu kızla şeklen evlendirilmiş ve gerdek gecesi yanına karanlıkta kim olduğunu fark edemeyeceği bir delikanlı gönderilerek âşık olduğu kızdan maddî anlamda soğuması ve ondan kendi rızasıyla vazgeçmesi sağlanmıştır. Mevlana, hikâye kişilerini bir hastalık olarak değerlendirdiği beşerî aşktan kurtarabilmek için "âşık olunan kişiden soğutma" yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır.[171]

[163] **245. Vefâlı âşık ve sevgilisinin hikâyesi: C. 15**, 17403- 17418 (17419- 17425)
[164] **260. Mecnûn'un hastalanması: C. 15**, 18160- 18180; **C.16**, 19447- 19450 (19451- 19485)
[165] **271. Leylâ ile Mecnûn: C. 15**, 18880- 18883
[166] **292. Mecnûn ve akrabaları: C. 16**,19447- 19450, (19451- 19460)
[167] **293. Hz. Yusuf'a farklı bakışlar: C. 16**, 19461- 19464, (19465- 19467)
[168] **261. Âşığını sınayan sevgilinin hikâyesi: C. 15**, 18181- 18187 (18188- 18210)
[169] **291. Çocuğunun mezarıyla konuşan anne: C. 16**, 19425- 19435 (19436)
[170] **307. Resimdeki cariyeye âşık olan halifenin hikâyesi: C. 16**, 19992- 20067; 20086 (20087- 20090); 20103- 20129 (20130- 20155); 20156- 20185 (20186- 20191)
[171] **310. Efendisinin kızına âşık olan Hintli köle: C. 16**, 20649- 20715 (20716- 20755)

3. Çalışkanlık

Çalışkanlık değerini "Bir işi en iyi yapacak olan o işin ehli olan kişidir" mesajını vermek amacıyla kurgulayan Mevlana, 2. metinde Allah tarafından padişaha önce rüyasında gösterilip ardından saraya gönderilen hekim için "dosdoğru" ve "hekim-i ilâhî" ifadelerini kullanmıştır. "Kuyruğunun altına diken konulan eşek"i kurtarmak için akıllı birinin gerekli olduğunu vurgulayan Mevlana, buradan hareketle de hasta cariyeyi kurtarmak için gönderilen ilahî doktorun işinde üstat olduğunu belirtmiştir.

89. metinde görevde terfi etme ve azledilme üzerinde duran Mevlana, muhtesipken vezirliğe terfi eden kimse için "talihli" ifadesini kullanırken padişah tarafından muhtesip yapılan bir vezirin bu durumunun yaptığı kötü bir işten kaynaklandığını vurgulamış ve bunu bir "düşüş" olarak değerlendirmiştir.[172]

259. metinde teker teker gönderdiği beylerden bir kervan hakkında sorduğu soruların cevabını isteyen Gazneli Mahmut, onlardan sadece yönelttiği sorunun cevabını alabilmiştir. Daha önce aynı şekilde imtihan ettiği kölesi Ayaz'ın kervanın yanına bir defa gidip bütün soruların cevabını öğrenerek döndüğünü belirten Gazneli Mahmut, titiz çalışmanın, verilen görevi hakkıyla yerine getirmenin ve içinde bulunulan durum ve olaylara geniş açıdan bakabilmenin önemini vurgulamıştır.[173]

315. metinde bir kervan, bekçinin uyuyakalması sonucu bir hırsız tarafından soyulmuş ve kendisini haklı göstererek aklamak isteyen bekçi yalana başvurarak gelen hırsızların çok kalabalık olduğunu ve kendisini ölümle tehdit ettiklerini söylemiştir. Burada görevi hakkıyla yerine getirme bilincinin ihmal edilmesi, sakınılması gereken ikinci bir durum olan yalan söylemeyi de beraberinde getirmiştir.[174]

348.1. metinde Allah'ın, tebliğ görevini hakkıyla yerine getirebilmeleri için bütün peygamberlere çobanlık yaptırdığı belirtilerek bu işin insana öfkeye gem vurmayı, akıl ve tedbirle hareket etmeyi öğreterek onu vakar, sabır ve hilm sahibi yaptığı vurgulanmıştır.[175]

312. metinde evine giren hırsızı görebilmek için yaktığı çakmağın hırsız tarafından defalarca söndürülmesi üzerine çakmağın kendiliğinden söndüğüne hükmeden ev sahibi, pes ederek çakmağı tekrar yakmaktan vazgeçmiştir. Metnin sonunda Allah'ı inkâr edenlerin de gönlünde bir ateş söndüren olduğunu belirten Mevlana'nın, iman hırsızı olan Şeytan'la mücadele konusunda insanları pes etmemeye davet ettiği sonucuna ulaşılabilir.[176]

4. Sır saklama

Mevlana, hikâye kişilerini sır saklama konusunda sık sık uyararak zaman zaman onlara sır saklatmıştır. 2. metinde hasta cariyenin derdinin bir kuyumcuya duyduğu aşk olduğunu öğrenen ilahî hekim, cariyeden bu sırrı padişahtan gizlemesini istemiş, kendisi de bu sır hakkında -onu padişaha cariyenin iyileşmesi için gerekli olan bir tedavi yöntemine dönüştürdükten sonra- kısmen bilgi vermiştir.

---

[172] **89. Padişah tarafından azledilen vezirin hikâyesi: C. 8**, 6761- 6768

[173] **259. Gazneli Mahmut ve kölesi Ayaz'ın hikâyesi: C. 15**, 18017- 18052 (18053- 18078); 18079- 18082 (Hz. Âdem ve Azazil 18083- 18143); 18144- 18159; 18211- 18274 (18275- 18294); 18295- 18302 (18303- 18323); **C. 16**, (19369- 19370); 19412- 19420 (19421- 19446); 19512- 19516; 19598- 19599; 19796- 19802 (19803- 19807); 19869- 19876; 20192- 20281; 20310- 20328 (20329- 20350); 20351- 20356 (20357- 20400); 20634- 20642 (20643- 20648); 20788- 20809 (20810- 20837); 21087

[174] **315. Hırsızlar malını çaldıktan sonra feryat eden kervancı: C. 16**, 20945- 20954 (20955- 20959)

[175] **348.1. Hz. Musa'nın elinden kaçan koyun: C. 18**, 23685- 23692, 23698- 23749

[176] **312. Evine hırsız giren adamın hikâyesi: C. 16**, 20760- 20765 (20766- 20787)

4. metinde Hristiyanlar arasına fitne sokmak amacıyla akla gelmedik hilelere başvuran vezir, kendisini öldürmeden önce başına toplanan on iki Hristiyan emirin her birine kendisini veliaht tayin ettiğini söylemiş ve bu sırrı saklamasını tavsiye etmiştir. Saklanan bu sır, vezirin ölümünün ardından açığa çıkmış ve fitne ateşini körükleyerek yüz binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu metinde akıl ve mantığı devre dışı bırakarak din adamına koşulsuz kabul temine yedirilen sır saklama motifinin bir fitne vesilesine dönüşebileceği vurgulanmıştır.

35. metinde kendisine insanların manevi mahiyetlerini apaçık görebilme yetisi verilen Zeyd bin Hârise, bildiği her şeyi her yerde söylememesi hususunda Hz. Muhammed tarafından uyarılmıştır.[177]

128. metinde Mevlana, sır saklamayı eşler arasında bir sevgi ve güven mekanizması olarak Hz. Musa'nın -Firavun'un yasaklamasına rağmen gece beraber olan- anne ve babası vasıtasıyla işlemiştir. Hz. Musa'nın doğumu birbirinden mahrum edilen eşler arasındaki yoğun istek ve sır saklama vasıtalarının arkasına gizlenmiştir.

137. metinde Allah'ın, "inşallah" demeyi ihmal ettiği için kendisine verdiği sözü tutamayan bir zahidi hırsızlık iftirasına uğratarak elini kestirmesi işlenmiştir. Kendisine göklerdeki şikâyet kapısı kapatıldıktan sonra iki eliyle zembil örme kerameti nasip edilen zahidin sırrı, halkın suizannından kurtulabilmesi için açığa çıkarılmıştır. Bu metinde sırrın ortaya çıkarılması, Allah dostlarını suizandan kurtarma vasıtası olarak işlenmiştir.

205.2. metinde Hz. Ali'ye bir sır veren Hz. Muhammed, ondan bunu kimseye söylememesini istemiştir. Çölde bir kuyuya rastgelen Hz. Ali, ona doğru eğilerek "Hu" dediğinde kuyu suyu kan kesilmiş, bir süre sonra bu kuyunun yanından geçerek ondan su çekilmesini emreden Hz. Muhammed, kan kesilmiş kuyu suyunu görünce "Anlaşılan benim söylediğim sırrı Ali kuyuya ifşa etmiş" demiştir. Bu metinde ilahî sırları saklamanın zorluğu ve tahammül edilmezliği ile dünyadaki maddî varlıkların mahiyeti üzerinde gerçekleştirebilecekleri değişim ve dönüşüm işlenmiştir.[178]

5. Bilgi ve Akıl

Kurguladığı metinlerde bilgi ve akla, merak ve öğrenme arzusu ile işinde ehil kişilere sorular sorulmasına verdiği önemi gözler önüne seren Mevlana, insana fayda yerine zarar getirdiği durumlarda aklı devre dışı bırakmayı söylemekten de çekinmemiştir.

2.2. metinde kuyruğunun altına diken konulan eşeği kurtarması için beklenen –işinde ehil olan- kişinin taşıması gereken temel nitelik olarak akıllılığı göstermiştir.[179]

12. metinde Hindistan'a gitmeden önce kendisine ne hediye istediğini soran tüccardan hâlini Hindistan'daki hemcinslerine anlatmasını isteyen tûtî, ölü taklidi yaparak özgürlüğüne kavuşan Hint tûtîsinin tacir vasıtasıyla ilettiği fiilî nasihatine uyarak esaretten kurtulmuştur. Böylece yerinde ve zamanında devreye sokulan aklın işlevselliği vurgulanmıştır.[180]

79. metinde aklın gerektirdiklerini yerine getirerek evlendiği namuslu dokuz kadının kötü yola düştüğünü, bu yüzden onuncu evliliğinde kötü bir kadını nikâhladığını belirten Delkak, akıllıca hareket etmekle fayda değil zarar gördüğünü vurgulayarak ömrünün geri kalan kısmında delice hareket etmeye karar verdiğini belirtmiştir. Mevlana, bu metinde fonksiyonel –hatta bunun

[177] **35. Hz. Muhammed ve Zeyd bin Hârise: C. 5**, 3493- 3502, 3515-3576, 3601- 3611, 3649- 3662
[178] **205.2. Hazreti Ali'nin kuyunun içine âh etmesi: C.13**, 14641- 14644
[179] **2.2. Kuyruğunun altına diken konulan eşeğin hikâyesi: C. 1**, 154- 155
[180] **12. Tacirle tûtîsinin hikâyesi: C. 3**, 1548- 1575, 1586-1593, (1594-1612), 1646-1654, 1689-1714, (1715- 1810), 1811-1813, 1822-1828, 1842-1845, (1905-1908)

da ötesinde Makyevalist- olarak değerlendirilebilecek bir tavırla insanın fayda sağlamak yerine zarar gördüğü durumlarda aklın devre dışı bırakılması gerektiğini vurgulamıştır.[181]

80. metinde ilminden ötürü halk tarafından kadı tayin edilmek istenen adam, bu durumdan kamıştan bir ata binip kendini deliliğe vurarak kurtulmuş ve viranelerde gizlenen bir hazine olmayı tercih ettiğini vurgulamıştır. Mevlana, bu metinde sahip olunan akıl ve ilmin kişiyi hâlinden memnun etmesini, makam ve mevki elde etmek için kullanılmasına tercih ettiğini göstermiştir.[182]

100. metinde Kelîmu'l-lah olan Hz. Musa'nın bile Hızır'ın davranışlarındaki sır ve hikmeti anlayamadığını ve aklının gayb âlemini idrak etmede yetersiz kaldığını belirten Mevlana, halktan birinin bu konuda yetersiz kalmasını yadırgamamak gerektiğini vurgulamıştır.[183]

148. metinde ahmaklığı İsm-i Âzam'ın bile tedavi etmekte yetersiz kaldığı "kahr-ı ilâhî bir hastalık" olarak değerlendiren Mevlana, Hz. İsa'nın ahmaklardan dağa kaçmasını işlemiştir. 195. metinde Mevlana, Hz. Muhammed'in bir hadisinde "ahmak olan bizim düşmanımızdır, yoldan çıkaran bir gulyabanidir" dediğini belirtmiştir.[184]

166.1. metinde insanın kendisine rahatsızlık veren durumdan kurtulmak için kullanacağı vasıtaların akıllıca seçilmesi ve işlevsel olması gerektiğini vurgulayan Mevlana, sırtında hükümdar kösü çalındığı için gürültüye alışkın olan deveyi def çalarak ürkütüp kaçırmak isteyen tarla bekçisi çocuğun bu tavrını akıllıca bulmamıştır.[185]

183. metinde Belkıs'ın -ülkesinin toprağı altın olan- Hz. Süleyman'a kerpiç şeklinde altınlar göndermesi ile insanın Allah'ın huzuruna aklı hediye olarak götürmesini paralel olarak değerlendiren Mevlana, huzur-ı ilahîye hediye olarak götürülen aklın orada yol toprağından daha kıymetsiz olduğunu söylemiştir. Elçilerin hediyesini Belkıs'a geri gönderen Hz. Süleyman'ın onlara "Altın sizin olsun, bana gönül getirin" demesi Mevlana'nın "akıl" ve "gönül" ikileminde hangisine yakın durduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

205. metinde göldeki üç balıktan "akıllı" olan birincisi, çektiği pek çok sıkıntının ardından nur denizine kavuşmuş, "yarı akıllı" olan, balıkçılara kendisini ölü göstererek –ölmeden evvel ölerek- sürüne sürüne tekrar ulaştığı gölde kalmayı başarabilmiş, "ahmak" olarak değerlendirilen üçüncüsü ise ne yapacağını bilemeden sağa sola sıçramış ve balıkçılara yakalanarak tavada kızartılmıştır. Kendisini yakalayan balıkçılara onu bu durumdan kurtarmak için daha önce uyarıcılar geldiğini itiraf eden üçüncü balık, göle tekrar gönderildiğinde aklında denize ulaşma arzusundan başka bir şey olmayacağını vaat etmiştir. Metnin sonunda insana Allah'a ettiği yemini bozduran akla "ahmaklık" adını veren Mevlana, yeminini bozup cehenneme düşenler için son pişmanlığın fayda etmeyeceğini ve iman-ı yeisten kaynaklanan dünyaya tekrar gönderilme taleplerinin dikkate alınmayacağını vurgulamıştır.[186]

205.1. metinde ahmaklık ve cahilliği "yama kabul etmez bir yırtık" olarak tanımlayan Mevlana, ahmak ve cahillere nasihat etmeyi çorak toprağa tohum ekmek olarak değerlendirmiş ve insanları bu konuda uyarmıştır.[187] 195. metinde şehveti diri kölesini hizmetten uzaklaştıran padişah,

[181] **79. Seyyid-i Ecel'in kötü bir kadını nikâhlayan Delkak'ı azarlaması hikâyesi: C. 7**, 6285- 6289
[182] **80. Akıllı adam ve (kamıştan ata binmiş) delinin hikâyesi: C. 7**, 6290- 6304, 6335- 6337; **C. 8**, 6351- 6390, (6391- 6407)
[183] **100. Hz. Mûsâ ve Hz. Hızır: C. 8**, 7196- 7198, (7199- 7201)
[184] **195. Padişah ve kölesinin hikâyesi: C. 12**, 13923- 13927, 13993- 13994, (13995- 14008), 14143- 14157, (14158- 14163), 14281- 14290, 14312- 14317, 14354- 14359, (14360- 14385)
[185] **166.1. Gazneli Mahmut ve sırtında kös çalan deve hikâyesi: C.11**, 11742- 11750
[186] **205. Göl, balıkçılar ve üç balığın hikâyesi (Kelile ve Dimne'den alındığı belirtilir): C. 13**, 14612- 14619 (14620- 14622); 14640; 14645- 14653 (14654); 14676- 14696 (14697- 14714)
[187] **205.1. Tuzağa düşen kuşun nasihatleri: C.13**, 14655- 14673 (14674- 14675)

onu affetmeme gerekçesi olarak ahmaklık hastalığını kendisine de bulaştırması ihtimalini göstermiştir.

224. metinde Mevlana, insan aklının tekâmül sürecini geçilen her aşamadaki aklın bir önceki hâlini beğenmediği bir aşamalar silsilesi olan devir nazariyesi ile açıklamıştır.[188]

225. metinde "gafil insanlar", "Allah'ın, akıllı kimseler tecelli ateşinin hicabından yanmasın diye yarattığı kar dağları" olarak tanımlanmıştır. Mevlana'ya göre Allah'ın kâinatta yarattığı hiçbir şey boşuna değildir, hepsinin var oluşun aşkla dönen akışında yerine getirmekle yükümlü olduğu –en az- bir fonksiyonu vardır.[189]

257. metinde ölümün gerekliliği konusunda birbirine zıt görüşlere sahip iki hikâye kişisini tartıştıran Mevlana, metnin sonunda "yalancı aklın" kişiye her şeyi tersinden gösterdiğini belirterek Allah'tan bir "hile yurdu" olan bu dünyada her şeyi kendisine nasılsa öyle göstermesini dilemiştir.[190]

303, 304. metinde "zayıf" akıl ve mantığın, hırs, hiddet, nefis ve şehvetin galeyana gelmesi durumunda devre dışı kaldığını belirtmiştir.[191]

343. 5. metinde "vahiy" ve "ilahî seziş", aklın anlayamadığı tuzaklar karşısında devreye giren bilgi kaynakları olarak gösterilmiştir.[192]

Mevlana, bilgi ve akıl konusunu merak ve soru sorma bağlamında da ele almıştır. 10. metinde kendisine gelen Rum elçisini öğrenmeye iştahlı gören Hz. Ömer, gönlüne tevhit tohumları ektiği elçiyi kendisine hayran bırakmış ve konuşmalarının sonunda ona faydasız sorulardan kaçınmasını, bazı durumlarda itirazı bırakarak sadece şükretmesini öğütlemiştir.[193]

15. metinde kendisine yağmurda ıslanmamasının hikmetini soran Hz. Ayşe'ye Hz. Muhammed, ilahi bilginin kaynağı vasfıyla cevap vermiştir.

45. metinde İsmi Âzam'la kendisinin de ölüleri diriltmek istediğini belirten ve Allah tarafından reddedildiği hâlde bu konuda çok ısrar eden adam, Hz. İsa'nın bu adı kemiklerine okumasıyla dirilen bir aslan tarafından parçalanmıştır. Bu metinde Mevlana, kişinin layık olmadığı bilgiyi edinme konusunda hırslanarak ısrar etmesinin ona ancak felâket getireceğini vurgulamıştır.

98. metinde işe yaramayan, kişiye baş ağrısı ve hayâlden başka bir şey kazandırmayan bilgi ve hikmetten kurtulmaya çalışmak gerektiğini vurgulayan Mevlana, ahir zaman filozoflarını bu kategoride değerlendirmiştir.[194]

110. metinde Mevlana, padişahın zahirî bir ölümsüzlük ağacını aramakla görevlendirdiği memuruna -Hindistan'da uğrattığı âlim bir şeyh vasıtasıyla- hakikî ölümsüzlük ağacının "âlim bir zatın vücudundaki ilim ağacı" olduğunu vurgulatmıştır.[195]

130. metinde bilgi ışından mahrum olduğu için varlık ve eşyanın hakikatine vakıf olamayan insanların durumu, karanlık bir yerde bulunan fili dokundukları organdan hareketle tanımlamaya çalışan insanların durumuna benzetilmiştir.[196]

[188] **224. İnsanın yaratılışının hâlleri ve menzilleri (Devir nazariyesi): C. 13**, 16003- 16029
[189] **225. Zülkarneyn ve Kaf Dağı: C. 13**, 16071- 16080; 16090- 16099 (16100- 16113)
[190] **257. "Dünyada ölüm olmasaydı," diyen gafil adama verilen cevap: C. 15**, 17921- 17932
[191] **303. Hamile kalmaması için kızını uyaran babanın hikâyesi: C. 16**, 19877- 19896 (19897); **304. Sûfî ve esirin hikâyesi: C. 16**,19897- 19940
[192] **343.5. Hz. Îsâ'nın göğe yükselmesi: C.18**, 23061- 23369, 23377-23378
[193] **10. Rum elçisiyle Hz. Ömer'in hikâyesi: C.3**, 1389- 1478, (1508-1547)
[194] **98. Bedevi ile filozofun hikâyesi: C. 8**, 7109- 7133, (7134- 7142)
[195] **110. Ölümsüzlük ağacını arayan padişahın hikâyesi: C. 8**, 7567- 7605
[196] **130. Filin şekli konusunda anlaşamayanların hikâyesi: C. 9**, 8962- 8972

308. metinde merak duygusunu değerli bulan bir vaiz, kendisine yöneltilen saçma bir soruyu, soran kişinin anlayış seviyesine uygun olarak cevaplandırmıştır.[197]

325.4. metinde Mevlana, varlık ve eşya algısının içinde bulunulan bilgi seviyesine bağlı olarak kişiden kişiye değiştiğini vurgulamıştır.[198]

351. metinde Hz. Yusuf'u bir "güzellik" ve "bilgi padişahı" olarak işleyen Mevlana, bilgi ve hüneri yüzünden padişahın ona kul köle olduğunu belirterek bilgi padişahlığının güzellik padişahlığından üstün görüldüğünü vurgulamıştır. Buradan hareketle "aynı anda birden çok anlam ifade edebilen varlık ve eşyanın, biri diğerine üstün gelebilecek nitelikleri vardır" sonucuna ulaşılabilir.[199]

Mevlana'nın akla dolaylı olarak temas ettiği diğer metinler 319 ve 360. metinlerdir.[200]

6. Pişman olmak

Bu değeri tövbe etme ve acziyeti kabul ederek gözyaşlarıyla Allah'a yalvarma ile iç içe işleyen Mevlana, 3. metinde gül yağlarını devirdiği için kafasını kel ettiği papağanın yeniden konuşmasını isteyen bakkala pişman olarak ah vah ettirmiş, fakirlere hediyeler ve sadakalar dağıttırmıştır.[201]

4.5. metinde yaptığı kötülüklerden pişman olduğu için yüzü sararan kadın, Allah tarafından affedilmiş ve yüzü mesh edilerek Zühre yapılmıştır. Mevlana, bu metinde "yüzün sararması"nı hem bir pişmanlık alameti, hem de Allah tarafından affedilme vesilesi olarak iki yönlü işlemiştir.[202]

6. metinde Hz. Muhammed'in ismiyle alay ederken ağzı çarpılan adam, bu durumdan pişman olarak Hz. Muhammed'e gelmiş, ona suçunu itiraf ederek asıl alay edilmesi gerekenin kendisi olduğunu belirtmiştir. Bu metinde suçu kabul ve itiraf etme, pişman olunan durumdan kurtulma yöntemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

207.4. metinde sahip olduğu imkânların kıymetini bilmeyerek padişahın elinden kaçan doğan, bir kocakarı tarafından yakalanmış ve tırnakları kesilerek önüne tutmaç çorbası konulmuştur. Doğanın hiçbir şey yiyip içmediğini gören kocakarı, çorbayı başından aşağı boşaltarak doğanı haşlamış, bu durum karşısında gözyaşları dökerek padişahın kendisine sunduğu lütuf ve ihsanları hatırlayan doğan, yaşadığı pişmanlık hürmetine -tesadüfen oradan geçtiği belirtilen- padişah tarafından kurtarılmıştır. Bu metin vasıtasıyla Mevlana, "Altının kıymetini ancak sarraf olan bilir" ve "Taş yerinde ağırdır" mesajını vermiştir.[203]

219. metinde pişmanlığı ölüm anında yaşayan bir filozof, aklını yanlış yerlerde kullandığını, ömrünü dedikodu ve hayal peşinde harcadığını itiraf etmiştir.[204]

85, 228.1 ve 315. metinler, tövbe bahsinde değerlendirildiği için burada tekrar ele alınmamıştır.

[197] **308. Vaizin Cevabı: C. 16**, 20529- 20533 (20533- 20551)
[198] **325.4. Minare, kuş, tüy ve balçık: C.17**, 21544- 21548, (21549- 21553)
[199] **351. Hz. Yusuf'un gezmeye çıkması: C. 18**, 23496- 23499, (23500- 23510)
[200] **319. Hz. Ayşe'nin Hz. Muhammed'i ziyarete gelen kör adamdan sakınması: C. 16**, 21074- 21091, (21092- 21106); **360. Rüyasında define gösterilen adamın hikâyesi: C. 18**, 24615- 24621, (24622- 24625), 24647- 24689, (24690- 24720), 24721- 24750, (24751-24793), 24794
[201] **3. Bakkal ile tûtîsinin hikâyesi: C. 1**, 241-259, (260- 320)
[202] **4.5. Bir kadının yüzü sararınca Allah'ın onu mesh ederek Zühre yapması: C. 2**, 533- 534
[203] **207.4. Padişahın doğanı ile kocakarının hikâyesi: C.13**, 15023- 15043, (15044- 15046)
[204] **219. Ölüm anında pişman olan filozof/ Fahruddin Râzî (Tâhirü'l-Mevlevî, beyit: 15733): C. 13**, 15731- 15733

7. Tevazu

Tahkiyeye dayalı metinlerinde gurur ve kibrin karşısında bir değer olarak işlediği tevazunun en güzel örneğini Hz. Muhammed bahsinde değerlendirilen 228.1 ve 325. metinde işleyen Mevlana, 9. metinde Hz. Süleyman'a hünerlerini sayıp dökerek kendilerini metheden kuşlara karşılık Hüthüt'ü bir tevazu örneği olarak göstermiştir. Sözü kısa keserek "küçük bir hüner"ini "arz etmek" istediğini belirten Hüthüt, yüksekte uçarken toprağın çok derinliklerindeki suyu fark edebildiğini söylemiştir.

10. metinde bir Rum elçisi, fakirler gibi kulübede yaşadığını öğrendiği ve bir ağaç altında uyurken rastladığı Hz. Ömer'in heybetine hayran kalmıştır.

259. metinde Gazneli Mahmut'un kölesi Ayaz, saray odalarından birine postu ile çarığını asarak her gün bu odayı ziyaret etmekte ve kendi kendine "Sakın kendini bir şey zannetme, gurura kapılma. Sen şu çarığı giyiyordun" demektedir. Bu metinle Mevlana, hangi şartta olursa olsun kişinin aslını unutmaması ve tevazuyu elden bırakmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

8. Cömertlik

Cömertliği, fakirlere verilen sadaka ve zekâtı mal ve mülkün bereketi ve bir nevi güvencesi olarak değerlendiren Mevlana, 124 ve 253. metinde mahsulünün zekâtını veren Darvanlı salih bir adama, oğullarına da aynı şekilde hareket etmeyi vasiyet ettirmiş ancak baba nasihatini dinlemeyen oğullar cimrilik ederek zekatlarını vermeyince bağları harap olmuştur. 191. metinde cömertliği "şairlere verilen caizeler" bağlamında ele alan Mevlana, aynı hükümdara cömert vezir zamanında on bin altın, açgözlü vezir zamanında ise 25 altın caize verdirmiştir. Metin, hükümdarın akıl danıştığı kişinin onun davranışları üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.[205] 358. metinde bir padişah, zorla şarap içirdiği bir âlime –sarhoşluğun etkisiyle sahip olduğu- cariyesini vermiş ve bu tavrını Hz. Muhammed'in 'Ne giyiyorsanız kölelerinize de onu giydirin' hadisiyle gerekçelendirmiştir.[206]

Misafir ağırlamayı cömertliğin bir göstergesi olarak değerlendiren Mevlana'ya göre eve gelen misafir en iyi şekilde ağırlanmalı ve ona güler yüz gösterilmelidir. 2. metinde kendisine Allah tarafından gönderilen "dosdoğru" ve "emin" hekimi elinden tutarak baş sedire oturtan padişah, onu en güzel ikramlarla ağırlamış ve onunla sohbet etmiştir. 355. metinde de Çin padişahı, kendisine misafir olan ikinci şehzadeyi ağırlayarak ikramlarda bulunmuştur.

228.1. metinde kendisine yorgun ve aç olarak gelen müşrikleri misafir edilmek üzere sahabeler arasında paylaştıran Hz. Muhammed, kimsenin misafir etmek istemediği iri vücutlu adamı evinde ağırlamış ve çok yediği için adama kinlenen halayığın kapıyı zincirlemesi üzerine tuvalet ihtiyacını gidermek için dışarı çıkamayan ve bu yüzden odaya pisleyen adamın –kendisini fark edip utanmadan- oradan uzaklaşması için kapının zincirini açarak arkasına gizlenmiştir. Hz. Muhammed, adam gittikten sonra odadaki pisliği yıkamasına engel olmak isteyen sahabelere her işte bir hikmet olduğunu söylemiştir ve Hz. Muhammed'in gösterdiği bu tevazudan çok mahcup olan adam Müslüman olmuştur.

297. metinde bir adam, pek çok sıkıntıya katlanarak misafire ikram etmek üzere et almış ve karısına teslim etmiştir. Kendisine emanet edilen eti kebap yapıp şarapla yiyen kadın, kocası kendisinden beraberinde getirdiği misafire yemek çıkarmasını istediğinde yalana başvurarak eti kedinin yediğini söylemiştir. Bunun üzerine zekâsını kullanan ve hazırcevaplığa başvuran adam okka ile kediyi tartarak "Et buradaysa kedi nerede? Kedi buysa et nerede?" diyerek durumu

[205] **191. Şâirlere caize veren hükümdar ve vezirin hikâyesi: C. 12**, 13597-13609, (13610- 13625), 13626- 13627, (13628- 13639), 13640, (13641- 13645), 13646- 13678

[206] **358. Padişahı şarap içirdiği âlim: C. 18**, 24323- 24329, (24330- 24342), 24343- 24388

çözmüştür. Burada görüldüğü üzere Mevlana, misafiri hakkıyla ağırlayabilmek için yeri geldiğinde sıkıntıya katlanmak gerektiğini vurgulamıştır.[207]

302. metinde düğüne gitmeden önce kocasıyla kendisi ve misafirleri için iki ayrı yatak hazırlayan kadın, döndüğünde girdiği yatakta misafirle karşılaşmış ancak onu kocası zannederek misafirin yatıya kalmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu sözleri duyan misafir, sıçrayarak orayı terk etmiş, onu kaçırdığı için çok pişman olan ve ondan şakasını affetmesini dileyen kadının bütün çabaları boşa gitmiştir. Misafir gittikten sonra yasa bürünen karı koca vicdan azabından kurtulmak için evlerini "misafir evi"ne dönüştürmüştür. Ayaklarına gelen lütuf hazinesini kaybeden karı kocanın bu durumu karşısında Mevlana, ev sahibi olmanın şanının misafiri gözetmek, ağırlamak, ona ikramda bulunmak, onun nazını çekmek ve sıkıntılarına katlanmak olduğunu belirtmiştir.[208]

Mevlana tahkiyeye dayalı metinlerinde cömertliği bir diğer alt boyutu olan hediyeleşmek bağlamında da işlemiştir. 12. metinde Hindistan'a gidecek olan bir tacir, yola çıkmadan önce köle ve cariyeleri ile tûtîsine kendisinden hediye olarak ne istediklerini sormuş ve hepsine istedikleri şeyleri getirmiştir. 19. metinde Bağdat halifesi, bedevi bir karı kocanın kendisine hediye ettiği bir testi yağmur suyunu memnuniyetle karşılayarak testilerini altınla doldurmuş ve bedeviyi memurlarıyla Dicle nehrinden geçirerek uğurlamıştır. Halifenin hediyeyi kabul etme lütfunu göstermesi karşısında bedevi hem çok utanmış hem de şaşırmıştır. Bu metinde Mevlana, tecride dayalı bir somutlama yoluna giderek metindeki halife ile kendisine ihtiyacı olmadığı hâlde kullarının kapısına getirdiği hediyeleri (dua ve ibadetleri) lütuf ve ihsanıyla kabul eden, hem de onları ödüllendiren asıl cömertlik sultanı olan Allah'ı kastetmiştir.[209] 29. metinde Hz. Yusuf'un çocukluk arkadaşı, ona hediye etmek üzere çok şey aramış ve sonunda en güzel hediyenin ona kendisini gösterecek bir ayna olduğuna karar vermiştir.[210] 183. metinde Belkıs, ülkesinin toprağı altın olan Hz. Süleyman'a kerpiç şeklinde dökülmüş altınlar göndermiştir. Hediyeleri kabul etmeyerek elçilerden kendisine gönül getirmelerini isteyen Hz. Süleyman, Belkıs'a iman nasip edecek olan bu reddedişin kabul edişten daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır.

9. İbret Alma

Nasihat etme, nasihat dinleme ve çıkarımlarda bulunarak olaylardan ibret almanın önemini vurgulayan Mevlana, 12. metinde birbirinden uzak memleketlerde bulunan iki tûtî arasında bir tacir vasıtasıyla fiilî nasihat mekanizmasını işletmiştir. 109. metinde insanların başlarına gelen şeyleri hak edip etmediklerini sorgulamak yerine olaylardan ders alınması gerektiğini vurgulayan Mevlana[211], 115. metinde kendilerine fillerin yavrularını yiyenleri ağız kokusundan tanıdıkları haber verilen bir kabilenin, verilen nasihati dinlememeleri üzerine korkunç bir fil tarafından parçalanmalarını işlemiştir.[212]

181. metinde her sabah mescide girince halka bazen sözlü, bazen fiilî nasihatte bulunan Hz. Süleyman, fiilî nasihatin insanlar üzerinde daha etkili olduğunu vurgulamıştır.

197. metinde kâinattaki bütün unsurların, geçirdikleri "olmak/kevn" ve "bozulmak/fesat" süreçleriyle insanlara "oluş hâlinde nasihatte bulunarak" fani olduklarını haykırmaları işlenmiştir. "İnsan neden men edilirse ona karşı haristir" mesajını iletmek üzere kurgulanan 355. metinde

[207] **297. Eti yiyen kedi hikâyesi: C. 16**, 19570- 19579 (19580- 19599)
[208] **302. Beklenmedik msafir: C. 16**, 19805- 19836 (19837- 19868)
[209] **19. Cömert halife ve yoksul karı kocanın hikâyesi: C. 4**, 2248-2266, 2292-2369, 2376-2437, 2443-2448, (2620-2646), 2647-2744; **C.5**, 2775-2802, 2815-2821, (2835), (2848-2850), 2851-2861, (2862-2903)
[210] **29. Hz. Yûsuf'a gelen misafir: C. 5**, 3154- 3159, (3160-3166), 3167, (3168-3187), 3188- 3196
[211] **109. Zeyd, Amr ve Nahiv âlimleri: C. 8**, 7555- 7561, (7562- 7566)
[212] **115. Fil yavrusu yiyenlerin hikâyesi: C. 9**, 7798- 7807, (7808-7834), 7834- 7836, (7837- 7867), 7868- 7884, (7885-7900)

padişahın üç oğlu babalarının verdiği nasihati dinlemeyerek Hüşrüba kalesine giderek orada resmini gördükleri Çin padişahının kızına âşık olmuşlardır. Çekilen sıkıntıların ardından iki şehzadenin canından olduğu metinde insanın kendisine verilen nasihatlerde istenilenlerin tam tersini yapmaya meyyal olduğu vurgulanmıştır.

Bu konu dolaylı olarak 196. metinde de işlenmiştir.[213]

10. Sabır

Sabır konusunu susmak, öfke ve şehvet anında kendine hâkim olmak bağlamında ele alan Mevlana, 143. metinde misafir olduğu evde gözleri görmeyen bir ihtiyarın gece yarısı Kur'an'ı yanlışsız okumasının hikmetini çok merak eden ancak durum karşısında susmayı ve sabretmeyi tercih eden adama, gözleri görmeyen adam tarafından işin aslını itiraf ettirmiştir. 144. metinde demirden zırh yapan Hz. Davud karşısında susmayı ve sabretmeyi tercih eden Hz. Lokman, ondan zırh yapımı hakkında bilgi alınca sabrın iyi niyetli olduğunu ve nerede bir gam ve keder varsa onu giderdiğini söylemiştir.[214] 147. metinde hakikate ulaşma vasıtası olarak kabul ettiği Hızır'ı aramaktan asla vazgeçmeyeceğini belirten Hz. Musa, bu arama sürecinin çekilecek bütün sıkıntılara değdiğini vurgulamıştır.[215] 264.2. metinde rızkı verenin Allah olduğu belirtilerek sabır ve tevekkül gözünün yumulmaması gerektiği vurgulanmıştır.[216] 273. metinde hastalığa sabrın en güzel örneğini sergileyen Hz. Eyüp'e "Ey Eyüp, kendine gel de sabrına bu kadar bakma. Sabrı gördün, bir de o sabrı vereni gör" diye seslenmiş[217], 302.1. metinde onun hastalığı şikâyetle değil şükürle karşıladığını vurgulamıştır.[218] 338. metinde bir aslana erkek bir yılanı kamçı olarak kullanarak hükmeden bir şeyh, huysuz bir kadın olan karısına sabretmesi karşısında şaşıran müridine "Ben, sabredip o kadının hakaretlerine katlanmasaydım, onun yükünü çekmeseydim, bu erkek aslan hiç benim yükümü çeker miydi?" cevabını vermiştir. 356. metinde "Sizden kim susarsa kurtuldu" sözünü kendisine yasa yaparak insanlara yardım etmek için kimsenin ağzını açıp ondan bir şey istememesini şart koşan Sadrı Cihan, bu yasayı bozan bir adama yardım etmeyi reddetmiştir.[219] Bu durum karşısında ondan yardım alabilmek için her yolu deneyen adam, sonunda kendisini ölmüş göstererek altın almayı başarmış ancak metnin sonunda Sadrı Cihan'dan "Ey inatçı kişi, aldın aldın ama ölmedikçe benim kapımdan hiçbir şey elde edemedin" cevabını almıştır.

19. metinde bir gemici, kendisini küçümseyen nahiv âlimine öfkesine hâkim olarak sabretmiş, geminin girdaba sürüklenmesiyle söz söyleme sırası kendisine gelmiştir. 39. metinde Hz. Ali, savaş esnasında öldürmek üzere olduğu adamın yüzüne tükürmesi üzerine öfkesine hâkim olarak onu öldürmekten vazgeçmiştir. Kendisine bu durumun sebebini soran adam, ondan sadece Allah rızası için kılıç vurduğunu, gazap ateşiyle ve kendi nefsi için hareket etmediğini öğrenince şahadet getirerek Müslüman olmak istemiştir.[220] 177. metinde kendisine Allah'ın gazabından nasıl kurtulmak gerektiği sorulan Hz. İsa, "Hiddetlendiğin vakit gazabını terk etmekle" cevabını vermiştir.[221] 272. metinde gönlü aşkla dolu olan bir rahip, içine düşürülen tuhaf duyguya uyarak gündüz elinde fenerle dolaşıp öfkelendiği zaman hırsa, şehvete kapıldığı vakit kendine hâkim olan kişiyi aradığını belirterek böyle bir adam bulduğunda ona canını feda edeceğini söylemiştir.[222]

[213] **196. Bir fâkihin sarığını çalan hırsızın hikâyesi: C. 12**, 14009- 14023
[214] **144. Hz. Lokman ve Hz. Dâvûd'un hikâyesi: C. 10**, 9535- 9545, (9546- 9547).
[215] **147. Hz. Mûsâ'nın Hz. Hızır'ı araması: C. 10**, 9654- 9664
[216] **264.2. Küflenmiş ekmek yiyen adamın hikâyesi: C. 15**, 18995- 19001
[217] **273. Hz. Eyüp'ün sabrı: C. 15**, 19064- 19065
[218] **302.1. Hz. Eyüp'ün sabrı: C.16**, 19850- 19853
[219] **356. Sadrı Cihan ve yoksulun hikâyesi: C. 18**, 24208- 24251, 24462
[220] **39. Hz. Ali'nin yüzüne tüküren düşman: C. 5**, 3712-3821, (-3881), 3913-3936,, 3952- 3977
[221] **177. Hz. Îsâ'ya "Varlık âleminde en güç şey nedir?" diye sorulması: C. 12**, 12574- 12580
[222] **272. Gündüzleri fenerle dolaşan rahibin hikâyesi: C. 15**, 19048- 19057 (19058- 19072)

Sabır konusunun dolaylı olarak işlendiği metinler, 310, 355, 360 ve 370. metinlerdir.[223]

11. Hasta Ziyareti

Tahkiyeye dayalı metinlerde hastaları ziyaret etmek insan ilişkilerini kuvvetlendiren önemli sosyal değerlerden biri olarak anlam kazanır. 33. metinde komşusunun hasta olduğunu öğrenen bir sağır, onunla yapacakları soru cevap şeklindeki sohbeti önceden zihninde kurgulayarak yola çıkmış ancak hasta onun beklediği cevapları vermeyince yanlış anlaşılmıştır fakat sağır olduğu için yanlış anlaşıldığını bile fark etmeyerek yaptığı hasta ziyaretinin verdiği gönül rahatlığıyla evine dönmüştür. Bu metinde hasta ziyareti, insanın içini ferahlatarak ona huzur veren bir olgu olarak işlenmiştir.[224] 61. metinde yaşadığı cezbenin etkisiyle deli zannedilerek zindana konulmuş ve onun hasta olmadığını kendisini kasten deli gösterdiğini düşünen müritleri onu ziyarete gitmişlerdir. Şeyh, kötü sözler söyleyip taş ve sopalar fırlattığı müritlerinin kendisinden kaçmaları üzerine onlara kahkaha ile gülerek dostluk işaretinin nerede olduğunu sormuştur. Mevlana, bu metinle gerçek dostların birbirlerini içinde bulundukları şartlarla oldukları gibi kabul ettiklerini vurgulamıştır.[225]

Hasta ziyareti konusunun işlendiği 74. metin Hz. Muhammed'le ilgili bölümde daha önce değerlendirilmiştir.

75. metinde kendisini hasta bir kuluyla bir tutan Allah, hastalandığında kendisini ziyarete gelmediği için Hz. Musa'ya darıldığını vahyetmiştir.[226]

12. Adalet

Allah'ın adalet terazisinin bu dünyada da ahirette de zerre miktar şaşmadığını ve adaletin er ya da geç tecelli ettiğini vurgulayan Mevlana'nın kurguladığı 36. metinde bağa gönderilen köleler topladıkları meyveleri yemiş ve suçu Lokman'ın üstüne atmışlardır. Lokman'ın teklifi üzerine bol su içirilip kusturulan kölelerin midelerinden çıkan meyveler onları ele verirken hiçbir şey yememiş olan Lokman'ın midesinden sadece su çıkmıştır.[227]

86. metinde bir olayın iç yüzünü bilmediği için davayı nasıl sonuçlandıracağı konusunda tereddüt yaşayan ve ağlayan bir kadıya naibi, davacı ve davalının olayın aslını bildiklerini ancak her biri diğerini mahkûm etme hırsıyla hareket ettiği için hakikati en iyi görebilecek olanın kendisinde üstün gelme hırsı bulunmayan kadı olduğunu vurgulamıştır.[228]

135. metinde cinayet işleyen bir adamın toprağa gömdüğü bıçak, Allah tarafından önce gizlenmiş, nimete şükretmeyip öldürdüğü adamın ailesinin halini bir kere bile sormayınca hiç ummadığı bir şekilde –elinden kaçan öküzünü kesen adamı Hz. Davud'a şikâyet etmesiyle- açığa çıkarılmıştır.

---

[223] **310. Efendisinin kızına âşık olan Hintli köle: C. 16**, 20649- 20715 (20716- 20755); **355. Padişah ve üç oğlunun hikâyesi: C. 18**, 23988- 23990, (23991- 24004), 24039- 24045, (24046- 24058), 24059- 24074, (24075- 24107), 24108- 24116, (24117- 24168), 24169- 24202, (24203- 24207), 24296- 24322, 24389- 24394, 24409- 24416, (24417- 24462), 24463- 24614, 24795- 24857, 25001- 25019, (25020- 25026), 25027- 25060, (25061- 25170), 25171- 25204, (25205- 25208), 25256- 25259, 25277- 25289; **360. Rüyasında define gösterilen adamın hikâyesi: C. 18**, 24615- 24621, (24622- 24625), 24647- 24689, (24690- 24720), 24721- 24750, (24751-24793), 24794; **370. Tembel oğul hikâyesi:C. 18**, 25290- 25298, (25299- 25312), 25313- 25316

[224] **33. Bir sağırın hasta komşusunu yoklamaya gitmesi: C. 5**, 3355-3378, (3379-3390), 3391- 3420

[225] **61. Zünnûn-ı Mısrî'ye hasta ziyareti: C. 7**, 5341- 5348, 5385- 5415

[226] **75. Hz. Mûsâ'ya gelen vahiy: C. 7**, 6104- 6110, (6111- 6114)

[227] **36. Hz. Lokman'a iftira atan köleler: C. 5**, 3577- 3591

[228] **86. Kadı ve naibin hikâyesi: C. 8**, 6691- 6702

174. metinde birbirine zıt olan şeylerin (sivrisinek ve rüzgâr) aynı yerde barınamayacağını belirten Mevlana, paralel bir ilişki kurarak aynı durumun Allah'ın tecelli etmesi ile insanın talepleri için de geçerli olduğunu vurgulayarak "Allah tecelli eyleyince talep yok olur" demiştir.[229]

250. metinde teraziye dil veren Allah, ondan kalkarak Rahman suresini okumasını istemiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre metnin yer aldığı beyitlerde "Göğü yüceltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde, adalette hududu aşmayasın. Bir de tartışı hakçasına tutun, noksan tartmayın" (55/7, 8, 9) âyetlerine gönderimde bulunulmuştur.[230]

284. metinde bir padişahın kendisine farklı şekillerde davranan iki kişi karşısında tavrının adaletin bir gereği olarak aynı olmaması gerektiğini vurgulayan Mevlana, metnin sonunda "Senin gayretin ve çalışman bir zerre artsa Allah'ın terazisinde bir ağırlıktır, bir kıymettir" mesajını vermiş, 285. metinde cefanın karşılığının cefa, vefanınkinin de vefa olduğunu vurgulamıştır.[231]

287. metinde adalet terazisini bir padişahla işleten Mevlana, bu padişahın kendisine ihanet eden oğlunu öldürebileceğini, ona vefa gösteren bir Hintli köleninse halk tarafından göklere çıkarılabileceğini belirtmiştir. Mevlana'ya göre bir padişah kendisine candan hizmette bulunan sadık ve vefalı bir hırsızı vezir de yapabilir, hazine emini de.[232]

339. Hz. Âdem ve Şeytan ile başlatılan adalet ve zulüm savaşı, -kronolojide zaman zaman sapmalar olmakla birlikte- art zamanlı ilerletilen tarihsel bir dizge olarak işlenmiştir.[233]

269, 286, 297, 307, 330, 342, 358, 360 ve 365. metinlerde adalet konusu, üzerinde durulan metinlerle benzer şekilde ele alınmıştır.[234]

13. Arkadaşlık ve Akıl Danışma

Mevlana, tahkiyeye dayalı metinler vasıtasıyla arkadaşlık, arkadaş seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ve iyi bir arkadaşta bulunması gereken temel nitelikler üzerinde durmuştur.

54. metinde gerçek dostluklarda "Eğer", "Yani" ve "Olsaydı" ifadelerinin yer almaması gerektiğini vurgulayan Mevlana'ya göre dostluklar sözde kalmamalıdır.[235]

67. metinde uyumuş bir adamın ağzına yılan girdiğini gören bir süvari, ona topuzla birkaç kez vurmuş ve zorla çürük elma yedirerek kusturmuştur. Böylece yılandan kurtulan adam, süvariye teşekkür ederek ondan şikâyetçi olduğu için af dilemiştir. Tahkiyeye dayalı metinlerle sık sık hiçbir

[229] **174. Hz. Süleyman'a rüzgârdan şikâyetçi olan sivrisineğin hikâyesi: C. 11**, 12274- 12307, (12308- 12313)
[230] **250. Teraziye verilen dil: C. 14**, 17561
[231] **284. Padişahın adaleti (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 19303- 19305, (19306- 19307); **285. Padişah ve gammazlar (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 19308- 19311, (19312)
[232] **287. Padişah, padişahın oğlu ve Hintli köle (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 19303- 19325
[233] **339. Allah'ın halifeleri (Kısa bir peygamberler tarihi): C. 17**, 22482- 22587
[234] **269. Korkan adamın hikâyesi: C. 15**, 18699- 18724; **286. Affedilen hırsız (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 19315; **297. Eti yiyen kedi hikâyesi: C. 16**, 19570- 19579 (19580- 19599); **307. Resimdeki cariyeye âşık olan halifenin hikâyesi: C. 16**, 19992- 20067; 20086 (20087- 20090); 20103- 20129 (20130- 20155); 20156- 20185 (20186- 20191); **330. Doktorun iyileşmesinden ümit kestiği hasta: C. 17**, 21698- 21700 (21701- 21725), 21726- 21741, (21742- 21787), 21888- 21894, (21895- 21905), 21906- 21915, (21916- 21937), 21938- 22054, 22144- 22162; **342. Tirmiz padişahı Seyyid ve maskarası Delkak'ın hikâyesi: C. 17**, 22915- 22950, (22951- 22954), 22962- 23014, (23015- 23036); **358. Padişahı şarap içirdiği âlim: C. 18**, 24323- 24329, (24330- 24342), 24343- 24388; **360. Rüyasında define gösterilen adamın hikâyesi: C. 18**, 24615- 24621, (24622- 24625), 24647- 24689, (24690- 24720), 24721- 24750, (24751-24793), 24794; **365. Cuha ve kadı hikâyesi: C. 18**, 24858- 24949, (24950- 24964), 24965- 24978, (24979- 25000)
[235] **54. Barınacak ev arayan garibin hikâyesi: C. 6**, 4713- 4716

şeyin göründüğü gibi olmadığını belirten Mevlana, bu metinde de hangi davranışın dostça hangi davranışın düşmanca olduğuna ilk bakışta karar vermenin zorluğuna vurgu yapmıştır.[236]

76. metinde aralarında güven, sadakat ve vefa bulunmayan üç arkadaşı arkalarından konuşarak birbirine kötüleyen bir bahçıvan, sonunda amacına ulaşarak onları birbirinden ayırmıştır.[237] 85.2. metinde iyi ve güzel ahlâklı kişileri dost edinenlerin, zamanla kötü huylarından arınacakları vurgulanmıştır.[238]

119. metinde eşeğini yelinden tanıyan ancak senelerdir her gidişinde kendisini en güzel şekilde ağırlayan -ve ısrarı üzerine köye kendisine misafirliğe gelen- şehirliyi tanımadığını söyleyen bir köylünün bu tavrı yadırganmıştır.[239]

181. metinde kötü arkadaşın insanın harrubu –harap oluş sebebi- olduğu vurgulanmıştır.

237. metin "Bir kimseyi zıddı olan şahısla bırakırlarsa onu ölüm azabına uğratmış olurlar" mesajını vermek ve kişinin etrafındaki kişilerin onun psikolojisi üzerindeki etkisini vurgulamak için kurgulanmıştır.[240]

343. metinde fare ile arkadaş olan ve bir iple kendisini ona bağlayan kurbağanın, onun bir karga tarafından yakalanması üzerine havada asılı kalması ve bu hâlin görenleri hayrete düşürmesi üzerinde durularak kişinin tabiatı kendisine uymayan dostlar edinmesinin başına akla hayale gelmedik felaketler getirebileceği vurgulanmıştır.[241]

Verilecek önemli kararlarda kendisine danışılacak kişilerin niteliklerinin önemli olduğunu vurgulayan Mevlana, 42. metinde Hz. Âdem için "Yasak meyveyi yemeden önce kendisini teşvik eden Hz. Havva ile değil de meleklere danışsaydı pişman olarak özür dilemeye mecbur kalmazdı" değerlendirmesinde bulunmuştur.[242] 191.1. metinde Hz. Musa'nın yanında iman etmeye hazır olan Firavun, her defasında heva ve hevesine mağlup veziri Hâmân tarafından kandırılmış ve sonunda ikisinin de yeri cehennem olmuştur. Mevlana, metinde bu ikilinin karşısına Hz. Süleyman ile veziri Âsaf'ı koyarak onlar için "Ne mutlu!" demiştir.[243] 207. metinde Firavun, kendisinden Hz. Musa'nın imana davetini hemen kabul etmesini isteyen karısı Asiye'yi değil, veziri Hâmân'ı dinlemiştir. Aynı metinde Hz. Muhammed'in akıl danıştığı kişinin Hz. Ebu Bekir, Ebu Cehil'inkinin ise Ebu Leheb olduğu belirtilerek herkesin kendisine benzeyen kişilere akıl danıştığı, doğru yoldan ayrılmamada da inat ve küfürde ısrar etmede de akıl danışılan kişilerin belirleyici rol oynadığı vurgulanmıştır.[244] 202. metinde bir adamın, kendisine akıl danışmaya gelen düşmanına bunun için bir dost araması gerektiğini söylemiştir.[245]

---

[236] **67. Uyurken ağzına yılan giren adamın hikâyesi: C. 7**, 5827- 5858, (5859- 5878); **C. 16**, 19481- 19485; **C. 17**, 21495- 21497

[237] **76. Üç arkadaşı birbirinden ayıran bahçıvanın hikâyesi: C. 7**, 6115- 6160

[238] **85.2. Bahçıvan ve kuru ağaç: C. 8**, 6644- 6649

[239] **119. Köye davet edilen şehirlinin hikâyesi: C. 9**, 7966- 7995, (7996- 8011), 8142- 8146, (8147- 8150), 8169- 8176, (8177-8194), 8195- 8197, (8198-8200), 8222- 8229, (8230- 8256), 8257- 8258, (8259- 8286), 8287- 8290, 8304- 8305, (8306-8308), 8309- 8310, (8311-8318), 8319- 8362, (8363- 8366), 8367- 8441

[240] **237. Eşek ahırında hapis olan ceylanın hikâyesi: C. 14**, 17004- 17012 (17013- 17015); 17074- 17093 (17094- 17100)

[241] **343. Farenin kurbağa ile arkadaş olması: C. 17**, 23037- 23042, (23043- 23069), 23070- 23073, (23074- 23090), 23091- 23118

[242] **42. Hz. Âdem, Hz. Havva ve Şeytan: C. 6**, 4005- 4009

[243] **191.1. Firavun'un veziri Hâmân: C.12**, 13679- 13684, (13685- 13693)

[244] **207. Hz. Mûsâ ve Firavun: C. 13**, 14715- 14745; 14759- 14869; 14886- 14905 (14906- 14908); 14909- 14939; 14965- 14981; 14992- 15022, 15047- 15048, 15050; 15110- 15126 (15127- 15162); 15163- 15167

[245] **202. Düşmanına akıl danışan adamın hikâyesi: C. 13**, 14386- 14408

184. metinde insanın kendisine doğru kişiyi rehber edinmesinin, onu bütün tehlike ve kötülüklerden emin kılacağı vurgulanmıştır.[246]

61, 68, 346[247] ve 347.1.[248] metinler arkadaş seçiminde dikkatli olunmasının ve kişinin kendisine güzel huylu arkadaşlar edinmesinin vurgulandığı diğer metinlerdir. 192, 307.1[249], 342. metinlerde de iyi ve temiz kişilere akıl danışmanın önemi üzerinde durulmuştur.

14. Tokgözlülük

Açgözlülüğün insanın başına getireceği felaketler üzerinde yoğun bir şekilde duran Mevlana, 58. metinde onun bilinmesi ve benimsenmesi istenilen değerler bölümündeki zıt paraleli olan tokgözlülüğü işlemiştir. Metinde bir padişahın yolunu kaybeden doğanı, viranede baykuşlar arasına düşmüştür. Baykuşların, doğanın yuvalarını ellerinden almasından korkması üzerine onlara tokgözlü olduğunu, bunun gibi yüzlerce viraneyi kendisine feda edecek olsalar orada kalıcı olmadığını söyleyen doğan, asıl vatanının padişahın bileği olduğunu vurgulamıştır.[250]

15. Kötü Huylardan Arınma

60. metinde bir adamın yolun ortasına diktiği çalılar halka zarar vermeye başlayınca vali tarafından kendisine bu çalıyı sökmesi emredilmiş ancak adamın bu emri sürekli ertelemesi üzerine çalı gün geçtikçe kökleşmiştir. Buradan hareketle Mevlana, kötü huylar insanda kökleşip yerleşmeden onlardan kurtulmak gerektiğini vurgulamıştır.[251]

16. Sadakat, Vefa ve Doğruluk

Mevlana, tahkiyeye dayalı metinlerinde sadakat, vefa, ahde vefa ve doğruluk değerlerini iç içe işlemiştir.

85.1 ve 207.1. metinde doğru sözlülük bir Hintlinin kendisini çirkin gösterdiği için ateşe attığı ayna metaforuyla işlenmiştir.[252]

127. metinde halkı güzel yemekler yediğine inandırmak için sakalını bıyığını bir kuyruk parçasıyla yağlayan adam, kuyruk parçasının bir kedi tarafından çalınması üzerine oğlu tarafından ele verilmiş ve oğlun gösterdiği bu doğruluk karşısında merhamete gelen halk, adamın karnını doyurmuştur. Kerem sahibi insanların doğruluk karşısındaki tavrını gören adam da kibirlenmeyi ve yalancılığı terk etmiştir.

201. metinde Hz. Süleyman'ın –tecride dayalı bir somutlaştırmaya başvurularak- "doğruluk"u temsil ettiği belirtilen tacı, içinden geçirdiği kötü bir düşünceyle eğrilmiş ve bu niyetin düzeltilmesiyle yeniden doğrulmuştur.[253]

Doğruluğun "hâl ile kâl uygunluğu" olarak ele alındığı 266. metinde hamamdan geldiğini söyleyen bir devenin sözünün doğruluğu (kâl) dizinde görülen belirti ile (hâl) desteklenerek ispatlanmıştır.[254]

[246] **184. Şeyh Abdullah'ın kerametleri: C. 12**, 13053- 13063, (13064- 13068)
[247] **346. Perilerin Abdülgavs'ı kaçırması(Hikâye başlığında Abdulgavs'ı perilerin kaçırdığı belirtilirken hikâye metnini oluşturan beyitlerde sadece peri cinsinden olup onlar gibi uçtuğu vurgulanmıştır): C. 18**, 23379- 23385, (23386- 23418)
[248] **347.1. Hârût ve Mârût: C. 18**, 23408-23410
[249] **307.1. Bir adamın konuşmasını bilen birisine sorusu: C. 16**, 20068- 20085
[250] **58. Viranede baykuşlar içine düşen doğanın hikâyesi: C. 7**, 5096- 5155
[251] **60. Valinin çalı diken adama verdiği emir: C. 7**, 5191- 5229
[252] **207.1. Zenci ve ayna: C.13**, 14890- 14892
[253] **201. Hz. Süleyman'ın niyetiyle ters esen rüzgâr ve eğrilen tacın hikâyesi: C. 12**, 14318- 14333, (14334- 14342)
[254] **266. Deve hikâyesi: C. 15**, 18601- 18602 (18603- 18627)

290. metinde yoksul bir derviş, Horasan maliye bakanının sırmalı elbiseler giyinmiş, Arap atlarına binmiş kölelerine imrenmiş ve Allah'a kula bakmayı bu efendiden öğrenmesini söylemiştir. Bunun ardından padişah tarafından yakalanarak efendilerinin hazinesinin yerini söylemeleri için kendilerine işkence edilen kölelerin hiçbiri kendilerine emanet edilen sırra ihanet etmemiştir. Bu durum karşısında yoksul dervişe gaipten bir ses vasıtasıyla "Gel de kul olmayı bunlardan öğren" diyen Mevlana, kulun önce kendi kulluğunu sorgulayarak gözden geçirmesi gerektiğini vurgulamıştır.[255]

62. metinde tuz ekmek hakkını bilen Lokman, efendisinin kendisine uzattığı on yedi dilim kavunu acı olduğu hâlde yemiş ve metnin sonunda efendisinin şeker sunan elinin kavunda acılık bırakmadığını itiraf etmiştir.[256]

245. metinde sevgilisinin kendisinden asıl beklentisinin kendisi için ölmesi olduğunu öğrenen vefalı âşık, neşe içinde can vermiş ve yüzündeki tebessüm ebedi kalmıştır. 317. metinde yıllarca ahdinde vefa gösterip sabreden bir âşığa sevgilisi buluşmayı vaat etmiş ancak sevgilisini beklerken uyuyakalan âşık, onu görmekten mahrum kalmıştır.

17. Cesaret

Mevlana'ya göre cesaret, kişinin vücut yapısı, başkaları tarafından "güçlü" olarak değerlendirilmesi ve sahip olduğu donanımla bağlantılı değildir. Bir hikâye kişisinin cesur olarak nitelendirilmesinde önemli olan, doğru yer ve zamanda kendisini koruyabilme ve içinde bulunduğu güç durumdan kurtulabilme becerisini kullanabilmesidir.

97. metinde heybetine ve iri yarı cüssesine rağmen bir okçudan korktuğunu ona kendi ağzıyla itiraf eden süvari vasıtasıyla cesaretin cüsse ve silahla değil, mevcut silahın doğru yer ve zamanda kullanılabilme becerisiyle gösterilebileceği vurgulanmıştır.[257] 268. metinde belinde hançer olduğu hâlde kendisini cinsel istismardan koruyamayan oğlan, bu yüzden cesaretsiz olarak değerlendirilmiştir.[258] 357. metinde bir erkeğin yüzündeki üç beş tel sakalın, onu cinsel istismardan korumada etrafına yığdığı kerpiç taşlardan daha etkili olduğu vurgulanmıştır.[259]

166. metinde âşık öldüren mescitte kendisinden evvel kalanların başına gelenleri bilmesine rağmen geceleme cesaretini gösteren adam, sonunda hazinelere sahip olmuştur. Metnin sonunda Mevlana, nefsini Allah yolunda yok etmeye azmetmiş âşıkların gayretinin de boşa çıkarılmayacağını vurgulamıştır.[260]

349. metinde bir kaleyi zapt etmeye tek başına giden ve önüne atılan herkesi gürz darbesiyle yere seren Cafer-i Tayyar için Mevlana, "Hakkın kudreti ona öyle güçlü bir kalabalık, öyle kuvvetli bir topluluk vermişti ki tek başına bir millete, bir ümmete hücum ediyordu" değerlendirmesinde bulunmuştur.[261]

18. Orta Yolu Bulma

İnsanın, davranışlarında ifrat ve tefritten kaçınarak vasatta karar kılmasını vurgulayan Mevlana, bu mesajı vermek için kurguladığı 106. metinde bir dervişi, diğer derviş arkadaşları tarafından şeyhe aşırıya gittiği üç huyu yüzünden şikâyet ettirmiştir: gevezelik, çok yemek, çok

[255] **290. Yoksul derviş ve Horasan âmidi (maliye işlerine bakan kişiye verilen ad): C. 16**, 19326- 19370
[256] **62. Efendisinin Lokman'ı imtihanı: C. 7**, 5416- 5481
[257] **97. Süvari ve okçunun hikâyesi: C.8**, 7096- 7100, (7101- 7108)
[258] **268. Oğlancı adamın hikâyesi: C. 15**, 18658- 18662, (18663- 18676)
[259] **357. İki kardeşin hikâyesi: C. 18**, 24252- 24295
[260] **166. Âşık öldüren mescitte konaklayan âşığın hikâyesi: C. 11**, 11575- 11612, 11645-11654, (11655- 11688), 11732- 11811, 11864- 11877, 11972- 11976, (11977- 11994), 11995- 12008, (12009- 12026)
[261] **349. Bir kaleyi zapt etmeye tek başına gelen Caferi Tayyar: C. 18**, 23434- 23445, (23446- 23624)

uyumak. Metnin sonunda söz hakkı kendisine verilen derviş, şeyhten özür dileyerek bu üç hâlin içinde bulunulan şartlara bağlı olarak kişiden kişiye değiştiğini vurgulamıştır.[262]

19. Merhamet

127. metinde merhamet sahibi insanların doğruluk karşısındaki destekleyici tavrı, yalancı, gösteriş meraklısı ve kibirli bir adamı, bu huylarını terk ederek doğru yola iletmiştir. Metnin başında adamın, gösteriş yaparak merhamet sahibi insanların kendisini doyurmasına engel olduğunu düşünen karnı ona bu tavrı yüzünden beddua etmiştir. 142. metinde oğullarının ölümüne herkes ağlarken bir damla gözyaşı dökmediği için merhametsizlikle suçlanan şeyh, oğullarını görebildiğini, onların etrafında oynadıklarını itiraf ederek ağlamanın ayrılıktan kaynaklandığını kendisinin oğullarıyla vuslat hâlinde olduğunu vurgulamıştır.[263]

20. Ferâset

Mevlana ferâseti, olayları bütün yönleriyle ele alarak geniş açıdan değerlendirme ve onlar vasıtasıyla geleceğe dair çıkarımlarda bulunma bağlamında ele almıştır.

138. metinde ileriyi görebilme yeteneğiyle öne çıkarılmak istenilen bir kuyumcu, altın tartmak için terazisini istemeye gelen bir ihtiyara kalbur ve süpürgesinin olmadığını söylemiş, ihtiyar bunun nedenini merak edince ona sürecin kalbur ve süpürgeye ihtiyaç duyulacak aşamaları hakkında bilgi vermiştir. Bu metinde Mevlana, üstesinden gelinmesi gereken bir durum söz konusu olduğunda sürecin her aşamasının önceden düşünülmesi ve dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.[264]

140 ve 220. metinlerde düz yolda bile sürekli kapaklanan katıra karşılık devenin güzelce yürüyebilmesi, onun yüksek görüş açısına ve ilâhî nura sahip keskin gözlerine bağlanmıştır. Buradan hareketle olay ve durumlara geniş açıdan bakabilen kişilerin, hata yapma olasılıklarının daha düşük olacağı vurgulanmıştır.[265]

313 ve 330.1. metinlerde karşılaşılan durum ve yaşanan olaylar karşısında doğru değerlendirmelerde bulunarak kurulan tuzaklara düşmemek için her söylenene aldanmamak gerektiği vurgulanmıştır.[266]

297, 299[267], 300[268], 308, 320, 329[269], 330[270] ve 336.[271] metinlerde ferâsetin bir göstergesi olarak hazırcevaplık üzerinde durulmuştur.

21. Fedakârlık

Fedakârlık konusunu "evlattan fedakârlık" bağlamında ele alan Mevlana, 158. metinde doğurduğu yirmi çocuğu altı yedi ay yaşamadan kaybeden bir kadınla işlemiştir. Bu durumdan Allah'a şikâyette bulunan ve içine ateş düşürülen kadına bir gece rüyasında cennette üzerinde isminin yazılı olduğu bir köşk gösterilmiş ve bu nimetin "fedakârlıkta sadık" kullara nasip olduğu

[262] **106. Çok konuşan dervişin hikâyesi: C. 8**, 7438- 7461, (7462- 7496)
[263] **142. Oğullarının ölümüne ağlamayan şeyhin hikâyesi: C. 10**, 9467- 9477, 9494- 9498, (9499- 9507), 9508- 9517, (9518- 9527)
[264] **138. Kuyumcu ve yaşlı adamın hikâyesi: C. 10**, 9321- 9331
[265] **220. Katır ile devenin hikâyesi: C. 13**, 15754- 15796
[266] **313.Otlara çimenlere bürünen avcının hikâyesi: C. 16**, 20838- 20847 (20848- 20869); 20881- 20944; 20960- 20978 (20979- 20995); **330.1. Terzi ile Türk'ün hikâyesi: C. 17**, 22055- 22060
[267] **299. Ziyâ-yı Dalk'ın kardeşi Şeyhülislam Tacı Belh'in dersine gitmesi: C. 16**, 19633- 19640
[268] **300. Delkak'ın Seyyid Şâh-ı Tirmizî'yi satrançta mat etmesi: C. 16**, 19668- 19695
[269] **329. Dilenci ve "yok"lar evi: C. 17**, 21655- 21672
[270] **330. Doktorun iyileşmesinden ümit kestiği hasta: C. 17**, 21698- 21700 (21701- 21725), 21726- 21741, (21742- 21787), 21888- 21894, (21895- 21905), 21906- 21915, (21916- 21937), 21938- 22054, 22144- 22162
[271] **336. Ârif ve papazın hikâyesi: C. 17**, 22185- 22238

belirtilmiş, kadının başına gelen musibetlerin temel nedeni olarak da Allah'a iltica konusunda tembel oluşu gösterilmiştir. Metnin sonunda kadın, Allah'tan yüz yıl –hatta daha fazla- ömür isteyerek –Allah'ta kaybolmayan- evlatlarını feda etmeye seve seve devam edeceğini vurgulamıştır.[272]

22. Edep, Hayâ ve İffet

Allah'ın, iffet konusunda kendisine sığınanları bütün kötülüklerden emin kıldığını vurgulayan Mevlana, insanların kendilerine zararı dokunamayacak kişilerden –hatta meleklerden- bile sakınması gerektiğini belirterek bu konudaki hassasiyetini ortaya koymuştur.

163. metinde kendisine guslederken görünen Cebrail'den utanan Hz. Meryem, titreyerek kendinden geçmiş ve bütün kötülüklerden Allah'a sığınmıştır. Metnin sonunda kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu belirten Cebrail, Hz. Meryem'den kendisinden korkmamasını ve gizlenmeye çalışmamasını istemiştir. Mevlana, Allah tarafından gönderilen bir melekten –bile- sakınan bir kadın olarak çizdiği Hz. Meryem vasıtasıyla edep ve hayâ konusunda titiz davranılması ve bütün kötülüklerden Allah'a sığınılması gerektiğini vurgulamıştır.[273]

189. metindeki neyzenin muzip ve hazırcevap tavrından hareketle de edebin edepsizlerden öğrenileceği üzerinde durulmuştur.[274]

243. metinde Züleyha'nın saray kapılarını kilitlemesi karşısında Allah'a sığınan Hz. Yusuf'a kilitlenen kapılar açılmıştır.[275]

319. metinde Hz. Ayşe "O beni görmüyor ama ben onu görüyorum" diyerek kör bir adamdan kendisini sakınmıştır.

23. Sorumluluk ve Tedbir

En zor şartlarda bile sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiğinin vurgulandığı 200. metinde her sabah Bâyezîd-i Bestâmî'nin mezarına giderek ondan ders alan Ebulhasan Harkânî, bir sabah yağan kar yüzünden derse gidemeyeceği için kederlenmiş ve Bâyezîd-i Bestâmî'nin, ona "Koşup bana gelmen için seni çağırıyorum. Agâh ol da bu tarafa gel ve sesime koş. Âlem karla örtülmüşse bile benden yüz çevirme!" diye seslenerek sorumluluğunu yerine getirmesini hatırlatmıştır.[276]

341, 341.1, 355.1, 355.2, 355.3. metinler, insanların bir arada bulunmak durumunda kaldıkları kişilere ve onlar tarafından kurulabilecek tuzaklara karşı tedbirli olmaları gerektiğinin vurgulandığı metinlerdir. [277]

24. Tatlı Dil

Mevlana, tatlı dili sıkıntı yaşayan kişilerin dertlerini itiraf edip rahatlamalarında kullanılan bir güven, sevgi ve şefkat mekanizması olarak kullanmıştır.

---

[272] **158. Çocukları yaşamayan kadının hikâyesi: C. 11**, 11064- 11078, (11079- 11081)
[273] **163. Cebrail'in Hz. Meryem'e guslederken görünmesi: C.11**, 11356-11372, 11422-11443
[274] **189. Neyzen hikâyesi: C. 12**, 13219- 13220, (13221- 13230)
[275] **243.Hz. Yusuf ve Züleyha: C. 14**, 17267- 17268 (17269- 17278)
[276] **200. Bâyezîd'Bistâmî'nin Şeyh Ebulhasan Harkânî'nin doğacağını ve bazı özelliklerini yıllar öncesinden haber vermesi: C. 12**, 14226- 14261, (14262- 14268), 14269- 14272, (14273- 14277), 14343- 14353
[277] **341. Biri Müslüman, biri Hristiyan, biri Yahudi üç yolcunun hikâyesi: C. 17**, 22781- 22861, 22889- 22903, (22904- 22914); **341.1. Ot bulan deve, öküz ve koçun hikâyesi: C. 17**, 22862- 22864, (22865- 22878), 22879- 22888; **355.1. Yılan ve kuş temsili: C. 18**, 24488- 24490; **355.2. Timsah ve kuşlar temsili: C. 18**, 24491- 24494, (24495- 24496); **355.3. Tilki temsili: C. 18**, 24497- 24498, (24499)

244. metinde peygamberlik iddiasında bulunduğu için şikâyet edilmek üzere padişahın huzuruna getirilen adam, tatlı dil vasıtasıyla konuşturulmuştur.[278] 310. metinde efendisinin kızına âşık olan Hintli köle, evin hanımının -sevgi ve anne şefkatinin eritildiği- tatlı dili vasıtasıyla aşkını itiraf etmiştir.

25. Az Yemek

Açlığı "Allah'ın has kullarına özel bir hediyesi" olarak değerlendiren Mevlana, bu değerlendirmeyi somutlaştırmak amacıyla kurguladığı 264.2. metinde açlığa sabreden bir dervişe yediği küflü ekmeğin kendisine helva gibi geldiğini söyletmiştir.

264.3. metinde bir şeyh, rızık konusunda endişeye kapılan müridine Allah'ın has kullarından olmadığı için cevizsiz ve kuru üzümsüz bırakılmayacağını söyleyerek açlığın Allah'ın sevgili ve has kullarının gıdası olduğunu vurgulamıştır.[279]

26. Hüsnüzan

341. metinde gördüğü rüyada kendisine peygamberler arasında bir fark olmadığı haber verilen Yahudi karşısında Mevlana, "Nice Yahudi vardır ki sonu iyi olur. Hiçbir kâfire hor gözle bakmayınız. Çünkü Müslüman olarak ölmesi mümkündür. Kâfir dediğin kişinin ömrü nasıl sona erecek? Bundan bir haberin var mı? Ne diye ondan yüz çeviriyorsun?" diyerek insanlara hüsnüzan beslemeye davet etmiştir.

B. BİLİNMESİ VE SAKINILMASI İSTENİLEN DEĞERLER

1. Kibir

Gurura, kibre ve benlik davasına düşmenin kişinin başına getirebileceği felaketler üzerinde duran Mevlana, 8.2. metinde Kur'an'ı kendi heva ve heveslerine göre açıklamaya çalışan din adamlarının durumunu kitabi bilgisine güvenerek kendisini alanında uzman bir gemici ve sidiği de bir deniz zanneden sineğin durumuna benzetmiştir. Böylelikle edinilen kitabi bilgilerin ve bir konu üzerinde bir müddet düşünmüş olmanın bir alanda söz söyleyebilmek ve uzmanlaşabilmek için yeterli olmadığını, benlik davasının insana varlık ve eşyanın hakikatini olduğundan farklı gösterdiğini, hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığını ve varlık ve eşya algısının kişiden kişiye değiştiğini vurgulamıştır.[280]

19.1. metinde gurura ve kibre kapılarak kendi ihtisas alanında daha önce hiç okuma yapmamış olduğunu öğrendiği gemiciyi küçümseyen bir nahiv âlimi, çıkan fırtına sonucu yüzme bilmediği için hayatını kaybetmiş, buradan hareketle Mevlana, insanların sahip oldukları bilgi türü ve miktarının küçümsenmemesi gerektiğini vurgulayarak yerinde ve zamanında işe yarayacak işlevsel bilginin insan için gerekli olduğunu, ilim konusunda gurura ve kibre kapılmanın insanın felâketi olacağını belirtmiştir.[281]

30. metinde Kur'an'ı yazmakla görevlendirilen bir vahiy kâtibi, gurura ve kibre kapılarak Hz. Muhammed'e söylenen hakikatlerin kendi kalbine de doğduğunu iddia etmiş ve bunun üzerine vahiy kâtipliğinden de Müslümanlıktan da çıkmıştır. Haysiyeti kırılmasın diye susmayı tercih eden kâtip, kibir ve küfürden kurtulamadığı için tövbe etmeyi başaramamıştır.[282]

31. metinde halkı dinî anlamda kendisine bağlayan Bel'am bin Bâûr, gurur ve kibre kapılıp Hz. Mûsâ ile mücadele etmeye kalkışınca ve Hz. Mûsâ ile Benî İsrail aleyhine dua edince

[278] **244. Peygamberlik iddia eden adam: C. 14**, 17279- 17309; **C. 15**, 17387- 17402
[279] **264.3. Müridinin gönlünden geçenleri bilen şeyhin hikâyesi: C. 15**, 19002- 19015
[280] **8.2. Sineğin kibri: C.2**, 1079-1089
[281] **19.1. Nahiv âlimi ile gemicinin hikâyesi: C. 5**, 2836-2841, (2847)
[282] **30. Hz. Muhammed ve vahiy kâtibi: C. 5**, 3224-3236, (3237- 3292), 3350-3351

bulunduğu manen yüksek dereceden düşmüştür.[283] 32. metinde gurura ve kibre kapılarak -günah işlediği için- insanoğlunu küçümseyen iki meleğin -Hârût ile Mârût'un- geçirdikleri imtihanlar üzerinde durulmuştur.[284] 33.2. metinde kendisi ateşten yaratıldığı için gurura ve kibre kapılan Şeytan'ın, topraktan yaratılan Hz. Âdem'i küçümsemesi sonucu Allah'ın huzurundan kovulması üzerinde durulmuştur.[285] 40. metinde Şeytan'a hakaretle bakan Hz. Âdem, işin sırrını bilmediği için Allah tarafından uyarılınca bakışından ötürü tövbe etmiş ve bir daha böyle münasebetsizce şeyler düşünmeyeceğine söz vermiştir.[286]

186. metinde Allah'ın kendisi için ekşi ve acı meyveleri tatlıya dönüştürdüğü derviş, bu durumun verdiği emniyetle fakir bir oduncuya birkaç altın vermek istemiş, bunun üzerine – gösterdiği odunlarını altına dönüştürme mucizesiyle- onun kendisinden önde bir manevî padişah olduğunu görünce çok şaşırmış ve metnin sonunda onu elinden kaçırmıştır.[287]

228.3. metinde kanatlarını yolan ve hıçkıra hıçkıra ağlayarak etrafındakileri de ağlatan bir tavus kuşu, kendisine bu durumun nedenini soran bir hâkime "Bu kanatlar benim için kendimi beğenme silahı ve sebebi olmuştur. Kendini beğenmek ise sahibine yüzlerce bela getirir" cevabını vermiştir.[288]

309. metinde kendisini imana davet eden yeğeni Hz. Muhammed'e Ebu Talip, "İyi ama duyulur. İki kişi arasında geçen bir sır her tarafa yayılır. Bu Arapların diline düşerim. Bu yüzden onların yanında küçük düşerim, hor görülürüm" cevabını vererek hor görülme endişesiyle iman etmeyi reddetmiştir.[289]

328. metinde ekmeği çok seven bir dilenci, zengin bir Geylanlıya rastlamış ve ondan ekmek alınca "Allah seni selâmetle evine barkına kavuştursun" diyerek hayır duada bulunmuştur. Bu dua üzerine dilenciye kızarak "Ey sersem adam, eğer ev bark benim gördüğüm ev barksa oraya Allah seni kavuştursun!" deyip azarlayan böylece Allah'ın kendisine verdiği nimetler karşısında memnuniyet duymadığı anlaşılan Geylanlı'nın bu tavrı karşısında Mevlana, "Basit ve kusurlu insanlar, her söz söyleyeni hor ve hakir bir hâle sokarlar, sözü kıymetli ve anlamlı bile olsa o sözün kadrini düşürürler. Çünkü söz, dinleyene göre söylenir. Terzi elbiseyi adamın boyuna göre diker" diyerek insanları hor ve hakir görüp mahcup etmenin kibirli, basit ve kusurlu insanlara özgü davranışlar olduğunu vurgulamıştır.[290]

Mevlana'nın gurur ve kibre kapılmanın tehlikeleri üzerinde durduğu diğer metinler 2, 9, 34, 104, 126, 127, 227, 299, 310 ve 325. metinlerdir.

2. Dünya malına aldanma

Dünya malına aldanılarak girişilen işlerin insanın başına getireceği felâketler üzerinde duran Mevlana, 2. metinde cariyenin âşık olduğu kuyumcuya padişahın elçileriyle güzel elbiseler, altın ve gümüşler sundurmuş, onu kuyumcubaşılığa getirtmiş, bunlara aldanan kuyumcu ise ailesinden ve çocuklarından vazgeçerek güzel cariye ile evlenmiştir. Metnin sonunda kuyumcu, ilahî doktor tarafından hazırlanan şerbetle önce yavaş yavaş güzelliğini kaybetmiş, ardından

[283] **31. Bel'am bin Bâûr'un duası: C. 5**, 3293- 3297, (3314)
[284] **32. Hârût ile Mârût kıssası: C. 5**, 3315- 3316, 3338-3354, 3413-3420; **C. 9**, 8516- 8526, 8538- 8554, (8555-8557)
[285] **33.2.Şeytan'ın kendisini Hz. Âdem'le kıyaslaması: C. 5**, 3391- 3392
[286] **40. Hz. Âdem ve Şeytan: C. 5**, 3882- 3912
[287] **186. Derviş- oduncu hikâyesi: C. 12**, 13133- 13166, (13167- 13171)
[288] **228.3. Tavus kuşu ile hakîmin hikâyesi: C. 14**, 16718- 16737; 16754- 16757; (16783- 16790); 16791- 16798; 16820- 16826, (16827- 16850)
[289] **309. Kem gözlerin aşk ve imanına mani oldukları Ebu Talip: C. 16**, 20593- 20599 (20600- 20609)
[290] **328. Geylanlıya edilen dua: C. 17**, 21642- 21644, (21645- 21646)

ölmüştür. Elde ettiği mal mülk ve makam ile bunlara kavuşmasına vesile olan güzelliği, kuyumcunun felâketi olmuştur.

122. metinde kıtlık yaşanan bir dönemde Hz. Muhammed'den Cuma hutbesi dinleyen sahabeler, davul sesi işitince alış verişi ucuza yapabilmek için namazı terk etmiş bunun üzerine Hz. Muhammed onlara "Ticaret davulunun sesi nasıl oldu da sizi Peygamberin huzurundan ayırdı" diyerek sitem etmiştir.

183. metinde Hz. Süleyman'ın ülkesine davet ettiği Belkıs, memleketinden ayrılacağı esnada tahtı dışında her şeyden vazgeçmiştir.

254. metinde emirlerinden birinin atına hayran olan Harzemşah, atın hemen getirilmesini emretmiştir. Bu durum karşısında çok kederlenen emir, Harzemşah'ın atından soğuması için dua etmiş, kabul olunan bu dua vesilesiyle vezirin Harzemşah'a at hakkında söylediği küçümseyici ifadeler onu attan tamamen soğutmuştur.

Dünya malına aldanma konusunun yukarıda değerlendirilen metinlerle benzer şekilde ele alındığı diğer metinler, 120, 207.2, 228, 310, 355.1, 355.2 ve 355.3. metinlerdir.

3. Zulüm

Mevlana, insanların birbirlerine yaptıkları zulümlerden adam dövme, cinayet ve toplu katliam üzerinde durmuştur. 2. metinde güzel cariyeyi bir hastalık olarak değerlendirilen beşeri aşktan kurtarmak isteyen ilahî hekim, cariyenin âşık olduğu kuyumcuyu yaptığı şerbetle önce yavaş yavaş çirkinleştirmiş ardından öldürmüştür.

4 ve 5. metinlerde yer alan Yahudi hükümdarlar, Hristiyanları tamamen yok etmek amacıyla toplu katliamlarda bulunmuşlardır.

259.1. metinde sarhoşken cinayet işleyen bir adama -bu konuda özrü olduğunu dile getirince- ondaki sarhoşluğun da kendi gayret ve iradesiyle meydana geldiği söylenmiştir.[291]

133. metinde Zeyd, ensesine tokat atan adamın çıkan şakırtının elinden mi yoksa Zeyd'in ensesinden mi geldiğini merak eden adama çektiği acıdan dolayı cevap veremeyeceğini belirtmiştir. Buradan hareketle Mevlana, acıyı ancak onu çekenin anlayabileceğini vurgulamak istediği gibi aynı zamanda acı çekilen dönemlerde sorulan sorularda ve alınacak önemli kararlarda objektif olunamayacağını belirtmiştir.[292] 330. metinde doktorun hayatından umut keserek gönlünün her istediğini yapmasını tavsiye ettiği hasta, ırmak kıyısında oturan bir sufinin ensesine tokat atmış, şikâyet edilmek üzere götürüldüğü kadı tokadın bedelinin üç kuruş olduğunu haber verince bir tokat da onun ensesine atarak onlardan verdiği altı kuruşu aralarında paylaşmalarını istemiştir.

341.2. metinde camiye gitmekte olan bir padişaha çavuşlarının yolu açmak için halkı sopayla dövmesi üzerine kanlar içinde kalan bir adam "Görünüp duran, açıkta olan zulme bak, gizlisini ne soruyorsun. Senin hayrın bu zulüm, camiye gidiyorsun, hayrın bu olsa şerrin ne olur, ey azgın" diye haykırmıştır.[293]

4. Kin ve İntikam

İntikam almayı insanın yapıp ettiklerinin asla karşılıksız kalmayacağını vurgulamak amacıyla bir hatırlatma vasıtası olarak kullanan Mevlana, 2. metinde ilahî doktorun hazırladığı şerbetle yavaş yavaş önce güzelliğini, ardından evlendirildiği cariyenin aşkını kaybeden kuyumcu

[291] **259.1. Cinayet işleyen sarhoş (varsayıma dayalı şartlı hikâye): C. 16**, 20267- 20270 (20271)
[292] **133. Zeyd'in ensesine vuran adamın hikâyesi: C.9**, 9082- 9087
[293] **341.2. Camiye giden padişah ve halkı dağıtmak için sopa vuran çavuşları: C. 17**, 22870- 22874, (22875- 22878)

"Bugün bana ise yarın onadır" diyerek intikamını mutlaka alacağını belirtmiş ancak metnin sonunda hayatını kaybetmiştir.

162. metinde suç işleyerek gözden düşen vekilinin Sadr-ı Cihân'a duyduğu aşk, ondaki intikam duygusuna galip gelerek herkesi kendisine hayran bırakmıştır.

195. metinde padişah, hizmet etmeyi bırakarak şehevî şeyler düşünen kölesinin aylığının azaltılmasını, kanaat etmezse de defterdeki adının çizilmesini emretmiştir. Bu durum karşısında çok öfkelenen köle, padişaha –görünüşte- övgülerle dolu bir mektup ve mektubun arka planına gazap, hiddet, kin ve intikam duygularını gizlemiştir. Mektubu okuyan padişah, ahmağa verilebilecek en güzel cevabın susmak olduğunu düşünerek köleye cevap vermemiştir.

Kin ve intikam konusunun dolaylı olarak ele alındığı 227. metinde padişahların güçlü çavuşlarının onların azametinin bir göstergesi olduğu belirtilerek halkı kibir, kin ve benlik davasından vazgeçirme amacına hizmet ettiği vurgulanmıştır.[294]

364. metinde kendi Kabesini ateşe veren Araplara kin güderek onlardan intikam almak üzere yola çıkan Ebrehe'nin Fil Vakası'nda hezimete uğratılması anlatılmıştır.[295] Bu durum karşısında "O, sanıyordu ki ordusu ile Mekke'yi ele geçirecek. Halbuki o Mekke halkına mal, mülk, altın götürüyordu" diyen Mevlana, "Hiçbir şey göründüğü gibi değildir" mesajını vererek "mağlubiyet"in de "aydınlık" ve "zafer"in de görünen ve görünmeyenin arkasındaki hakikatin elinde olduğunu vurgulamıştır.

5. Hırs, Açgözlülük, Görmemişlik ve Nimete Şükretmemek

Kurguladığı 4. metinle insan hırsının nerelere ulaşabileceğini gözler önüne seren Mevlana, Yahudi hükümdarın "hileci" vezirine Hristiyanlar arasına fitne salmak için padişahtan kulağını, elini ve burnunu kestirmesini, dudağını yardırmasını istetmiş bununla da yetinmeyen hileci vezir, metnin sonunda on iki Hristiyan emiri arasına fitne saldıktan sonra intihar etmiştir.

120. metinde peygamberlere şükretme yetilerini gulyabaninin götürdüğünü, verilen nimetlerin bolluğundan usandıklarını, kendilerine ibadetin de günahın da hoş görünmediğini belirten Sebe halkının içinde bulunduğu durum için *"gaflet hastalığı"* ifadesini kullanan Mevlana, günahkâr Sebe halkının çok kalabalık olmakla birlikte aslında üç kişiden ibaret olduğunu belirterek –tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna gitmiş ve- bunlardan uzaktan gören kişinin -halkın ayıbını araştırarak yayan ancak kendi ayıbını görmeyen- *"hırs"*ı temsil ettiğini söylemiştir.

157. metinde Hz. Musa'ya gelerek bütün hayvanların dilini öğrenmek istediğini belirten ve bu konuda hırs gösteren adama sadece tavukların ve köpeklerin dilini anlama yeteneği verilmiştir. Kendi aralarında konuşan tavuk ve köpeğinden sırasıyla atının, katırının ve kölesinin öleceğini öğrenen adam, üçünü de hemen satmış, bir sonraki gün onlardan konuşmalar yoluyla kendisinin öleceğini öğrenenince de feryat ederek Hz. Musa'ya koşmuştur. Adama başa gelen musibetlerin insanı daha büyük felaketlerden korumak için olduğunu belirten Hz. Musa, okun artık yaydan fırladığını belirterek Allah'a sadece onun imanlı ölmesi için dua edebileceğini söylemiştir.[296]

228. metinde tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giden Mevlana, hırsı temsil ettiğini belirttiği kazın, kuru yaş ne bulsa yere gömdüğünü ve yağmacılık hususunda sultana bile güvenmediğini ifade etmiştir.[297]

---

[294] **227. Cebrail'in Hz. Muhammed'e melek suretiyle görünmesi: C. 13**, 16114- 16129; 16143- 16162 (16163- 16213)
[295] **364. Ebrehe ve Fil vakası: C. 18**, (24783), 24784- 24792
[296] **157. Hz. Mûsâ'dan hayvanların dilini öğrenmek isteyen adamın hikâyesi: C. 11**, 0934- 11014, (11015- 11031), 11032- 11046, (11047- 11048), 11049- 11057, (11058- 11063)
[297] **228. Hz. İbrahim'in kestiği kuşlar (dört kuş: kaz, tavus, karga, horoz ve insandaki dört huy): C. 14**, (16243) 16244- 16274

356. metinde susan fakirlere yardımda bulunmayı ilke edinen Sadr-ı Cihan, huzurunda hırsla feryat ederek yalvaran bir fakihe hiçbir yardımda bulunmayacağını söylemiştir. Sadr-ı Cihan'dan altın alabilmek için her yola başvuran fakih, sonunda kendisini öldü göstererek amacına ulaşmıştır.

363. metinde Hz. İsa'yı çarmıha germek için evine giren ancak ona benzetilerek kendisi çarmıha gerilen emirin bütün bunları taç ve taht sahibi olabilmek için yaptığı belirtilmiştir.[298]

264.4. metinde insanın rızık konusunda Allah'a güvenmeyip açgözlülük göstermesine "öküz açlığı" adı verilmiştir.[299]

314. metinde koçu çalınan adam, altın kesesini kuyuya düşürdüğünü iddia eden hırsızın sözlerine aldanarak on koç bedeli elde edebilmek ümidiyle soyunup kuyuya girmiş, bu durumdan istifade eden hırsız, adamın elbiselerini de çalmıştır. Bu metinle hırs ve açgözlülüğün insana kaybettiklerini geri getirmek yerine onu daha büyük zararlara uğrattığı vurgulanmıştır.[300]

324. metinde Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir'in Hz. Bilal'e olan sevgisini ve zaafını bilen efendisi, hırs ve açgözlülük göstererek onu çok pahalıya satmıştır.

2.1. metinde Allah'ın gökten kendilerine sofra göndermesi karşısında "Hani sarımsak, hani mercimek" diye söylenen Hz. Musa ve Hz. İsa'nın kavmi[301] ile 196. metinde sarığı irileşsin ve meclise girdiğinde büyük görünsün diye onu eski elbise parçalarıyla dolduran fakih, "görmemiş" olarak nitelendirilmiştir.[302]

368. metinde Azrail'in annesinin bir gemi kazasında canını aldığı için çok acıdığı Nemrut, Allah'ın lütuf ve ihsanı ile el bebek gül bebek büyütülmüş ancak Hz. İbrahim'le giriştiği mücadele ve iman etmeme konusunda gösterdiği ısrar onu kendisine bahşedilen nimete şükretmekten alıkoymuştur.[303]

2.1, 23, 58, 195, 307 ve 322.[304] metinler, hırs, açgözlülük ve nimete şükretmeme konusunun ele alındığı diğer metinlerdir.

6. Hayvanlara Eziyet Etmek

Mevlana'ya göre eziyet çektirilen hayvanları içinde bulundukları zor durumdan kurtarmak için akıllı kişilere ihtiyaç vardır. 2.2. metinde adamın birinin kuyruğunun altına diken koyduğu eşek, sıçrayıp çifte atarak kendisine daha çok zarar vermiştir. Onun bu durumdan kurtulması için dikeni çıkarabilecek akıllı biri beklenmektedir. Burada Mevlana aklın önemine de vurgu yapmaktadır.

3. metinde kediden kaçarken can havliyle gül yağlarını deviren tûtîye kızan bakkal, başına vurarak onu kel etmiş, tûtî konuşmayı kesince pişman olarak ağlayıp feryat etmeye başlamış ve onu tekrar konuşturabilmek için sadakalar dağıtmıştır.

46. metinde seyahat eden bir dervişin eşeğinin, konakladığı hanın hizmetçisi tarafından akla gelebilecek bütün işkencelere maruz bırakıldığı belirtilmiştir. Metnin sonunda dervişle beraber yola koyulan eşek, gördüğü işkencenin etkisiyle adım başı yere kapaklanmıştır.[305]

---

[298] **363. Hz. İsa'ya benzediği için darağacına çekilen emir: C. 18**, (24775), 24776- 24779, (24780- 24783)
[299] **264.4. Öküzün açlığı: C. 15**, 19016- 19026 (19027- 19030)
[300] **314. Önce koçunu ardından elbiselerini çaldıran adamın hikâyesi: C. 16**, 20870- 20880, (20906)
[301] **2.1. Gökten inen sofralar: C. 1**, 81-88,(89- 93)
[302] **196. Bir fâkihin sarığını çalan hırsızın hikâyesi: C. 12**, 14009- 14023
[303] **368. Azrail'in canını alırken acıdığı kişi: C. 18**, 25209- 25226, 25243- 25267, (25268- 25276)
[304] **322. Harman sahibi ve karınca: C. 17**, 21210- 21216 (21217- 21248), 21905
[305] **46. Sofî ve hizmetçisi: C. 6**, 4144-4146, (4147-4157), 4183- 4235, (4236-4304)

48. metinde padişahın doğanının kaçarak kendisine sığındığı kocakarı, onun daha önce iyi bakılmadığını iddia ederek kanadını kısaltmış, tırnaklarını kesmiş ve yemesi için önüne saman çorbası koymuştur.[306] 207.4. metinde doğanın, bir şey yiyip içmediğini gören kocakarı, öfkeyle sıcak çorbayı başından aşağı boşaltarak doğanı haşlamıştır. Mevlana, bu metinle kaçtığı için pişman olan ve padişahın yanında geçirdiği günlere hasret çeken doğan vasıtasıyla "Altının kıymetini sarraf olan bilir" mesajı vermiştir.

231. metinde torbasında ekmeği olduğu hâlde köpeği açlıktan ölen ve bu yüzden gözyaşı döken Arap -kendisinden işin aslını soran adama- ekmeğin parayla ancak gözyaşının bedava olduğunu söyleyerek kendisini savunmuştur.[307]

7. Hile

İnsanın yapabileceği hilelerin boyutlarını gözler önüne sermek için 4. metni kurgulayan Mevlana, Hristiyanları acımadan öldüren Yahudi padişahın, bu konuda ondan daha hırslı ve zalim olan vezirini gözler önüne serer. Vezir, kendisini Yahudi padişahtan eziyet gören bir Hristiyanmış gibi göstermek için kulağını, burnunu, elini ve dudağını kestirmiş, halkın güvenini kazanarak onlara vaaz vermeye başlamış, hepsini kendisine tabi kıldıktan sonra da onları kendisine daha çok bağlamak için inzivaya çekilmiş ve yalana da başvurarak insanlara inzivaya çekilmesini kendisinden Hz. İsa'nın istediğini belirtmiştir. On iki Hristiyan emirine birbirine tamamen zıt hükümlerin yer aldığı tomarlar bırakarak ve her birine kendisini veliaht tayin ettiğini müjdeleyerek kısa bir süre sonra kendisini öldürmüştür. Burada olumsuzlanan durumlardan biri de kişinin kendi canına kıymasıdır. Vezirin hile yapmaktaki hırsı, onu kendi canından bile vazgeçirecek bir noktaya getirmiştir. Ölümünün ardından on iki emir birbirine girmiş, oluşan fitne atmosferinden sadece İncil'de kendisi hakkında bilgi verilen Hz. Muhammed'e hürmet gösteren Hristiyanlar kurtulabilmiştir. Bu metinde aklın önemi üzerinde de duran Mevlana, din adamlarına koşulsuz bağlanılmaması, aslı sorgulanmadan hiçbir işe kalkışılmaması gerektiğini vurgulamış, kendisine sunulanları sorgulamadan koşulsuz kabul eden cahil insanları kandırmanın, eğitimli insanları kandırmaktan daha kolay olduğunu belirtmiştir.

90. metinde münafıkların bir ibadethane gibi göstererek Hz. Muhammed'i davet ettikleri – aslında bir fitne yuvası olduğu belirtilen- Mescid-i Dırar'ın yaptırılma nedeni sahabelere rüyalarında gösterilerek hileleri açığa çıkarılmıştır.[308]

264. metinde bir tilkinin, aslana yem etmek üzere hile ile kandırdığı eşek, daha önce bir fille boğuştuğu için yorgun düşen aslanın kendisine hiçbir şey yapamaması sonucu kurtulmuş ancak bu kurtuluş, eşeğin tilkinin hilesine ikinci kez düşmesine engel olamamıştır.[309]

355.3. metinde kurduğu tuzakla bir kuzgunu yakalayan tilkiden hareketle Mevlana, "Hayvanların yüz binlerce hilesi olursa en büyük, en kurnaz mahlûk olan insanın hilesi nasıl olur?" diye sorarak insanları tedbirli olmaya davet etmiştir.

359. metin de hile konusunun ele alındığı metinlerden biridir.

8. Cehalet

4. metinde Yahudi vezirin hilelerine aldanan Hristiyanların cahil insanlar olduğunu belirten Mevlana, eğitimsiz insanları kandırmanın daha kolay olduğunu vurgulamıştır.

[306] **48. Padişah ve doğanı: C. 6**, 4305- 4356
[307] **231. Köpeği açlıktan ölen Arap'ın hikâyesi: C. 14**, 16663- 16675, (16676- 16682)
[308] **90. Münafıklar ve Mescid-i Dırar hikâyesi: C. 8**, 6769- 6780, (6781- 6789), 6790- 6850, 6953- 6961
[309] **264. Çiftçi ve eşeğinin hikâyesi: C. 15**, 18487- 18499 (18500- 18511); 18512- 18521; 18543- 18561; 18580- 18600; 18616-18617; 18628- 18629 (18630- 18644); 18655- 18657; 18677- 18679; 18698; 18724- 18827; 18978- 18989 (18990- 18994); 19031- 19038 (19039- 19047)

Tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek bilgiyi ışık, bilgisizliği karanlık olarak değerlendirdiği 51. metinde Mevlana, karanlık bir ahıra bağlanan sığırı bir aslana yedirerek onun yerine geçirmiştir. Bilgi ışığı olmadığı için varlık ve eşyayı hakiki mahiyetiyle algılayamayan sığır sahibi, sığırını yiyerek yerine geçen aslanı fark edememiştir.[310]

333. metinde aklı babaya, nefsi de cahil bir anneye benzeten Mevlana, insanlığa "Kendine gel, bu anadan kaç, merhameti kendinin olsun. Babanın sillesi, onun helvasından daha tatlıdır" mesajı vermiştir.[311]

9. Yalan Söylemek

4. metinde Hristiyanları hileyle birbirine düşüren Yahudi vezir, bütün Hristiyanları kendisinde bağladıktan sonra halvete çekilerek herkesi kendisine hasret bırakmış, Hristiyanlar kendisini tekrar vaaz etmeye çağırınca da halvette kalmasını kendisinden Hz. İsa'nın istediğini belirterek yalan söylemiştir. Bu metinde yalan, cahil insanları hassas oldukları noktalardan yakalama vasıtası olarak kullanılmıştır.

Kuşların Hz. Süleyman'a hünerlerini sayıp döktüğü 9. metinde karganın Hüthüt'e – yüksekte uçarken yerin derinliklerindeki suyu görebilme yeteneğinin doğru olmadığını söyleyerek- iftira atması üzerine Hz. Süleyman, yalan söylemenin Hüthüt'e hiç yakışmadığını belirtmiştir. Bu metinde aralarında güven mekanizması işleyen Hz. Süleyman ve Hüthüt, biri diğerine yalan söylemeyerek, diğeri de öbürüne yalanı yakıştırmayarak iftiranın bu mekanizmayı bozmasından korunmuşlardır.

127. metinde sakalını bıyığını kuyruk parçasıyla yağlayarak halkı aldatan adamın yalanı midesinin ettiği dua, kuyruk parçasını kapıp kaçan kedi ve olanlara dayanamayarak her şeyi itiraf eden oğul vasıtasıyla açığa çıkarılmıştır.

178. metinde evde âşığıyla beraber olan kadın, hiç beklemediği bir zamanda eve gelen kocasına yakalanınca âşığını kadın kılığına sokarak kızlarına görücü geldiğini söylemiştir.[312]

199. metinde doğru söyleyenlerin karşısındaki kişinin kalbine yüzlerce hayat işareti verdiği, yalan söyleyenin ise her hâlinin bu duruma şahitlik ederek sırrını ele verdiği belirtilmiştir.[313]

264. metinde bir eşeği hileyle ikinci kez kandırarak aslana yem etmek isteyen tilki, -onu ilk kandırma teşebbüsünde- vadide gördüğü aslanın bir tılsım ve hayâl olduğunu belirterek yalan söylemiştir.

315. metinde uyuyakaldığı için kervanı soyan hırsızları fark etmeyen bekçi, bir savunma mekanizması olarak yalana başvurmuş, kervandakilere hırsızların çok kalabalık olduğunu ve kendisini öldürmekle tehdit ettiklerini söylemiştir.

343.3. metinde Hz. Yakup'un gönlü Hz. Yusuf'u kıra gezmeye götürmek istediklerini söyleyen oğullarının yalan söylediklerini hissetmiş ancak Levh-i Mahfuz'da takdir edilen kaza ve kaderin tecelli etmesine engel olamamıştır. Bu metinde gönül, sözün doğruluk derecesini hissedebilen bir mekanizma olarak işlenmiştir.

Buradan hareketle Mevlana'nın yalanı metin kişilerinin eğitimsiz insanları aldatmak amacıyla başvurdukları bir vasıta zaman zaman da bir savunma mekanizması olarak kullanmıştır sonucuna ulaşılabilir.

[310] **51. Köylünün sığır zannettiği arslan: C. 6**, 4482- 4486, (4487-4491)
[311] **333. Cahil anne ve okuldan bıkan çocuğu: C. 17**, 21836- 21841 (21842- 21854)
[312] **178. Karısını yabancı biriyle bulan sûfînin hikâyesi: C. 12**, 12621- 12627, (12628), 12634- 12671, (12672- 12675)
[313] **199. Yalancı meddâhın hikâyesi: C. 12**, 14164- 14201, (14202- 14217)

10. İntihar Etmek

Tahkiyeye dayalı metinler vasıtasıyla sakınılması gerektiği vurgulanan durumlardan biri de intihar etmektir. 4. metinde içindeki hırs ateşinin ve yapabileceği hilenin haddi hesabı olmayan vezir, Hristiyanlar arasına fitne tohumları ektikten sonra intihar etmekten de geri durmamıştır.

301. metinde Cebrail'in uzun süre görünmediği durumlarda kendini Hira dağından atmaya teşebbüs eden Hz. Muhammed, her defasında Cebrail tarafından kurtarılarak kendisine "Kendini atma, önünde kavuşacağın devletler, ilâhî lütuflar var" denilmiştir.[314]

11. Öfke/ Gazap

62.1. metinde kendisine "dile benden ne dilersen" diyen bir padişaha "bu tekliften utanmıyor musun?" diye soran bir şeyh, kendisinin hâkim olduğu iki hakir kölesi olduğunu belirtmiştir: gazap ve şehvet. Bu metinle kişinin gazap ve şehvet anında kendisine hâkim olmasının, dünya saltanatına hâkim olmasından üstün olduğu gösterilmiştir.[315] 4.1. metnin sonunda da Mevlana, "İnsan meyl [şehvet] ve gazap dolayısıyla şaşı olur, biri iki görür" mesajını vermiştir.

12. Şehvet

195. metinde şehveti diri, aklı ölü olan köle, padişah tarafından hizmetten uzaklaştırılmış ve ahmaklık hastalığı padişaha bulaşmasın diye yazdığı mektuba cevap verilmemiştir.

228. metinde tecride dayalı bir somutlaştırmaya başvuran Mevlana, şehveti horozla temsil etmiştir.

248. metinde halayığının kendisini erkek eşekle tatmin ettiğine şahit olan bir hanım, onu uzak bir yere göndererek eşekle cinsel ilişkiye girmeye teşebbüs etmiş ancak araya –halayığın yaptığı gibi- kabak koymayı ihmal ettiği için iç organları dışarı fırlayarak can vermiştir. Bu metinde şehvet, insan için utanç ve felaket vesilesi olarak gösterilmiştir.[316]

307. metinde başkalarının eşlerini elinden alan padişahın, âşık olduğu cariyenin onu getirtmek üzere gönderdiği kumandanla birlikte olması ve cinsel anlamda onu kendisine tercih etmesi sonucu cariyeyi –ondan pek hoşlanmadığını gerekçe göstererek- komutana vermiştir.

325.2. metinde insandaki nefis atının kuyruğunun şehvet olduğu belirtilerek hâkimi olabilmek için onu mânâ tarafına çevirmek gerektiği vurgulanmıştır.[317]

327. metinde doksan yaşında olduğu hâlde koca hırsı dinmeyen "ucube" kadın için "İhtiyarlıktaki hırs, Yahudilerde bile olmasın, Allah'ın bu hırsı verdiği kişi ne kötü, talihsiz kişidir" yorumunda bulunulmuştur.[318]

358. metinde içkinin, insanın aklını başından alarak şehvet anında kendisine hâkim olmasına engel olduğu vurgulanmıştır.

178. metinde kocasını kendi evinde bir ayakkabıcı ile aldatan kadın, kocasının ummadığı bir anda eve gelmesi üzerine yakalanmış ancak âşığını kadın kılığına sokarak –ve kızına görücü geldiğini söyleyip yalana başvurarak- işin içinden sıyrılmıştır. Buradan hareketle Mevlana, zinanın kendisiyle birlikte başka günahları da davet ettiğini vurgulamış metinde ayrıca Allah'ın bir kez

[314] **301. Hz. Muhammed'in Cebrail'in uzun süre görünmemesine üzülmesi: C. 16**, 19696- 19709
[315] **62.1. Şah ile şeyh fıkrası: C. 7**, 5419- 5422, (5423- 5426)
[316] **248. Hanımının eşeğiyle nefsini körleten cariyenin hikâyesi: C. 15**, 17494- 17525 (17526- 17542); 17543- 17550; (17551- 17563); 17564- 17566 (17567- 17577); 17578- 17583 (17584- 17590)
[317] **325.2. Bir beyden at isteyen adamın hikâyesi: C.17**, 21522- 21524, (21525- 21534)
[318] **327. Yüzünün kıllarını yolup allık süren ucubenin hikâyesi: C. 17**, 21627- 21632, (21633- 21641), 21647- 21654, 21673- 21697

işlenen günahları örttüğünü belirterek günahların açığa çıkarılma nedeninin kişinin onda ısrar etmesi olduğunu göstermiştir.

222. metinde kocasının gözü önünde âşığı ile beraber olmak isteyen kadın, kocasını bir "armut ağacı"nın gerçeği olduğundan farklı gösterdiğine inandırarak isteğine kavuşmuştur. Metnin sonunda tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek "armut ağacı"nın kişinin varlık ve eşyanın hakikatini görmesine engel olan "varlık ve benlik" vehmi olduğunu belirten Mevlana, insana o ağaçtan tamamen indikten sonra bir kez daha çıkmasını tavsiye etmiş ve Allah'ın iradesiyle o ağacın mahiyetinin değiştirildiğini vurgulamıştır. Mevlana'ya göre kişinin iradesini ele geçirerek şehvet anında kendisine hâkim olabilmesine engel olan ondaki varlık ve benlik vehmidir. Kişi kendi varlık ve benliğinden arınıp Allah'ta yok olduktan sonra mahiyet değiştiren varlık ve benlik ağacıyla varlık ve eşyayı eskisinden farklı yorumlayacaktır.

262. metinde zinayı, kadın kılığına girip hamamda tellaklık eden Nasuh vasıtasıyla ele alan Mevlana, hamamda kaybolan bir mücevher vasıtasıyla ona aşkın derecede bir korku yaşatmış ve bu korkunun etkisiyle de bir daha dönmemek üzere tövbe ettirmiştir. Bu metin vasıtasıyla da Allah'ın ilk kez işlenen günahları sakladığı ancak günahta ısrar etme ve tövbeyi defalarca bozmanın saklanan günahların açığa çıkarılmasına yol açtığı vurgulanmıştır.[319]

365. metinde karısının güzelliğini –cinsel temas olmaksızın- erkekleri avlamak ve para kazanmak amacıyla kullanan Cûhî, bir kez tuzağa düşürüp yüz dinar elde ettiği kadıyı ikinci kez kandırmayı başaramamıştır.

Mevlana, 96, 268 ve 334.[320] metinlerde çocuk istismarı ve eşcinselliğin olumsuz yönleri üzerinde durmuştur.

13. Boş İşler Peşinde Koşmak

İnsanın boş işler peşinde koşarak ömrünü harcamaması gerektiğini belirten Mevlana, bu amaçla kurguladığı 4.4. metinde uçan kuşun gölgesini avlamak için ok torbasını boşaltan "budala"nın ömrünün heder olduğunu vurgulamıştır.[321]

110. metinde padişahın ölümsüzlük ağacını bulması için Hindistan'a gönderdiği memur, eli boş bir şekilde oradan ayrılmadan önce bir şeyhe uğramıştır. Ona ölümsüzlük ağacının basit bir ağaç olmayıp âlim kişilerin vücudunda bulunduğunu söyleyen şeyh, boş işler peşinde koşmaması gerektiğini hatırlatmıştır.

170. metinde adamların hep beraber çaldıkları ıslıktan korkan taya annesi, dünya kurulalı beri böyle boş işlerle uğraşmak isteyen kişilerin var olduğunu, onların kendi sakallarını yolma vaktinin çok yakın olduğunu belirterek ondan işine bakarak suyunu içmesini istemiştir.[322]

313.2. metinde tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna başvuran Mevlana, boş işler peşinde koşan insanları oyuna dalarak elbiseleriyle ayakkabılarını çaldıran bir çocuğa benzetmiştir.[323]

323. metinde sahur vakti boş bir sarayın önünde davul çalan adamı zamanını boşa harcamaması konusunda uyaran adam, ondan "Allah nuru ile nurlanan kişi, dostun evini boş görmez, dopdolu görür. Adamlarla dolu, içi kalabalık nice saraylar vardır ki işin sonunu görenlerin

[319] **262. Zahidin kıskanç karısı ve cariyesi: C. 15**, 18324- 18340 (18341- 18357); 18358- 18365 (18366- 18386)
[320] **334. Yolu kapatan kadınlar: C. 17**, 22132- 22143
[321] **4.4. Uçan kuşun gölgesini avlamak için koşan budalanın hikâyesi: C. 1**, 416- 420
[322] **170. Seyislerin ıslık çalmalarından ürken tayın hikâyesi: C. 11**, 11944- 11953, (11954- 11971)
[323] **313.2. Oyuna dalıp elbiselerini çaldıran çocuk: C. 16**, 20856- 20859, (20906)

gözlerine bomboş görünür" cevabını almış ve Mevlana, bu metinle -tahkiyeye dayalı hemen bütün metinlerin arkasına gizlenmiş olan- "Hiçbir şey, göründüğü gibi değildir" mesajını vermiştir.[324]

Boş işler peşinde koşulmaması gerektiğini vurgulayan diğer metinler, 337 ve 360. metinlerdir.[325]

14. Allah'ı İnkâr ve Şirk

İman ve küfür ayırımında anasır-ı erbaadan ateşin "hakem" tayin edildiği 5. metinde Yahudi hükümdarın ateşe attığı çocuk, hükümdarın puta tapmaya zorladığı annesini imanından ötürü kendisine Allah tarafından lütfedilen nimet sofrasına davet etmiştir. Annenin ve halkın kendisini tek tek ateşe attığını gören Yahudi hükümdar, ateşten bu durumun arkasındaki hakikati öğrendiği hâlde küfürde ısrar etmeye devam etmiş ve metnin sonunda alevlerin yükselmesiyle yanarak kül olmuştur.

Allah'ı inkâr ve O'na şirk koşma, 120. metinde "gaflet hastalığı" na tutulan Sebe ahalisi, 131. metinde Hz. Nuh'un bütün çabalarına rağmen iman etmeyen –metnin sonunda onunla birlikte kendisini de Allah'a feda edebileceğini itiraf ettiği- oğlu Kenan[326] ve 70. metinde Hz. Musa'nın mucizelerini görmüş olmasına rağmen eliyle yaptığı buzağıya tapan Samiri vasıtasıyla işlenmiştir.[327]

15. Önyargı

Hiç kimseyi küçümsememek ve hiç kimseye ön yargıyla yaklaşmamak gerektiğini vurgulayan Mevlana, kurguladığı 14. metinde gaybdan duyduğu ses vasıtasıyla kendisine mezarlıkta Allah'ın has ve muhterem bir kulu olduğu söylenerek ona yedi yüz altın götürmesi istenilen Hz. Ömer, mezarlığa vardığında kastedilenin ihtiyar bir çalgıcı olamayacağını düşünerek önyargıya kapılmış, bu yüzden mezarlığın etrafını defalarca dolaşmış ve orada ihtiyar çalgıcıdan başka kimse olmadığını görünce kastedilen has kulun o olduğuna karar vermiştir.

66. metinde Allah'a "Sen neredesin ki hizmetinde bulunayım, çarığını dikeyim, başını tarayayım, elbiseni yıkayayım, bitlerini öldüreyim, önüne süt getireyim, elini öpüp ayağını ovayım, uyku zamanı yatacağın yeri süpüreyim" diye yalvaran bir çobana rastlayan Hz. Musa, önyargıyla ondan bu küfrü bırakarak kendine gelmesini istemiştir. Bunun üzerine Allah'tan kendisine "kulumuzu bizden ayırdın, onu mazur gör" şeklinde âyet gelince durumu müjdelemek için çobana koşmuş ve ondan içinde bulunduğu durumun eskisinden kat kat üstün olduğunu öğrenmiştir. Bu metinle Mevlana, Allah katında şeklî ibadetlerden ziyade gönülde hissedilen samimiyetin makbul olduğunu vurgulamıştır.[328]

16. Yöneticiye İsyan

17. metinde padişaha isyan ederek malını âsîlere dağıtan kölenin bu tavrının padişahla arasının açılmasından ve yüzünün kara olmasından başka bir işe yaramayacağı belirtilmiştir. Buradan hareketle 'Mevlana, yöneticilere isyan edilerek yapılan iyiliklerin kişinin yararına değil zararına olacağını vurgulamıştır' sonucuna ulaşılabilir. Metinde mal ve mülk dağıtılan kişilerin yardıma muhtaç kişiler değil, "âsîler" olması

[324] **323. Bir davulcunun boş bir sarayın önünde gece yarısı davul çalması: C. 17**, 21250- 21291
[325] **337. Çalışmadan rızık dileyen fakirin hikâyesi: C. 17**, 22239- 22248, (22249- 22312), 22313- 22382, (22383- 22448), (22640- 22661), (22662- 22692); 22693- 22751, (22752- 22780); **360. Rüyasında define gösterilen adamın hikâyesi: C. 18**, 24615- 24621, (24622- 24625), 24647- 24689, (24690- 24720), 24721- 24750, (24751-24793), 24794
[326] **131. Hz. Nûh ve oğlunun hikâyesi: C. 9**, 9009- 9063
[327] **70. Hz. Mûsâ ve Sâmiri'nin hikâyesi: C. 7**, 5983- 6010
[328] **66. Hz. Mûsâ ve çobanın hikâyesi: C. 7**, 5669- 5744, (5745- 5765), 5766- 5772, (5773- 5826); **C. 16**, 19481- 19485; **C. 17**, 21495- 21497

dikkat çekicidir. Bu durum "yöneticiden izinsiz yardımda bulunma" durumunu, "yöneticiden habersiz ona isyan edenlere destek olma" durumuna dönüştürmüştür.[329]

18. Bencillik

24. metnin başlangıcında Allah'tan kendisine lütfettiği saltanatı başkasına vermemesini isteyen Hz. Süleyman, hükümdarlığın zorluklarıyla karşılaşıp müteessir olunca dünyadaki bütün hükümdarlara acımış ve Allah'ın saltanat nasip ettiği kemâl sahibi hükümdarları kendisiyle bir görmüştür. Bu metin vasıtasıyla Mevlana, insanın sahip olduğu makam ve mevkiyi ona layık olan kemal sahipleri için de dilemesini arzu etmiştir.

242. metinde Hz. Âdem'in cennetten kovulma gerekçesi olarak "Cürmü şudur: İğreti süs takındığı hâlde bu elbiseler ve süsler benimdir diye davaya kalkıştı" açıklamasında bulunan Mevlana, benlik davası gütmenin bir peygamberin bile başına nelere getireceğini ortaya koyarak insanlığı Allah'ta fani olmaya davet etmiştir.[330]

251. metinde aynanın arkasında gizlenen bir adam vasıtasıyla konuşmayı öğrenen papağan, öğreticisinin aynada gördüğü hemcinsi olduğunu farz etmektedir. Kendisine öğretilen sözün manasından ve sırrından da habersiz olduğu belirtilen papağanın durumu, noksanlarla dolu olan müridin velinin beden aynasında kendisini görmesine ve bunun ardından da kendisinden başka bir şey görmemesine benzetilmiş ve onun söz söylenirken ve olaylar meydana gelirken aynanın ardındaki akl-ı küllü göremediği vurgulanmıştır.[331]

19. Emanete İhanet

52. metinde seyahat eden bir sufi, konaklamak üzere geldiği tekkede eşeğini ahıra bağlayarak dervişlere emanet etmiştir. Sufinin eşeğini satarak parasıyla mum ve yiyecek satın alan dervişler o gece bir eğlence düzenlemişler ve bu eğlencede sabaha kadar "eşek gitti, eşek gitti" şarkısını söyleyerek el ayak çırpıp raks etmişlerdir. Ertesi gün kendisine eşeğini soran sufiye "eşek gitti" şarkısını hatırlatan sufi vasıtasıyla Mevlana insanlığa kişinin içinde bulunduğu durumun farkında olması gerektiğini vurgulamıştır.[332]

20. Gıybet ve İftira

56. metinde bir padişah satın aldığı –biri zekiliği, diğeri ağız kokusuyla öne çıkan- iki köleyi imtihan etmek istemiş, bunun için zeki bulduğu köleyi hamama göndererek –ağzı kokan- diğer köleye arkadaşının kendisi hakkında olumsuz şeyler söylediğini belirtmiştir. Padişah, ağzı kokan kölenin, arkadaşının kendisinde göremediği kusurları fark etmesinden duyduğu memnuniyeti ve arkadaşının vefa ve sadakatine yemin edebileceğini belirtmesinin ardından diğer köleyi de aynı şekilde imtihan etmiştir. Bu imtihanda zeki köle arkadaşının aksine ağzı kokan köleyi padişaha kötülemiştir. Bunun üzerine padişah "senin ruhun kokmuş, onun ağzı kokuyor" diyerek ona arkadaşının amir olacağını kendisinin onun emrinde çalışan bir memur olacağını söylemiştir. Bu metin vasıtasıyla Mevlana, dış görünüşteki güzelliğin gelip geçici olduğunu, asıl önemli olanın huy güzelliği olduğunu vurgulamıştır.[333]

101. metinde içki içme iftirası atılan bir şeyh, müridi tarafından meyhanede yakalanmış ancak onun hürmetine hem kadehindeki hem de küplerdeki şarap Allah'ın lütuf ve ihsanıyla bala

[329] **18. Efendisine isyan edip onun malını dağıtan köle: C.4**, 2236-2237
[330] **242. Hz. Âdem'in güzelliği: C. 14**, 17137- 17190
[331] **251. Papağan ve ayna hikâyesi: C. 15**, 17591- 17597 (17598- 17605)
[332] **52. Sufiler ve misafirleri: C. 6**, 4493- 4542, (4543- 4561)
[333] **56. Padişahın imtihan ettiği kölelerin hikâyesi: C. 6**, 4816-4825, (4826-4835), 4836- 4985, (4986- 5015)

dönüştürülmüştür. Bu metinle Mevlana, Allah dostlarının haramı helale dönüştürdüklerini ve benzer şekilde insanların ruhlarını da kötülüklerden arındırdıklarını vurgulamıştır.

105. metinde gemi yolculuğu yapan parasız bir adam, gemide kaybolan altın torbasını çaldığı iddia edilerek iftiraya uğramış ve kırık bir kalple gerçeği ortaya çıkarması için Allah'a yalvarmıştır. Bunun üzerine ağzında inci bulunan yüz binlerce balık denizden başını çıkarmış, incilerden birkaç tanesini gemiye atan adam, sıçrayarak havada asılı duran sandalyeye oturmuş ve gemidekilere "Haydi gidin, gemi sizin, Hak benim olsun ve yoksul bir hırsız sizinle bir arada bulunmasın. Acaba bu ayrılıktan kim zarar görecektir? Ben Allah'a yakın ve halka uzak olmakla hoşum" diyerek bu nimeti kendisine nasip edenin "suçsuz bir fakire iftira atılmasının Allah'ı incitmesi" olduğunu belirtmiştir.[334]

214.1. metinde Allah, Hz. Meryem'i iftiradan kurtarmak için Hz. İsa'ya beşikte yatan bir bebekken zinadan ve fesattan doğmadığını söyletmiştir.[335]

Gıybet ve iftira konusunun benzer şekilde işlendiği diğer metinler, 259 ve 338. metinlerdir.

21. Kıskançlık

9. metinde Hüthüt'e yalancılık iftirasında bulunan karga ile işlenen kıskançlık, metnin sonunda Hüthüt'ün derinlerdeki su kaynağını göremeyişinin de Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğini dile getirmesiyle kapatılmıştır.

57. metinde padişahın has kulunu gösterdiği lütuf ve keremlerle diğer kölelerden üstün tutması üzerine bir araya gelen kölelerin has kul için hileler düşünmeye başlamaları üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle Mevlana, çok sevilen kişilere gösterilen aşırı ilginin başkalarının kıskançlık oklarının ona doğrultulmasına yol açacağını vurgulamıştır.[336]

259. metinde Gazneli Mahmut'un kölesi Ayaz'ı kıskanarak odasında hazine sakladığını iddia ederek iftira atan beyler, gerçeğin açığa çıkması üzerine ondan özür dilemeye mecbur kalmışlardır. Yaptığı "mücevherin değeri" ve "kervan sorgulama" imtihanlarının sonunda emirlerine Ayaz'ın neden üstün olduğunu gösteren Sultan Mahmut, "Şu hayat mücadelesinde insan, başarıya ulaşmamış, zarar etmiş, bir şey elde edememişse bu hâl onun gereği gibi çalışmamasından ileri gelmiştir" diyerek Ayaz'ın gözünde kıymetli oluşunu gerekçelendirmiştir.

22. Taklitçilik

Mevlana, 91. Metinde iman ehli kişileri bir müddet taklit etmenin (mukallitliğin) hakiki imana (muhakkıklığa) ulaşma yollarından biri olduğunu vurgularken[337] 247. metinde şeyhi ağladığı için ağlayan müridin hâlini "münkirlik" olarak değerlendirmiştir.[338] 264. metinde tilkiyle üç defa münakaşaya girişen eşeğin, taklitçi (mukallit) olduğu için tilkinin hilesine kapıldığı belirtilerek içinde bulunduğu durum "Yemek hırsı onu öyle aldattı ki, beş yüz delili varken yine de tilkiye alt oldu" cümlesiyle özetlenmiştir.

23. Hırsızlık

Metin kişisi olarak hırsızlara geniş yer veren Mevlana, 44. metinde bir hırsızın çaldığı yılan tarafından inletile inletile öldürülmesi üzerinde durmuş, bu durumu gören yılancı da yılanını ve hırsızını bulmak için ettiği duaların reddedilmesine şükretmiştir. Mesnevîsinde adalet terazisinin bu dünyada da öte âlemde de şaşmayacağını ve insan için neyin hayır neyin şer olduğunu bilenin

[334] **105. Gemide iftiraya uğrayan dervişin hikâyesi: C. 8**, (7411), 7412- 7437
[335] **214.1. Hz. Îsâ'nın annesini iftiradan kurtarmak için konuşması: C.13**, 15427-15428
[336] **57. Padişah ve has kulunun hikâyesi: C. 6**, 5016- 5020, (5021-5095); **C. 7**, 5514- 5553
[337] **91. Devesini kaybeden adamın hikâyesi: C. 8**, 6851- 6862, (6910- 6952)
[338] **247. Ağlayan şeyh ve müridinin hikâyesi: C. 15**, 17432- 17493

Allah olduğunu belirten Mevlana, bu metinle hırsızlığın olası akıbetlerinden birini gözler önüne sererek insanlara hırsızlıktan uzak durmaları gerektiğini söylemiştir.[339]

88. metinde tecride dayalı bir somutlaştırmaya başvuran Mevlana, evine giren hırsızı tam yakalayacakken araya giren bir başka hırsız -kendisine yardım etmek amacıyla gösterdiği ifade edilen ayak izi- yüzünden elinden kaçıran adamın durumunu tecellilerinden Allah'a ulaşmak üzereyken yanlış yönlendirilme sonucu alıkonulan kişilerin durumuna benzetmiştir. Buradan hareketle Mevlana, insanların kendilerini Allah'a ulaşmaktan alıkoyacak her şeyden uzak durmaları gerektiğini, tecellilerin asıl işlevinin kişiyi Allah'a ulaştırmak olduğunu vurgulamıştır.

91.1. metinde gizlice bir eve giren hırsızın soyduğu evin kendi evi olduğunu fark ettiğini belirten Mevlana, herkes ne yaparsa kendine yapar mesajını vermiştir.[340]

173. metinde ev sahibine kızan adam, onun altınlarını çalarken vali ve adamlarına yakalanmıştır. Bu metinle Mevlana, öfkeyle kalkanın zararla oturacağını belirterek Allah'ın adalet terazinin bu dünyada da şaşmayacağını vurgulamıştır.[341] 235. metinde bir eve kumaş çalmak için giren –ve bu esnada zihni sadece evdeki eşya ve kapının kilidiyle meşgul olan- hırsızın peşine kumaş sahiplerinin ve zabıtanın düştüğünü belirten Mevlana, onun olan bitenlerden gafil olduğunu vurgulamıştır.[342]

178.1. metinde yakaladığı hırsızı cellada veren Hz. Ömer, hırsızın bu suçu ilk defa işlediğini belirtip kendisinden af dilemesi üzerine, adamın söylediğini doğrulayarak Allah'ın böyle yapmakla lütfunun müjdeleyici kahrının da korkutucu olmasını dilediğini belirtmiştir.

185. metinde bir attar, dükkânına şeker almaya gelen ve kil yemeye düşkün olan adamın -aynı paraya ona daha az şeker satabilmek için- terazinin kefesine şeker tartmak amacıyla koyduğu kilden yemesine göz yummuştur. Bu metinde iki yönlü işleyen bir hırsızlık mekanizması vardır. Bir taraftan kil yemeye düşkün adam, attarın teraziye koyduğu kili çalarken diğer taraftan onun bu davranışına göz yuman adam bu vesileyle ona alması gerekenden daha az şeker tartarak adamın şekerini çalmıştır. Kil yiyen adam ona düşkün olduğu için memnun, şekeri eksik tartıldığı için mağdur; attar ise tartıda kullandığı kili çalındığı için mağdur, adama eksik şeker tarttığı için memnundur. Metinde herkes ne yaparsa kendine yapar düşüncesi saklıdır.[343]

196. metinde gösteriş meraklısı bir fakih, sarığını eski elbise parçalarıyla doldurarak büyük göstermiş ve dış kısmını süslemiştir. Medreseye giderken ıssız bir yolda sarığını hırsıza kaptıran fakih, ona sarığı çözüp öyle götürmesini söyleyerek helal etmiş ve -sarığı yere vurarak onu işinden alıkoyduğu için kendisine kızan- hırsıza "Evet hile ettim, fakat nasihat yoluyla da sarığı çöz, öyle götür dedim" cevabını vermiştir. Bu metinle gösteriş meraklılığının hırsızlara davetiye çıkardığı vurgulanmıştır.

330.1. metinde bir Türk, büyük konuşarak kendisinden hiçbir terzinin kumaş çalamayacağını iddia etmiş ve bunu ispatlamak için gittiği terzinin tatlı diline, masal ve hikâyelerine aldanarak yaptığı kumaş hırsızlıklarını fark edememiştir. Bu metinle Mevlana, kişinin büyük konuşmaması gerektiğini ve işinde usta hırsızların –kendisini imtihan etmek amacıyla bilinçli olarak gelmiş- insanların gözü önünde bile hırsızlık yapabileceğini vurgulamıştır.

[339] **44. Yılancı ve hırsız hikâyesi: C. 6**, 4123- 4128
[340] **91.1. Kendi evini soyan hırsız: C. 8**, 6947
[341] **173. Efendisinin parasını çalan hırsızın hikâyesi: C. 11**, 12211- 12214
[342] **235. Hırsız ve zabıta: C. 14**, 16896- 16898
[343] **185.Attar ile kil yiyen müşterisinin hikâyesi: C. 12**, 13080- 13098

93. metinde Oğuz Türklerinin gerçekleştirdiği köy basma ve yağmacılık da hırsızlık kapsamında değerlendirilmiştir.[344]

Hırsızlığın ele alındığı diğer metinler, 235, 277, 312 ve 344. metinlerdir.

24. Başkalarında Kusur Arama

92. metinde namazdayken dört Hintliden ilkinin ezanın okunup okunmadığını sorması üzerine diğerleri birbirlerine sırayla namazlarının bozulduğunu söylemiş ve böylelikle Hintlilerin hepsinin namazı bozulmuştur. Buradan hareketle Mevlana, kişinin başkalarında ancak kendi kusurlarını görebileceğini vurgulamıştır.[345]

116. metinde ahali, Hz. Bilal'in ezan okurken "Hayye" yerine "Heyye" demesini Hz. Muhammed'e şikâyet ederek O'ndan yeni bir müezzin tayin etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Bilal'in yanlış telaffuz ettiği bir "Heyye"nin Allah katında yüz "Hayye"den hayırlı olduğunu vurgulayarak yapılan amellerde önemli olanın samimiyet ve niyet olduğunu vurgulamıştır.[346]

120. metinde Sebe halkının çok kalabalık olmakla birlikte üç kişiden oluştuğunu söyleyen Mevlana, tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek "gözü kör olduğu hâlde uzağı çok iyi görebilen kişi" ile "halkın ayıbını araştırarak yayan ancak kendi ayıbını görmeyen kişileri" kastettiğini söylemiştir.

25. Şikâyet

94. metinde doktor, kendisine bütün şikâyetlerinin ihtiyarlıktan kaynaklandığını söylediği için hiddetlenen hastasına hiddetlenmenin de ihtiyarlıktan kaynaklandığını belirtmiştir. Bunun üzerine Mevlana, hiçbir şeyden şikâyet etmemenin Allah âşıklarına has olduğunu belirtmiştir.[347]

265. metinde Arap atlarının bakım şartları ile kendi içinde bulunduğu durumu mukayese ederek şikâyetlerde bulunan bir oduncu eşeği, savaş çıkınca bütün Arap atlarının kemer takılarak meydanlara sürüldüğünü ve savaştan dönen atların bitkin bir hâlde yığıldıklarını görünce hâline şükretmiştir.[348]

290 ve 335.[349] metinler vasıtasıyla Mevlana, kişinin Allah'tan şikâyetçi olmadan önce kendi vefa, sadakat ve kulluğunu gözden geçirmesi gerektiğini, hayatın zevklerini, heva ve hevesi terk etmenin acı olduğunu ancak bunlara katlanmanın Allah'tan uzak kalmanın acılığından iyi olduğunu vurgulamıştır.

26. Çok Konuşmak, Çok Yemek ve Çok Uyumak

106. metinde arkadaşlarını şeyhe şikâyet etmeye gelen dervişler onun üç ağır huyu olduğunu söylemişlerdir: gevezelik, çok yemek, çok uyumak. Şikâyetçi olunan müride "İşlerin hayırlısı ortasıdır" hadisini hatırlatan şeyh, ona davranışlarında orta yolu tavsiye etmiştir. Bunun üzerine söz hakkı kendisine geçen derviş, "orta yol" algısının kişiden kişiye değiştiğini belirtmiştir.

106.1. metinde bir şeyh, çok yemek yediği hususundaki suizannı def etmek için bir leğene kusmuş ve leğen inci ile dolmuştur.[350]

[344] **93. Korku salmak için adam öldüren Oğuz Türklerinin hikâyesi: C.8**, 6981- 6989, (6990- 6993)
[345] **92. Arkadaşıyla kavga eden Hintlinin hikâyesi: C. 8**, 6962- 6968, (6969-6980)
[346] **116. Hz. Bilal'in ezanı: C. 9**, 7901- 7908
[347] **94. Doktoruna hastalıklardan şikâyet eden adamın hikâyesi: C. 8**, 7022- 7035
[348] **265. Oduncunun eşeğinin hikâyesi (Kelile ve Dimne'den): C. 15**, 18522- 18542
[349] **335. Kocasının kendisine artık hiç bakmadığında şikâyet eden kadın: C. 17**, 22163- 22171 (22172- 22184)
[350] **106.1. Çok yediği için sû-i zan edilen şeyh: C. 8**, 7497- 7498, (7499-7500)

249. metinde karnını doyuracak miktardan fazla yemek yiyen adamın ölüm lokması boğazında kalmış bunun üzerine Mevlana ona "Ey haris adam, yemeğin helva ve paluze bile olsa doyacak kadar ye" diyerek fazla yemek yemenin karşısında bir tavır sergilemiştir.[351]

264.4. metinde tilkinin hilesine ikinci kez aldanan eşek için "Yemek hırsı onu öyle aldattı ki, beş yüz delili varken yine de tilkiye alt oldu" diyen Mevlana, gören gözü görmez eden yeme hırsının nelere mal olacağını ortaya koymuştur.

Mevlana, 228.1. metinde de çok yeme konusunu işlemiştir.

27. Suizan

106.1. metinde halkın çok yemek yediğini iddia ettiği şeyh, bir leğene kusmuş ve inciyle dolan bu leğen vasıtasıyla hakkındaki suizannı def etmiştir. 137. metinde Allah, kendisine verdiği sözü tutamadığı için elini kestirdiği şeyhi, halkın suizannından kurtarmak için ona iki eliyle zembil örmeyi nasip etmiş, başlangıçta herkesten gizlediği bu sırrı metnin sonunda aşikâr etmiştir.

28. Heva ve Heves

120. metinde tecride dayalı bir somutlaştırmaya başvuran Mevlana, sağır iken çok iyi duyan adam ile insanın arzu ve isteklerinin kastedildiğini belirtmiştir. Hırs, açgözlülük, kıskançlık ve şehvet konularını işlerken de heva ve hevese kapılmanın insanın başına getirebileceği felaketler üzerinde durmuştur.

29. Cimrilik

124 ve 253. metinlerde salih ve cömert bir Darvanlının zekâtını verdiği için malının bereketlendiğini vurgulayan Mevlana, baba vasiyetini dinlemeyerek cimrilik eden oğullarının bağlarının harap olduğunu söyleyerek sadaka ve zekâtın mal mülk için bir sigorta hüviyeti taşıdığına işaret etmiştir.[352]

30. Başkalarından Olmayacak İşler Yapmalarını Beklemek

132. metinde berbere giden kır saçlı bir adam, yeni evlendiğini söyleyerek berberden sakalındaki bütün beyazları ayıklamasını istemiştir. Bunun üzerine adamın bütün sakalını tıraş ederek önüne koyan berber, ondan beyaz kılları kendisinin ayıklamasını istemiştir. Metinde tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giden Mevlana, berber vasıtasıyla adama siyah kılların "soru", beyaz kılların "cevap"ı temsil ettiğini bildirerek "Sen istediğin gibi seç" dedirtmiştir. Bu metin vasıtasıyla Mevlana, başkalarından olmayacak işler yapmalarını beklemenin kişiyi zor duruma düşüreceğini vurgulamıştır.[353]

31. Vesvese

Mevlana, tahkiyeye dayalı metinlerinde nefis ve Şeytan'dan kaynaklanan bir durum olarak vesveseye genişçe yer vermiştir. 118. metinde Şeytan'ın vesvesesine aldanarak zikrullahı terk eden adam, rüyasında gördüğü Hızır'dan Allah'ın, adamın söylediği her "Allah" kelimesine binlerce "Lebbeyk [/Buyur kulum!]"le karşılık verdiğini öğrenmiştir. 136. metinde ders çalışmaktan usanan öğrenciler, aralarında anlaşıp hocalarına vesvese vererek onu hasta olduğuna inandırmış ve okuldan kurtulmuşlardır. Buna inanmayan aileler hocayı evinde ziyaret ederek onu yorgan döşek yatarken görmüş ve hayret etmişlerdir.[354] 137.2. metinde Firavun'un el ve ayaklarını kestirmekle tehdit ettiği

[351] **249. Ölüm lokması: C. 15**, 17559 (17560)
[352] **124. Ashab-ı Darvan kıssası: C. 9**, 8201- 8205, (8206- 8221); **253. Darvanlı adamın hikâyesi: C. 15**, 17633- 17691 (17692- 17716)
[353] **132. Berbere giden kır saçlı adamın hikâyesi: C. 9**, 9078- 9081
[354] **136. Öğrencilerinin vesvese vermesi üzerine hastalanan öğretmenin hikâyesi: C. 9**, 9221- 9235, (9236- 9244), 9245-9252, 9260- 9307; **C. 16**, 19897

sihirbazların, taşıdıkları imandan ötürü korku ve vesveseden emin kılındıkları vurgulanmıştır. 306. metinde vesvesenin kaynağı olarak insan nefsi gösterilirken[355] 316. metinde tecride dayalı bir somutlaştırmaya başvuran Mevlana, vesveseyi –insanı gaflet uykusuna davet ederek içine geçici bir ferahlık veren- bir dadı –vesvese dadısı- olarak işlemiştir.[356] 338. Metinde Şeytan'ın vesvesesine aldanan mürit, şeyhinin ahlâkı zayıf bir kadınla nasıl evli kalabildiğini sorgulamıştır.[357]

32. Sözünde Durmamak/ Yemin Bozmak

137. metinde dağda inzivaya çekilen zahit, sadece rüzgârın düşürdüğü meyvelerle besleneceğine dair Allah'a söz vermiş ancak bu sözün sonunda "inşallah" demeyi unuttuğu için yeminini bozmuştur. 264. metinde tilki tarafından aslana yem edilmekten son anda kurtulan eşek, her türlü kötü kişiye kanmamak için tövbeler etmiş ve Mevlana'nın "ahdi, tövbeyi bozmak, sonunda insanı lanete uğratır" demesinin ardından tilkinin tuzağına ikinci kez düşmüştür. 264.1. metinde kendilerine cumartesi günü çalışmamaları emredilen Yahudiler, yeminlerini bozarak inatta ısrar edince maymun şekline sokulmuşlardır.[358] Bu metinlerden hareketle ahde vefa göstermemenin kişinin başına felaketler getireceği sonucuna ulaşılabilir.

33. Gaflet

149. metinde yarı uyanık bir hasta, evine girmeye hazırlanan hırsıza ne yaptığını sorarak ondan "Davul çalıyorum" cevabını almış ve ona davulun sesinin nerede olduğunu sormuştur. Mevlana, hırsız vasıtasıyla "Davulun sesini, eyvahlar olsun, diye yarın duyarsın" dediği hastaya onu içinde bulunduğu durumun farkında olmasından alıkoyan "gaflet uykusu"ndan ne zaman uyanacağını sormuş, "yarın" kelimesiyle ifade ettiği -her şeyin ortaya çıkacağı- zaman diliminde artık "iş işten geçmiş olacaktır" ve "son pişmanlıklar"la, "eyvahlar olsunlar" işe yaramayacaktır mesajı vermiştir.[359]

159. metinde genç ve kuvvetliyken savaşa zırhsız gitmediği hâlde ömrünün son dönemlerinde zırh giymeden düşman saflarına atılan Hz. Hamza, kendisine bu durumun sebebi sorulduğunda Hz. Muhammed'in nuru sayesinde gaflet uykusundan uyanarak ölümün ötesini gördüğünü söylemiştir.[360]

205.1. metinde bir kuşun hâlihazırda verdiği iki nasihate aykırı hareket eden adam, ondan vaat ettiği üçüncü nasihati öğrenmek isteyince kuştan "Gaflet uykusunda olan bir cahile öğüt vermek, çorak bir yere tohum ekmek olur. Ahmaklık ve cahillik yırtığı yama kabul etmez. Ey öğüt verecek olan, öyle ahmak bir cahile hikmet söyleme!" cevabını almıştır.

İnsan aklının devir nazariyesi ile geçirdiği aşamaların işlendiği 224. metinde "dünyada gaflet uykusunda bulunanlar dünyayı sürüp gidecek sanırlar" diyen Mevlana, bu metinden çıkarılması gereken sonucun "dünya uykusunda ne yapılmış ise uyanıklık âleminde onun âşikâr edileceği" olduğunu belirtmiştir.

Gaflet uykusu konusunun dolaylı olarak işlendiği metinler 316 ve 321. metinlerdir.[361]

[355] **306. Savaşa katılan sûfî ve gümüş para torbası: C. 16**, 19976- 19980, (19981- 19991)
[356] **316. Uykudan sıçrayan adam ve vesvese dadısı (genel durum): C. 16**, 20991- 20992 (20993- 20995)
[357] **338. Şeyh Hasen Harkani'nin müridinin hikâyesi: C. 17**, 22449- 22557
[358] **264.1. Ahde vefa etmediği için maymun şekline sokulan Yahudiler: C. 15**, 18753- 18754 (18755- 18756), 18759- 18760
[359] **149. "Davul çalıyorum!" diyen hırsızın hikâyesi: C. 10**, 10474- 10479
[360] **159. Hz. Hamza'nın savaşa zırhsız girmesi: C. 11**, 11082- 11100, (11101- 11153)
[361] **316. Uykudan sıçrayan adam ve vesvese dadısı (genel durum): C. 16**, 20991- 20992 (20993- 20995); **321. Garip bir şairin aşure günü yas tutanları kınayarak birkaç dokunaklı söz söylemesi: C. 17**, 21181- 21209

34. Tembellik

135. metinde Hz. Davud zamanında tembel bir adam Allah'a "Mademki beni tembel yarattın, o hâlde rızkımı da bu yolla, yani çalışmama gerek kalmadan ver" diye dua etmiş ve kuşluk vakti ağlayıp sızlarken bir sığır, boynuzuyla kapının kilidini kırarak içeri girmiştir. Bunun kabul edilen duası üzerine gerçekleşen kaza olduğuna hükmeden adam, sığırı hemen kesmiştir.

150. metinde Mevlana, her kış "Bu sene yaz gelince kendime sağlam bir ev yapayım" diyen ancak yaz gelip kemikleri ısınınca bundan vazgeçen köpeğin durumunu tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek insanın belâ anında hırs kemiğinin büzülmesine ve tövbeden bir ev yapmaya karar vermesine ancak dertten kurtulunca ev yapma sevdasından vazgeçmesine benzetmiştir. Metin vasıtasıyla insanın ettiği tövbeye sadık kalma konusunda gösterdiği tembellik üzerinde duran Mevlana, bu durumun gerekçesi olarak kişinin belâ anında devre dışı bırakılan hırsının rahata kavuşulunca insan benliğini istila etmesini göstermiştir.[362]

158. metinde her yıl çocuk doğuran bir kadının yirmi çocuğunun altı yedi ay yaşamadan ölmesi Allah'a iltica konusunda gösterdiği tembelliğe bağlanmıştır. 337. metinde Hz. Davud zamanında iflas etmiş bir adam, Allah'tan kendisine rızkını çalışmadan kazanmayı lütfetmesini istemiş gördüğü rüyada gaipten bir ses ona kâğıtçılarda bir meşk kâğıtları içinde bir define haritasını tarif etmiştir. Metnin sonunda hazineye ulaşıp ulaşmadığı konusu netleştirilmeyen adama hazineye ulaşabilmesi için gaipten gelen ses vasıtasıyla yardımda bulunulmuştur. Bu metinler vasıtasıyla Mevlana, çalışmadan kazanma arzusuna erişmek için de çalışmak gerektiğini vurgulayarak Allah'ın, kendisinden çalışmadan rızık isteyen kullarının içtenlikle edilen dualarını kabul ettiğini belirtmiştir.

35. Acelecilik

160. metinde kendisine gelerek alış verişte daima aldatıldığından şikâyetçi olan sahabeye Hz. Muhammed, ona aceleciliğin Şeytan'dan olduğunu belirterek alış veriş yapacağı zaman üç gün düşünmesini tavsiye etmiştir.[363]

36. Kötü Alışkanlıklar Edinmek

179. metinde burnu pis kokuya alışkın bir debbağın güzel kokular satan çarşıda bayılması ve kardeşinin getirdiği köpek pisliğini koklayarak ayılması üzerinde duran Mevlana, alışkanlıkları değiştirmenin zor olduğunu vurgulamış, kişinin maddi çevresini ele aldığı bu metinden hareketle tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek manevi çevresi kötü olan kişilerin de ahlâken güzel insanlara kolay uyum sağlayamayacağını belirtmiştir.[364]

83. metinde şarap içen adamın eve gidecek hâli olmadığı için muhtesibe yakalanması[365], 101. metinde kendisine şarap içme iftirası atılan şeyhin kadehindeki ve meyhanedeki küplerdeki şarabı bala dönüştürmesi, 297. metinde kocasının misafire ikram etmek için getirdiği eti şarapla birlikte yiyen kadın, 298. metinde bir emirin misafirine ikram etmek üzere şarap almaya gönderdiği kölesinin dönüş yolunda rastladığı bir zahidin -o dönemde içki haram olmadığı hâlde- testileri kırması ve 358. metinde bir padişahın zorla şarap içirdiği âlimin -şarabın verdiği sarhoşluk etkisiyle- lavaboya giderken gördüğü cariyeye sahip olması üzerinde duran Mevlana, bu metinler vasıtasıyla içki içmenin toplum tarafından yadırganan, sakınılması gereken bir durum olduğunu

[362] **150. Her kış "bu sene yaz gelince kendime sağlam bir ev yapayım" diyen köpeğin hikâyesi: C. 10**, 10558- 10564, (10565- 10572)
[363] **160. Alışverişte daima aldanan sahabenin hikâyesi: C. 11**, 11154- 11157, (11158- 11176)
[364] **179. Güzel koku satanlar çarşısında bayılan demircinin hikâyesi: C. 12**, 12716- 12741, 12748- 12752, (12753- 12764)
[365] **83. Muhtesip ile sarhoşun hikâyesi: C. 7**, 6338- 6350

belirterek onun insana akıl ve mantığı kullanarak iradeye hâkim olabilme yeteneğini kaybettirdiğini ve bunun da çok büyük hatalara yol açabileceğini vurgulamıştır.

37. Nazar Değdirmek

232. metinde Hz. Muhammed, yağmursuz ve çamursuz bir yolda kayarak düşmüş ve Allah'ın hiçbir şeyi sebepsiz yaratmadığına inandığı için Allah'a bunun hikmetini sormuş ve kendisine "O hâl sana müşriklerin kötü gözünden erişti. Eğer o nazar değen kimse senden başka birisi olsaydı o anda ölür, o nazara avlanır, erir giderdi" (Maide suresi/ 67) ayeti gelmiştir. Bu metinle kem gözün etki gücünü gözler önüne seren Mevlana, bu vesileyle insanları ona karşı tedbirli olmaya davet etmiştir.[366]

38. Vakitsiz Konuşmak

252. metinde tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna başvuran Mevlana, vakitsiz söz söyleyen kişilerin durumunu annelerinin karnındaki eniklerin havlamasına benzetmiş, bunun onlar için faydasız olduğunu belirterek yerinde ve zamanında söz söylemenin önemini vurgulamıştır.[367]

39. Beddua Etmek

127. metinde gösteriş yapmak için sakalını bıyığını kuyruk parçasıyla yağlayan adamın midesi, kendisini merhamet sahibi birinin ekmek vermesinden mahrum bıraktığı için adama beddua etmiş ve kedinin kuyruk parçasını çalması ile adamın oğlunun her şeyi itiraf etmesi üzerine adamın gizlediği açlık açığa çıkarılmıştır. Bu metinde beddua gösteriş merakıyla söylenen yalanın açığa çıkarılmasında bir vasıta olarak işlenmiştir.

332. metinde Gazneli Mahmut'un ganimet olarak ele geçirip oğul edindiği ve halife tayin ederek tahta oturttuğu köle, ona çocukluğunda annesinin kendisini Sultan Mahmut'un eline düşmekle korkuttuğunu ve bunun aile içinde bir beddua olarak değerlendirildiğini itiraf etmiştir. Metinde tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna başvuran Mevlana, insanın yokluğunun –yoksulluk ve kendini Allah'ta yok etme olmak üzere iki şekilde anlamlandırılabilir- onun Mahmut'u olduğunu ve insandaki cismani duyguların onu Mahmut'la korkuttuğunu belirterek insanı yoldan çıkaracak ve ona yüzlerce düşmandan daha düşman olan –nefis- annesini dinlememesini tavsiye etmiştir. Bu metinden hareketle kişinin beddua olarak algıladığı bazı durumların Allah tarafından duaya dönüştürülebileceği ve hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığı sonucuna ulaşılabilir.[368]

40. Yaşlılara Hürmet Göstermemek

341.1. metinde camiye gidiş yolunu açtırmak için çavuşları vasıtasıyla halka zulmeden bir padişaha kanlar içinde kalan birisinin "[H]ayrın bu olsa şerrin ne olur" demesi karşısında Mevlana "Terbiyesiz, adi bir kişiden bir selam işitip de ondan zulüm görmeyen, hakarete uğramayan yaşlı yoktur. Bir veliyi, ahlâksız bir adamla baş başa bırakmaktansa kurda kaptırmak daha iyidir. Çünkü kurt, çok kan dökücüdür, zalimdir ama hiç olmazsa hilesi düzeni yoktur. Kurdun hilesi, düzeni olsaydı tuzağa düşer miydi? Hile, entrika tamamıyla insanoğluna mahsustur" diyerek yaşlılara hürmet göstermeyen kişiler hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur.[369]

356. metinde kendisinden susarak kendisinden hiçbir şey istemeyenlere yardımda bulunmayı yasa edinen Sadr-ı Cihan, bir gün ihtiyar bir adamın "Açlıktan kurtulamıyorum, bana

[366] **232. Hz. Muhammed'e nazar değmesi: C. 14**, 16683- 16692, (16693- 16717)
[367] **252. Çilede uyuyan adamın rüyası: C. 15**, 17606- 17633
[368] **332. Sultan Mahmut ile Hintli kölenin hikâyesi (Attar'ın Musibetname adlı kitabından): C. 17**, 21787- 21804 (21805- 21854)
[369] **341.1. Ot bulan deve, öküz ve koçun hikâyesi: C. 17**, 22862- 22864, (22865- 22878), 22879- 22888

zekat ver" demesi üzerine ona "Baba, sen utanmaz, hayâsız bir ihtiyarsın" cevabını vermesi üzerine ihtiyar dayanamayıp "Sen benden daha da utanmazsın. Bu dünyayı yedin yuttun doymadın, aç gözlülüğünden öteki dünyayı da elde etmeye uğraşıyorsun" cevabını verince de gülümsemiş ve ihtiyarı çok sevdiği için ona istediklerini vermiştir. Metinde başlangıçta insanlara yardım etme konusunda rehber edindiği yasayı çiğneyen ihtiyara hakaret eden Sadr-ı Cihan, onun göstermiş olduğu samimiyeti hissedince bu tavrından vazgeçmiştir. Bu metin vasıtasıyla samimiyetin hürmetsizliği ortadan kaldırma işlevi üzerinde durulmuştur.

41. Nefis ve Şeytan'a Aldanmak

120.1. metinde Şeytan'ı nefsin elçisi olarak değerlendiren Mevlana[370], 55. metinde onu kötü yola düşmüş bir anneye benzetmiş ve başkalarını suçlayarak her gün bir adam öldürmektense nefsi öldürerek kalıcı çözüme ulaşmak gerektiğini vurgulamıştır.[371]

123. metinde insanı su içinde yaşayan bir kaza benzeten Mevlana, onu kıra davet eden doğan kuşunun tecride dayalı olarak Şeytan'ı temsil ettiğini vurgulamış, insanın Şeytan'ın hilelerine kapılmaması için vahdeti temsil eden su kalesinden hiç çıkmaması gerektiğini belirtmiştir.

129. metinde nefsi, öldü zannedilen uyuşmuş ve donmuş bir ejderhaya benzeten Mevlana, her isteğini yerine getirerek onu uyandırmamak gerektiğini vurgulamıştır.[372]

166.2. metinde bir öküzü döven adam asıl dövdüğünün öküz değil, onda bulunan Şeytan olduğunu belirtmiştir.[373]

167. metinde kendilerine yardım edeceğini vaat ederek Kureyşlileri aldatan Şeytan, onların Hz. Muhammed'le savaşa girmelerini sağladıktan sonra karşı tarafa yardım eden melekleri görmüş ve Kureyşlileri yarı yolda bırakarak vaadinden dönmüştür.[374]

193. metinde bir karga gibi nefsin peşine düşmenin kişiyi mezarlığa, gönül ankasının peşine düşmenin ise gönül Mescid-i Aksa'sına götüreceği vurgulanmıştır.[375]

223. metinde Mevlana nefsi, kıtlık zamanı geldiğinde Hz. Musa'ya gelerek yeryüzünün tekrar yeşillenmesi için yalvaran Firavun'a benzetmiştir.[376]

241. metinde kendisine insanları kandırması için kıyamete kadar mühlet verilen Şeytan, insanları avına düşürmek için Allah'tan tuzak istemiş ve kendisine sırasıyla altın, gümüş, mücevherat ve at sürüsü; yağlı ve tatlı yemekler, kıymetli meşrubat; ipekli elbiseler, şarap ve çeng ile kadın güzelliği verilmiştir. Şarap ve çeng önüne konulduğunda yarı memnun olarak gülümseyen Şeytan, kadın güzelliğini görünce ellerini çırparak oynamaya başlamış ve nihayet muradına erdiğini dile getirmiştir.[377]

264. metinde bir eşeği kandırarak aslana getiren tilki, onun aceleci davranıp eşeği elinden kaçırması karşısında aslana acele etmenin Şeytan'ın bir hilesi, sabır ve tedbirin ise Allah'ın lütfu olduğunu vurgulamıştır.

[370] **120.1.Aydan file elçi olarak gönderilen tavşan: C.10**, 10415- 10428, (10429- 10430), (10480-.10514)
[371] **55. Anasını öldüren adamın hikâyesi: C. 6**, 4750- 4755, (4756- 4815)
[372] **129. Yılancının hikâyesi: C. 9**, 8690- 8692, (8693- 8695), (8702-8712), 8713- 8717, 8738- 8761; 8770; 8771- 8772
[373] **166.2. Öküzü döven adam: C.11**, 11668- 11669, (11670)
[374] **167. Şeytan'ın Kureyş kabilelerini birbirine düşürmesi: C. 11**, 11689- 11705, (11706- 11731)
[375] **193. Kâbil'in mezar kazmayı kargadan öğrenmesi: C. 12**, 13739- 13746, (13747- 13792)
[376] **223. Hz. Mûsâ'nın duası: C.13**, 15939- 15988 (15989- 16002)
[377] **241. Allah Hz. Âdem ve Şeytan: C. 14**, 17110- 17130

267. metinde nefsi, gayb âleminin nurunu görebilenlerin alâmetinin bir gurur kapısı ve aldanış evi olan bu dünyadan uzaklaşmak olduğu vurgulanmıştır.[378]

275. metinde Allah'ın yüzlerce hile öğrettiği Şeytan, halkın yüzü suyu, imanı ve şerefiyle beslenen bir köpeğe benzetilmiştir.[379]

345. metinde insana kirliliklerden, dedikodulardan, heva, heves ve nefsanî arzulara uymaktan kaçınmayı tavsiye eden Mevlana, nefsin isteklerine uymayı erkeğin hayız görmesine benzetmiştir.[380]

355. metinde nefsine uyarak Çin padişahını kıskanması ve bu sebeple gözünden düşmesi ikinci şehzadeyi bir sene sonra mezara götürmüştür.

Nefis mücadelesini "cihad-ı ekber" olarak değerlendiren Mevlana, 82. Metinde buna örnek olarak kör bir terziden kumaş çalan hırsızın sıkıştırıldığında suçunu itiraf etmesini göstermiştir.[381]

305. metinde nefsin savaşta bir kere öldüğünü ve bu yolla halka gösteriş yaptığını vurgulayan Mevlana, halvet ve riyazetle aç, susuz ve uykusuz bırakılarak her an öldürüldüğünü belirtmiştir. Nefisle mücadele bu yüzden "cihad-ı ekber" kabul edilmektedir.[382]

306. metinde nefis, kendisine elindeki kırk kuruşun her gece bir tanesini denize atarak eziyet eden bir sufiye paraların hepsini atarak kendisini bu eziyetten kurtarmasını söyleyerek vesvese vermiştir. Bu metin, nefis mücadelesinin sürekli olması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

42. Şüphe Uyandırmak

342. metinde Tirmiz Padişahı Seyyid'in önemli bir iş için becerikli birisini aradığını öğrenen Delkak, atına binerek hızla padişahın yanına koşmuş onun bu acele gelişi halkta şüphe uyandırarak çeşitli fısıltılar dolaşmaya başlamıştır. Vakitsiz bir zamanda padişahın huzuruna kabulünü talep eden Delkak'ın yapacağı açıklamayı merak eden halk, sarayın önüne toplanmıştır. Delkak'ın geliş nedeninin padişahın göstereceği önemli iş için kendisinden ümidini kesmesini istemek olduğunu öğrenen padişah, "Bu gayrete, bu koşup gelişe lanet olsun. Şehre yüzlerce korku düştü, yüzlerce endişe yayıldı. Ey ham kişi, bu kadarcık bir şey için otu da yaktın otağı da" karşılığını vermiş, padişahın veziri de Delkak'ın başlangıçta söylemek istediği şeyden vazgeçtiğini iddia ederek ona işkence yapılmasını talep etmiştir. Metin vasıtasıyla insanlarda şüphe uyandıracak –fevrî- davranışlardan kaçınmak gerektiğini vurgulayan Mevlana, bu durumun insanın başına açabileceği sıkıntılardan birini gözler önüne sererek ibret alınmasını istemiştir.

43. İsraf Etmek

360. metinde konduğu mirasın hepsini har vurup harman savurduğu için ağlayıp sızlanmaya başlayan bir mirasyedinin konduğu mirasın kadrini kıymetini bilmediğini belirttikten sonra tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek "Ey insan, sen de Hakk'ın lütfuna ve ihsanına mirasçı oldun. Hak sana bu canı bedava verdi de o yüzden canın kadrini kıymetini bilmiyor, miras yiyen gibi onu harcayıp duruyorsun" yorumunda bulunan Mevlana, insanın hem maddî hem de manevî huzuru ve memnuniyeti yakalama serüveninde israftan sakınması gerektiğini vurgulamıştır.[383]

[378] **267. Firavun'un Hz. Musa'ya yumuşaklık göstermesi: C. 15**, 18603- 18606
[379] **275. Türkmen'in kapısındaki köpek (varsayıma dayanan şartlı hikâye): C. 15**, 19101- 19105 (19106- 19123)
[380] **345. Denizden mücevher çıkaran su sığırı: C. 18**, 23327- 23329 (23330)
[381] **82. Kör terziden kumaş çalan hırsızın hikâyesi: C. 7**, 6326- 6330, (6331- 6334)
[382] **305. Şehit olmak ümidiyle savaşan Ayyazî'nin hikâyesi: C. 16**, 19941- 19960, (19961- 19970)
[383] **360. Rüyasında define gösterilen adamın hikâyesi: C. 18**, 24615- 24621, (24622- 24625), 24647- 24689, (24690- 24720), 24721- 24750, (24751-24793), 24794

44. Bir Belâ Unsuru Olarak Değerlendirilen Kadın

241. metinde Allah, kendisinden insanları kandırmak için tuzaklar isteyen Şeytan'a "kadın"ı gösterince Şeytan el çırparak oynamaya başlamış ve "Ya Rabbi, bu fitneyi çabuk bana ver, muradıma eriştim" diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Bu metin vasıtasıyla "kadın", Allah'ın Şeytan'a insanları kandırması için verdiği tuzakların en tehlikelisi olarak gösterilmiştir.

332. metinde Gazneli Mahmut'un oğul edinerek halife tayin ettiği köle, çocukluğunda annesinin kendisini Sultan Mahmut'un eline düşmekle korkuttuğunu ve bunun aile içinde bir beddua olarak değerlendirildiğini gözyaşlarıyla itiraf etmiştir. Metnin sonunda tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek metindeki annenin insandaki cismânî duygulara karşılık geldiğini belirten Mevlana, insanı yoldan çıkaracak ve ona yüzlerce düşmandan daha düşman olan yarısı soyut, yarısı somut bir "nefis annesi" kurgulamış ve ondan sakınılması gerektiğini vurgulamıştır. Metinde nefsin bir kadın olan ve İslâm dininin kutsalları arasında yer alan "anne" ile birlikte işlenmesi dikkat çekici ve farklı bir kullanımdır.

345. metinde tecride dayalı bir somutlaştırma yoluna giderek nefsin isteklerine uymayı "erkeğin hayız görmesi" olarak değerlendiren Mevlana, "Peygamberler ve Karıları" başlığını taşıyan 365.1. metinde Hz. Âdem'e yasak meyveyi yedirtenin, Kabil'e kardeşi Habil'i öldürtenin, Hz. Nûh ve Hz. Lût'un kavimlerine peygamberlerden korunmalarını söyletenin, Hz. Yusuf'u zindanlarda çürütenin -hep- kadın olduğunu belirterek "Şu dünyada, her yerde apaçık gördüğün, her bela her kötülük, kadının yüzündendir, kadının uğursuzluğundandır" yorumunda bulunarak kadınlara karşı tedbirli olunması ve onlardan da sakınılması gerektiğini vurgulamıştır.[384]

3. Sonuç

XIII. yüzyılın müderris, vaiz, şâir, mutasavvıf ve aşk ehli olan Mevlana, okuyucusuna maddi ve manevi varlığını Allah'ta eriterek görünen ve görünmeyen mananın ötesindeki hakikati göstermeyi amaçladığı Mesnevîsinde hemen bütün metinlerde "hiçbir şey göründüğü gibi değildir", "herkes çevresini kendi aynasından görür", "insan gama da sürûrâ da eşit mesafede durmalıdır", "önemli olan Allah'la dolu bir gönülde huzuru solumaktır", "idrakin sebep olduğu geçmiş düşüncesi ve gelecek kaygısından kurtulup ânı kıymetlendirmek gereklidir" mesajını vermiştir.

Çalışma sonucunda tespit edilen benimsenmesi ve sakınılması istenilen değerlerle İslam dininin kutsal saydığı değerler arasında önem derecesi açısından benzer bir sıralanış olduğu ve bilinmesi ve benimsenmesi istenilen değerler ile sakınılması, arınılması beklenen değerler arasında zıt paralel bir ikili karşıolum ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Eserine, aslına özlem duyan ve yeryüzündeki bütün dinleri ve insanlığı kucaklayan bir hoşgörüyle başlayan Mevlana, Allah'ı bilmek değeri ile asla duyulan özlemi İslami bağlama taşımış, bu bağlamın yol göstericileri olarak Hz. Muhammed'i, diğer peygamberleri, velileri ve insan-ı kâmili göstermiş, ayakları yere basan insanın bu vasıtalarla taşıması ve kendisini arındırması gereken temel nitelikleri sıralamıştır. Böylelikle hem tahkiyeyi hem de tecride dayalı sanatsal yaratım sürecini, vermek istediği mesajın daha kalıcı ve etkili olmasında bir değer eğitimi yöntemi olarak kullanmış böylelikle hem evrensel ideal insan tipinin hem de iyi bir Müslümanın nasıl olması gerektiğini somutlaştırmıştır.

Müslüman olarak ölme ihtimali olduğu için hiç kimseye hor gözle bakmamayı, bulamama ihtimali yüksek olsa da Allah dostlarını aramaktan vazgeçmemeyi, affetmeyi, doğruluğu, sevgili yolunda maddi ve manevi varlıktan vazgeçmeyi öğütleyen Mevlana, yalan söylemekten, hile yapmaktan, kibir, kin ve nefretten, insanlara zulmetmekten, suizandan, çok yemek, çok konuşmak ve çok uyumaktan sakındırmış, böylelikle insanlara iki cihan saadetinin yolunu göstermiştir.

[384] **365.1. Peygamberler ve karıları: C. 18**, 24879- 24886

Mesnevî'de tahkiyeye dayalı metinlerle işlenen değerlerin çoğu, bugünün insanının da taşıması veya uzak durması gereken temel niteliklerdir. Bu değerlerin dikkatle seçilecek metinler için düzenlenecek etkinliklerle ilköğretim Türkçe ders kitaplarına alınması, sosyal çatışma ve problemlerin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz dünyasında öğrencilere yol gösterici bir rol oynayacaktır.

4. Öneriler

1. Stith Thompson'ın 70 halk hikâyesi metninin ortak motif yapısını ortaya koyduğu Motif Index'i ve Vladimir Propp'un Rus peri masalları için 'Masalların Yapısı ve İncelenmesi' veya 'Masalların Biçimbilimi" olarak Türkçeye çevirisi yapılan 'Morfologija Skazki; 1928' adlı eseri örnek alınarak Mevlana'nın sadece Mesnevî'de değil bütün eserlerinde yer alan tahkiyeye dayalı metinlerin ortak fonksiyonları/ epizotları çıkarılarak bir Mevlana Motif İndeks'i oluşturulmalıdır.
2. ODTÜ Etik Kitaplar Dizisi Projesi kapsamında ODTÜ, Hacettepe Üniversitesi ve Millî Eğitim Bakanlığının ortak çalışmaları ile hazırlanan Etik Değer Kitapları Dizisi'nde olduğu gibi (Türkiye'de ilk kez dizi hâlinde çıkarılan bu değer kitapları şunlardır: Sevgi ve Yunus Emre, Dürüstlük ve Konfüçyüs, Öğrenme ve Marie Curie, Meraklılık ve Evliya Çelebi, Yaratıcılık ve Hezarfen Ahmet Çelebi, Kendine Güven ve Mimar Sinan) Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinler de benzer şekilde tek tek yayımlanabilir ve her metnin sonuna metin için hazırlanmış değer eğitimine yönelik bir inceleme konulabilir (Misafire Hürmet/ Beklenmeyen Misafir Hikâyesi gibi) veya aynı değeri işleyen tahkiyeye dayalı metinler ayrı ayrı kitaplaştırılabilir (Mesnevî'de Aşk/ Tevazu/ İbret Alma/ Büyüklere Saygı/ Cesaret gibi).
3. Mesnevî'de yer alan tahkiyeye dayalı metinler, değer eğitimine yönelik etkinlikler hâlinde düzenlenerek ders kitaplarına alınabilir.
4. Tahkiyeye dayalı metinler, tiyatro ve drama uygulamaları ile temel ve evrensel değerlerin kazandırılmasında kullanılabilir.
5. Metinlerden benzer değerleri işleyenler bir arada değerlendirilerek 100 temel eser içinde bir *Mevlana Mesnevîsinde Değer Eğitimi Kitapları* serisi oluşturulabilir.
6. Mevlana'nın bütün eserlerinde yer alan kelimeler, ait oldukları dillere göre tasnif edilerek Türkçenin bu diller arasındaki yeri belirlenmeli ve Mevlana'nın kullandığı Türkçe kelimeler de ait oldukları alt kategoriler açısından (kültür, gelenek, görenek, yer adı vb.) incelenmelidir. Böylece Türkçenin bir kültür dili olarak Mevlana'daki yeri sorgulanmalıdır.
7. Eserde tespit edilen tahkiyeye dayalı bütün metinler, tecride dayalı sanatsal yaratım sürecinin metinler vasıtasıyla verilmek istenilen temel iletilerin oluşturulması ve tahkiyenin bir değer eğitimi yöntemi olarak kullanılmasında yüklendiği işlevin somutlaştırılması açısından tek tek incelenmelidir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Alptekin, Ali Berat, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Büyüköztürk, Şener, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2010.

Durmuş, Gülşah, **Mevlânâ'da Eğitici Değerler ve Dil,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2011.

Ekici, Metin, "Araştırma Yöntemleri", M. Öcal Oğuz (Editör). **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı,** Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 43- 94.

Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz, **Mesnevî (Kendi Vezni ile Manzum Tercüme),** Ötüken Yayınları, İstanbul, 1972.

Karasar, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd., Ankara, 1994.

Kurnaz, Cemal, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli,** MEB Yayınları, İstanbul, 1996.

Moran, Berna**, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Mevlana Celâleddin-i Rumî, **Şerh-i Mesnevî,** (Çeviren ve Şerh Eden: Tâhirü'l-Mevlevî Olgun, Şefik Can), Şamil Yayınları, İstanbul, 2007.

Tarlan, Ali Nihat, **Şeyhî Divanı'nı Tetkik,** Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Todorov, Tzvetan, **Poetikaya Giriş,** (Çeviren: Kaya Şahin), Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

Tunç, Cihat, **Sistematik Kelâm,** Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1994.

Yakıt, İsmail, "Mevlana'da Sanat", X. Millî Mevlana Kongresi, Konya, 2002.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Durmuş, G. (2016). "Mesnevî'de Tahkiyeye Dayalı Değer Eğitimi / Values Education Based on Narration in the "Masnavi" of Mevlana", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140,* Volume 11/9 Spring 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9425, p. 349-422.